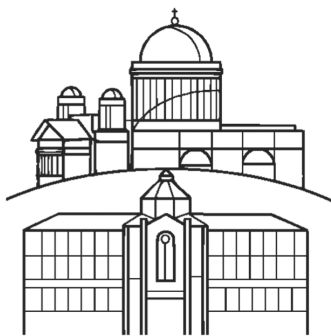

MAGYAR SION

ÚJ FOLYAM

V. (XLVII.) ÉVFOLYAM
2. szám

ESZTERGOM – POZSONY (BRATISLAVA)
2011

Magyar Sion

••• ÚJ FOLYAM V. (XLVII.)
2011/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye
Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czéklí Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Estó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaal Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Josef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai
Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért
Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ
(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából
a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAe Kft. • Budapest • www.mondat.hu

♦♦♦ KUMINETZ GÉZA

A szakrális hely és közösség szerepe a pasztorációban*

Az *ecclesia* mint épület és mint közösség

1. BEVEZETÉS

Nekünk, embereknek, nemcsak az anyag, de a szellem világából, az értékek világából származó javakra is szükségünk van. E javakat gyűjti össze, őrzi és közvetíti számunkra a kultúra. Nélküle nem leszünk képesek a kegyelem befogadására, vagyis az egy igaz Istennel való személyes szeretetkapcsolatra.¹ A kultúrának tehát mintegy a betetőződése és szerves egésszé tevője a végső kérdések és válaszok tárháza, a vallás.

Bár Isten, a mi Istenünk mindenütt imádkható Lélekben és Igazságban, szóval, tettel, étellel, mégis a végső Titokkal való kapcsolat, az istendicséret és a hitsorsosokkal való közösség sajátos és kitüntetett helye a templom, a szakrális helyek legszentebbje.² Ebből az adottságából ered különleges helye és szerepe a pasztorációban. A legkitüntetettebb hely, ahol Isten népe ünnepélyes módon találkozik, megvallja hitét s merít erőt mindennapi küzdelmeihez. Mert a vallás gyakorlása elsősorban a szakrálissal való érintkezés, vagyis a kultikus élet és a belőle fakadó erkölcsi élet. A liturgia és a templom ugyanis az Egyház első számú pasztorációs terepe teljes értékű tagjai számára. Éspedig azért, mert

* Bevezető előadás az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye és Egyháztörténeti Bizottsága által szervezett, „A katolikus Budapest munkálatai” c. konferencián 2011. március 17-én. Ennek a tanulmányának a létrejöttét az OTKA K 76782 számon támogatta.

¹ Vö. DÁVID, K., *Kereszténység és kultúra* (Budapest 2004) 10-11.

² A liturgia és a kánonjog ma szent helynek azokat a helyeket tekinti, melyek felszenteléssel (*dedicatio ecclesiae*) vagy megáldással (*benedictio constitutiva*) kizárólag az istentiszteletre lettek rendelve. Ezzel szemben istentiszteleti helynek az a hely minősül, mely szintén csakis az istentiszteletre van rendelve, de nem lett felszentelve és megáldva sem. Vö. TRIMELONI, L., *Compendio di liturgia pratica* (Milano 2007) 220.

– ahogy azt Parsch Pius írta – a liturgia élő katekizmus, megélt dogma, megimádkozott erkölcs, Jézussal együtt átélt élet. A templom épülete, berendezési tárgyai, melyeket az Istent dicsőíteni akaró lelkiület alkotott, mintegy szimbiózisban élnek a liturgiával, és részt vállalnak annak összes funkciójából. Szolgálgják az Igét, az imát és az áldozatot. A templom emlékezteti az arra járókat az Isten és Egyháza igazságai keresésének jogára és vallási kötelezettségeire.

Ebben a tanulmányban azokra a kérdésekre keresünk választ, hogy miért épít még ma is az ember templomot; milyen volt és lehet egy katolikus templom; milyen kánoni előírások vannak hatályban a templom építésével, létesítésével, illetve megszüntetésével kapcsolatban; és végül milyen pasztorális jelentősége van a templomnak és a templom építésének.

Mindebből kitűnik, hogy ha nem is közvetlenül a felszentelésből és a klerikusi állapotból ered (hanem tételesen a hivatalhoz tartozó módon) a templomok építésének és gondozásának joga és kötelessége, mégis *quasi* klerikusi jognak és kötelességnek kell azt tekintetni a dolog fontossága miatt. Ez a jog és kötelesség a klerikus részéről a vonatkozó szakismeretek megszerzését és azok lelkiismeretes alkalmazását követeli meg.

2. MIÉRT ÉPÍT AZ EMBER TEMPLOMOT?

Templomot tehát az Istennel találkozni, vele közösségre lépni akaró ember épít, e kapcsolatra lépés, valamint a lelki megújulás szándékát fejezi ki a benne folyó sajátos tevékenység: az ima és az áldozat. De ugyancsak Isten nagyságát hirdeti a templom épületének monumentalitása, minden más épülettől elütő volta, kiemelt művészi gonddal és igényességgel megkomponáltsága és kivitelezettsége. Az építészet és a művészetek története tanúsítja, hogy a templomok mint Isten hajlékai, ahol az ember az istenség jelenlétét tudta, „nemcsak időtálló anyagból épültek, nemcsak lenyűgöző megjelenésűek voltak, hanem csodálatos környezetben és az ember művészi teljesítményének legcsodálatosabb jegyeivel felruházottan léptek az építészettörténet alkotásai közé. ... a történelem útjának mérföldköveit egy-egy jelentős templom jelöli ki. Ezek az

³ Vö. POMEISL, I., *A templom és alkotója*, in SZOTYORI-NAGY Á. (szerk.), *Rationale obsequium. A hatvanéves Rokay Zoltán köszöntése* (Budapest 2008) 313.

⁴ Ezzel a kijelentéssel ugyanakkor nem állítjuk, hogy a logosz, a tudomány analizáló és szintetizáló, oknyomozó tevékenysége másodlagos lenne, hiszen a kereszténység az értelmes meghajlás, a lehető legértelmesebb meghajlás a vallás igazsága és annak forrása, az élő Isten előtt.

épületek viselik leginkább magukon az egyes korok szellemiségének jellegét, illetve az egyes vallásokat követő népek sajátosságait.”³

2.1. A vallás és a művészetek kapcsolata

Mivel a vallás olyan értékekről, igazságokról – egyszóval a hitről – ad hírt, melyeket a legegzaktabban a szimbólumok nyelvén lehet közvetíteni,⁴ ezért a vallások számára magától értetődik a művészetekben rejlő kifejezőkészség segítségül hívása. A művészetek természetes forrásának bizonyul maga szakralitás is. A művészetről ugyanakkor azt is tudnunk kell, hogy az „nem csupán dísz az életnek, hanem ennél sokkal több: élet-megnyilvánulás, lélekkifejezés, azon formák egyike, amelyekben az emberi szellem kiéli magát és megvalósítja ideális törekvéseit”.⁵ Mivel a vallásban, vagy – nevezzük így – a világnézetben, ideológiában épp az egyén és a közösség életfelfogása, életérzése jut kifejezésre, óhatatlanul megjelenik benne a művészet, s nemcsak megjelenik, hanem annak leghathatósabb szócsövévé lesz. A művészetben tehát hatalmas szuggesztív erő van, s a művész „szócsöve a társadalom érzéseinek és életfelfogásának”.⁶ A keresztény művész ebből adódóan a keresztény világfelfogás és a belőle fakadó életérzés szócsöve.

A művészetek őstípusa, kerete az építészet, ami szinte szinonimája az alkotásnak, mely nemcsak keret, hanem „tetre váltott gondolat, az élet formába szökkenése, az emberi törekvések kikristályosodása. Védi a testet, szolgálja a fizikai élet igényeit és egyúttal otthona a léleknek is. ... Falai közé tudja zárni azt a sejtelmet, amelyben a lélek az istenség közelségét érzi. Azért a korok lelke az építészet arculatán rajzolódik ki.”⁷ Ezért is lehet az építészetet ma is a művészetek királynéjának tekinteni.

A művészet tehát nem csak az esztétikum, nem is csak a valóság ábrázolásának, de értékelésének is kifejezési módja-eszköze; ezért állhat a szakralitás szolgálatában, mivel a szentség épp az igazat, a jót, a szépet testesíti meg. Ebben az értelemben az igazi művészet központi témája a szakrális kontempláció és ábrázolása. Ez akkor is igaz, ha a mai művészetek számára nem ez, hanem az esztétikum, vagy csak a pusztá ábrázolás lett a vezérlő elv.⁸

³ Vö. SOMOGYI A., *A modern katolikus művészet* (Budapest 1933) 7.

⁴ Vö. SOMOGYI A., *Vallás és modern művészet* (Szent István Könyvek 46) (Budapest 1927) 35.

⁵ Vö. SOMOGYI (1933) 15.

⁶ Vö. KÁLMÁN P., *Szagrális művészet*, in *Culmen et Fons* (Bibliotheca Liturgica I) (Budapest 2004) 71.

Egy-egy templom építésére szóló megbízás sok nagy művész fantáziáját és alkotókedvét ébresztette fel és termékenyítette meg. Megérezték benne, hogy a művészetek királynéja adja a megbízást és olykor magát az ihletet is. A legnagyobbak nemcsak szakmai kihívásként, tehetségük bizonyítására, hanem hitvallásként láttak a feladathoz. A templom építészetében és berendezésében, illetve rendeltetésszerű használatában minden művész megtalálta a maga helyét: az építész, a festő, a szobrász, az ötvös, a szent ruhák készítője, a zenész, sőt a művészek legkülönlegesebbjei közül a liturgia végzője, a *leiturgosz* és a *rhétor*, az igazhirdető is (legalábbis azok, akik közülük a művészi szintet az odaadás csúcsának tekintették).

A templom alakja, berendezési tárgyai, a benne található művészi alkotások az adott vallás sajátos felfogását, az istenség és az ember kapcsolatának jellegét hordozzák és sugallják, azt, hogy a hívő ember hogyan áll szemben a természetfölöttivel, a misztériummal, hogyan kíván közeledni az istenséghez: az eget kívánja-e lehozni a földre, vagy az embert, önmagát akarja-e fölemelni az égbe.⁹ Sőt, adott vallás különböző korban épített templomai az adott hit korra jellemző sajátos vonásait is felölthetik magukra.

Végeredményben a szent művészetek célja sem más, mint Isten dicsősége és a lelkek üdvössége.¹⁰

3. A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A MŰVÉSZETEK KAPCSOLATA

A Katolikus Egyház egyetlen művészeti iskolát vagy felfogást sem tett a maga művészetének hivatalos képviselőjévé,¹¹ ám tudatában van annak, hogy nem

⁹ Vö. BÁNHÉGYI B. M., *Ars sacra*, in Cs. VARGA I. (szerk.), *Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből* (Budapest 1994) 21.

¹⁰ Vö. RADÓ P., *Enchiridion Liturgicum II* (Romae-Friburgi Brig.–Barcinoe 1961) 1399.

¹¹ Vö. MIHÁLYFI Á., *A nyilvános istentisztelet* (Budapest 1918) 204.

¹² Nagyon találóak Sík Sándor gondolatai a katolicitás szelleméről: „Elhibázott dolog a katolicizmusról, mint irányról beszélni. Irányok, iskolák, pártok, csoportosulások, mozgalmak, stb., rendszerint egy vagy néhány igazságot éreznek a magukénak, illetőleg egy vagy több, az egészből kiválasztott szempont szerint ítélik meg a valóságot. Mindegyik valami a valóságból, de csak együttvéve a valóság. A katolicizmus bizonyos értelemben magában foglalja valamennyit, mint a fehér fény a szivárvány részletszíneit. Nincsen olyan irányzat, amely – ha emberi tartalma van – valahol ne érintkezzék vele, és nincsen olyan irányzat, amely mindenestül kimerítené. Minden, ami emberi, a miénk; semmi, ami csak emberi nem elég nekünk.” Vö. SÍK S., *Kereszténység és irodalom. Válogatott írások* (Vigilia Könyvek) (Budapest 1989) 218. A katolikum tehát nem más vallási hatásokból gyűjti kincseit, hanem mindazt, amiben önmagára ismer, övének tudja.

¹³ Vö. SOMOGYI (1927) 36.

minden művészi felfogás képes és alkalmas üzenetének megértésére és közvetítésére. A katolikus hit alapvetően minden művészeti iskola felfogásában talál olyat, amiben önmagára ismer, és mindegyikben talál olyan vonást, amivel nem tud azonosulni.¹² A művészet is *ancilla* (miként a bölcsélet vagy a különböző tudományok), hiszen eszmék és eszmények kutatásának és közvetítésének szolgálatába szegődik; mert „nemcsak hangolja a lelket eszmék, gondolatok és érzések befogadására, hanem hatásának fő titka, hogy a szellemi tartalomnak szemléletes, érzéssel telített kifejezést terem”.¹³ Vagyis a hit titkainak kifejezésében szeretettel szolgál, ami cseppet sem megalázó, mivel a művészet sem független, legfeljebb szabad. Az egyházi tanítóhivatalnak kötelessége tehát olykor ítéletet mondani a művészeti felfogások és a katolikus hit kompatibilitásáról.¹⁴ Az evangélium ugyanis nem szolgál, de mindent a maga szolgálatába állít, totalizál, de nem totalitárius. Ez a totalizáló vonás egyébként minden vallás lényegi elemét kell, hogy képezze. Ami paradox módon mégis inkább toleranciát, mint háborúskodást eredményez az egyes vallások között.¹⁵

A Katolikus Egyház, mihelyt lehetősége adódott rá, a tudomány szolgálata mellett¹⁶ gyorsan igénybe vette a művészetek szolgálatát is, sőt, ma már elmondhatjuk, hogy az egyházművészetek fejlettsége bizonyos fokmérője a hitélet mélységének. Az egyházművészet akkor éri el célját, ha „az alkotáson keresztül a Mindenható közelségét érezteti. Ezért igaz az, hogy a templom a mennyről nyújthat fogalmat. A jó egyházművészet tükre az Istennek, akiről pedig úgy mondja az Írás: Ő a világosság és Őbenne nincs sötétség.”¹⁷ Ezért az Egyház, mivel új üzenet hordozója és közvetítője, előbb vagy utóbb maga fog sajátos művészeti irányt alkotni – amint ezt történelme bizonyítja –, mely kifejezi a kor szellemiségét, helyesebben azt, hogy az adott korban hogyan értelmezi hitét a katolikus ember, és hogyan élük meg hitüket a katolikusok.¹⁸

¹⁴ Ez nagy vonalakban ugyanazt jelenti a tudományra és a művészetre alkalmazva (mindegyiknek súlyos etikai implikációi vannak), amit Dávid Katalin fejteget: „A keresztény egyházak, teológiai, filozófiai, világnézeti, morális alapvetésük szerint, éppen e kettő: a közzé és az etika területén, hivatásukból adódóan, küldetésük, társadalmi felelősségük tudatában kötelesek a politika megítélésére. Lényegüket adják fel, ha ezt elmulasztják. A kereszténység krisztusi küldetése semmilyen megfontolást nem enged e kérdésben. A közzé és az erkölcs, e kettő, amit a politika érint, napra kész választ vár az egyháztól. ... Ez a beleszólás a társadalom életébe, nem teszi a politika részesévé az egyházat.” Vö. DÁVID K., *Kereszténység és kultúra* (Budapest 2004) 52.

¹⁵ Megjegyezzük, hogy a vallásháborúkat nem a vallások mint vallások indították, hanem a politikai erők használták fel galád módon hatalmi céljaik eléréséhez.

¹⁶ Vö. SCHÜTZ A., *A hittudomány jelen fázisa és feladatai*, in *Őrség* (Budapest 1936) 128-129.

¹⁷ Vö. JAJCZAY J., *Mai magyar egyházművészet* (Budapest, é.n.) 13. A katolikus hit értelmezése nem önkényesség a hívek részéről sem, hanem az egyetlen lényegnek az adott kort jobban szolgáló súlypontjainak kikapintása, megfogalmazása és művészi ábrázolása.

¹⁸ Vö. JAJCZAY 11, 13, 14.

Ma ugyan – úgy tűnik – nem beszélhetünk ilyen sajátos irányt mutató egyházművészetről, sem liturgikus művészetről, csak művészetről a liturgiában.¹⁹ Mégis úgy gondoljuk, hogy ha a művészet újra rátalál szakrális gyökereire, találni fog olyan utat, amely minden korábinál eredetibb módon fogja közvetíteni a természet és a kegyelem, az időbeliség és az örökkévalóság, az immanencia és a transzcendencia viszonyát, az ember Isten utáni sóvárgását és vágyának a katolicitásban való beteljesedését.

Ha a művészetek az *aesthetica perennist* keresik és ábrázolják, akkor ez a keresztény szemlélet szerint – mint legfőbb szépség és harmónia – abban az etikai, erkölcsi szépségben mutatkozik meg, ami közvetlenül az Istenre irányul és a véges szépet annak örök forrásához vezeti vissza.²⁰ Ez a szemléletmód megadja a kellő művészeti szabadságot és figyelembe veszi a liturgikus követelményeket is.²¹ A keresztény művészet lényege tehát „nem stílusváltásokból, nem realitásokból, nem allegóriákból és szimbólumokból áll, hanem amiből maga a hit: lélekből, a lélek érintéséből. A folyamat fordított sorrendben megy végbe: nem a szimbólumokból fakad a hit, sugárzik szét, hanem a hit megvalósítása és átélése költözik bele a művészi alkotásokba.”²²

3.1. *Milyen volt és lehet a katolikus templom?*

A kereszténység a kezdetekben nem rendelkezett olyan épülettel, mely önmagában is a vallásos tisztelet tárgya lett volna, szemben a pogány szentélyekkel.²³ Sőt elzárkózott a templomépítéstől, de akkoriban nem is volt abban a helyzetben, hogy ilyen tevékenységet folytasson. E tartózkodásnak a fő oka az volt, hogy „magában Krisztusban látta az Isten Élő Templomát”.²⁴ A szakrális épület tehát „nem tartozik a kereszténység legbelső lényegéhez. ... Amiről nem mondhat le Isten népe, az maga a közösség, a közös összejövétel, hogy Isten szavát hallgassa, közösen imádkozzék, és a megváltó húsvéti misztériumot ünnepelje az eucharishtiában és a többi szentségben. De az ünneplésnek ezt a helyét az újszövetség sohasem nevezi Isten házának, templomnak vagy szentélynek.”²⁵ Az Egyház tehát ott van, ahol Isten népe összegyűlik zarándoklása során.²⁶

¹⁹ Vö. VANYÓ L., *Ars sacra – Ars liturgica a 20. században* (Seminarium Centrale Budapestinense 2) (Budapest 1994) 6-7.

²⁰ Vö. VELICS L., *Vándorelőadásaim az Egyházi művészetről* (Budapest 1912) 9.

²¹ Vö. BOUYER, L., *Építészet és liturgia* (Szeged 2000) 5.

²² Vö. BOZÓKY M., *Eszme és valóság a keresztény művészetben* (Budapest 1974) 56.

²³ Vö. VANYÓ L., *Az ókeresztény művészet szimbólumai* (Budapest 2010) 135.

²⁴ Vö. FARKAS A., *Művészettörténeti vázlatok. Kézirat gyanánt* (Budapest 2001) 41.

Krisztus követői szerint „Isten egyedülálló módon van jelen megtestesült, emberré lett Fiában. Ő tehát az újszövetség temploma. ... Az ősegyház Krisztus titokzatos testének tekinti magát, ezért lehet Isten szent temploma, Isten jelenlétének jele és helye e világban. ... a kőből épített templom csupán jelképe Isten élő templomának, befogadója a Krisztusban eggyé váltak közösségének. ... a templom ... nem azért szent hely, mert Istennek 'lakóhelye', hanem azért, mert a 'szenteknek' vagyis Krisztus és a Szentlélek által Istentől megszentelteknek a háza. A templom tehát csak közvetett értelemben válik szent hellyé. Az épület a maga méltóságát a közösségtől kapja, amely benne ünnepli az eucharisztia áldozatát. ... Ez a szemlélet élesen szembehehelyezkedik az ószövetségi és pogány templomkultuszokkal.”²⁷ Íme ez Krisztus forradalmian új felfogása. Ezért is lehetett ugyanazzal a szóval jelölni később magát a közösséget és azt a helyet, a templomot, ahol a közösség állandó jelleggel összejött, sőt, amit kizárólag az istentisztelet céljára épített.²⁸

Csak később látta meg és valósította meg azt a keresztény szellem, hogy a templom, mint Isten háza és az Evangélium közt nincs ellentmondás, hanem a konnaturalitás elve érvényes. És amikor lehetősége lett, templomot épített, melynek megalkotásában az istentisztelet méltósága és Isten jelenlétének szentsége,²⁹ valamint a hívek aktív részvételének lehetősége mint irányelvek szerepeltek.

Így lett és lesz a katolikus templom is építészetbe öntött teológia, válik az Ószövetségben említett Isten házává és a mennyország kapujává. Ezt a szemléletváltást az eucharisztia kultuszának és a szentek tisztelésének alakulása is jelentősen befolyásolta a késő középkorban.

Röviden tekintsük át most a főbb templomépítészeti stílusokat, melyek az Isten iránti hódolat sajátos kifejezési módjainak tekintendők.³⁰ Itt van mindjárt a római birodalomban készen talált bazilika típusú építkezés, mely nagyon alkalmas volt a keresztény üzenet közvetítésére, mivel axiális tengelye mentén elrendezett térszerkezete sugallja a tudatlannak is a valahonnan valahová, vagyis az e világból az oltár felé sodró tér lendületét, sugallja a profántól a szenthez, e világból az örökkévalóságba való eljutás eszméjét. Ez egy út, amelynek a megtételéhez erőfeszítés, erkölcsi tartás, tanbeli ismeret és közösség

²⁵ VÁRNAGY A., *Liturgia* (Abaliget 1993) 294-295; vö. RATZINGER, J., *A liturgia szelleme* (Budapest 2002) 57.

²⁶ Vö. VANYÓ (2010) 136.

²⁷ CSERHÁTI J. – ESZE T. (főszerk.), *Egyházi épületek és műtárgyak gondozása* (Budapest 1971) 90.

²⁸ Vö. VANYÓ (2010) 137.

²⁹ Vö. SOMOGYI A., *A nyugati templomépítés új irányai és alkotásai*, in *Katolikus Szemle* 49 (1935) 163.

³⁰ Vö. RADÓ P. – RAJECZKY B., *A katolikus liturgia középkorának IV. osztálya számára* (Budapest 1943) 78.

kell.³¹ Itt a keresztény gondolat inkább felfogta a készen talált épület üzenetének hordozására való alkalmasságát, s utána kevésbé törődött az épület alapszerkezetének további alakításával.

A bizánci stílus a bazilika típusú épület átalakításából alakult ki. Itt a tengely nem axiális, hanem függőleges, centrális térrel és fölé épült kupolával, mely inkább a megérkezettséget, a látható és láthatatlan világegyetemet „vonta szimbolikus körébe. A templom a liturgiát, a liturgia a templomot alakította egyetlen harmóniává. A templom épített mikrokozmosz lett. Elv, eszme, világnézet, mentalitás kőből. Öntörvényű, tovább nem fejleszthető alkotás.”³² Úgy tűnik, hogy a keresztény szellem a bizánci stílussal kezdte a maga képére formálni az épület alapstruktúráját is, mivel a keleti vagy az ősi liturgia szelleme erőteljesebben kihatott magára a belső tér kialakítására, és az építkezés alaprajzára is.³³

Itt van aztán a román stílusú templom, mely a monumentalitásnak, az Isten erejének a hordozója: Uram, Te vagy egyedül hatalmas! A gótikus templom, mely az égbe törő lélek nemes lendületét fejezi ki: a *sursum corda* vágyát sugározza; a gótikában „a kereszténység megkapja rejtelmességének mélységét, csodálatosságát”.³⁴ A reneszánsz templomok pedig afféle Isten-sátrak. A barokk és a rokokó³⁵ a mindent túlszárnyalni akaró pompájával hat: amikor a transzcendencia mintegy magába olvasztja az immanenciát.³⁶ A klasszicista és modern templomok a maguk nemes egyszerűségével inkább a bennük lezajló szent cselekményeket helyezik előtérbe.

A ma és a jövő templomának, kifejezve a mai keresztény ember életérzését, amolyan hívogató atyai háznak kell lennie, mely „a sivár mindennapiságból egy más világba vezet, ahol védve érzi magát, ahol bátorítást talál, egyúttal közösséget és erősséget sokszor támadott hitéhez”.³⁷ Kívánatos továbbá, hogy a mai templom amolyan egyházközségi vagy plébániai centrum is legyen egyetlen épületkomplexumként, amire már a keresztény ókorban is volt példa, gondolunk itt a Dura-Europos háztemplom struktúrájára.³⁸ A mai templomépítés fő feladata olyan templomtér kialakítása, amelyben „az imádkozó, az ige

³¹ Vö. NAGYMIHÁLYI G., *Ikonosztáz a múltban és a jelenben*, in CS. VARGA, I. (szerk.), *Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből* (Budapest 1994) 61 és 66.

³² Uo. 61.

³³ Vö. BOUYER 42-47.

³⁴ BOZÓKY, M., *Eszme és valóság a keresztény művészetben* (Budapest 1974) 51.

³⁵ Vö. JAJCZAY 14.

³⁶ Noszlopi László úgy látta, szerintünk is helyesen, hogy a barokk szellem központi jellemvonása a hierarchia volt, mely a reneszánsz immanentizmust a transzcendencia túlhangsúlyozásával próbálta orvosolni. Ezért a transzcendenciát megmenteni akarók sikertelen vagy nem szerencsés kísérletének

és az áldozat kenyereből táplálkozó közösség a lehető legbensőségesebb egységben vehet részt a liturgikus cselekményekben”.³⁹ Ezért a mai templom már „nem ’monumentális’ alkotás, nem is öntörvényű emlékmű Isten dicsőségére, hanem a szolgáló, a testvéri közösséget kereső, az evangéliumi szegénységet megvalósító egyházkép visszatükröződése”.⁴⁰

Végeredményben mindegyik stílus kifejezi az egy katolikus hitet, egyik sem lehet idegen tehát tőlünk. Csak ismernünk kell a kor felfogását, művészi ábrázolási módját. Látnunk kell, milyen gazdag a katolikus hit, mely senkitől semmit sem vesz el, hanem mindent magáénak ismer el, amiben önnön lényege szikráját felismeri. Így vagyunk mi, keresztények minden más vallás tanáival, szertartásaival is. Becsülnünk kell és otthonosan kell éreznünk magunkat minden katolikus templomban, legyen az bármilyen stílusban épült; mert valami maradandót fogott meg és fejezett ki a hitünkéből. Nagy pasztorációs feladat ráeszméltetni a ma katolikusát, hogy nem lehet idegen neki a templom (még ha nem is érzi, érezheti magáénak) csak azért, mert régen készült.

A katolikus templom látható módon jelzi a világnak, hogy Krisztus nem titkos társaságot, hanem nagyon is határozott identitással, öntudattal rendelkező alkotmányos társaságot alapított, mely minden népben, minden államban előbb vagy utóbb felveri sátrát és éli békés, örömteli életét. A katolikus templom jelzi, hogy Krisztus személye és üzenete hogyan ihlette meg az ember művészi alkotótehetségét, s hogy miként válhatott ez is a hit megvallásának, az Isten magasztalásának eszközzé. Jó volna, ha ebben a hitvalló művészi munkában ma erőteljesebben érvényesülnének a liturgikus teológiai szempontok, amelyeknek komplex módon kell hatniuk úgy az építészetre, mint a többi művészeti tevékenységre. Mert végeredményben az épület is, a berendezés is a szakrális térnek és időnek, és benne a szent tevékenységnek, a liturgiának az engedelmes szolgálóleánya kell, hogy legyen.⁴¹

Amint „az egyház minden korban a templom épületével, berendezésével, díszítésével tanúságot tett arról, hogyan értelmezi önmagát – ugyanúgy a ma lelkipásztora is a templom épületével, annak karbantartásával, történelmi és

kell tekinteni, de minden kultúrának megvan a maga barokk korszaka. A művészetnek is meg kell tehát találnia a helyes, arányos ábrázolási módot a hit igazságai szerves kapcsolatrendszerének kifejezésére. Vö. NOSZLOPI L., *Világnézetek lélektana* (Budapest 1937) 198-199.

³⁷ VÁRNAGY 311.

³⁸ Vö. uo. 299.

³⁹ CSERHÁTI – ESZE 91.

⁴⁰ Uo. 92.

⁴¹ Vö. AA.VV., *Arte e liturgia. L'arte sacra a trent'anni dal concilio* (Cinisello Balsamo 1993) 229-285.

művészi értékeinek gondozásával, valamint az új igényekhez való alkalmazásával ad tanítást az üdvösség rendjéről. A lelkipásztor tehát nemcsak a vasárnapi szentbeszéddel prédikál, hanem templomával is. Ezért mondhatjuk joggal: a templom gondozása, művészi értékeinek védelme, korszerű elrendezése és tisztán tartása elsőrendű és fontos lelkipásztori feladat.”⁴²

4. A TEMPLOMÉPÍTÉSSSEL KAPCSOLATOS ELŐÍRÁSOK A HATÁLYOS KÁNONJOGBAN

4.1. *A templom fogalma (CIC⁴³ 1214. k. és CCEO⁴⁴ 869. k.)*

Templomnak azt az istentiszteleti helyet nevezzük, melyet felszentelés vagy megáldás révén kizárólag erre a célra rendeltek, s ahová minden hívőnek joga van belépni, hogy ott gyakorolják az istentiszteletet, akár főként a hivatalos, akár pedig magán formában.

Ezzel szemben a kápolna olyan istentiszteleti hely, melyet kizárólag erre a célra megáldottak, s ami szemben a templommal, csak a hívek egy meghatározott csoportja számára rendelt, tehát a csoporthoz nem tartozó hívek csak az illető csoport előljárója engedélyével vehetnek ott részt az istentiszteleti cselekményeken.

A templom tehát minden hívőt fogad az istentiszteleten való részvételre, amint Krisztus is minden embert magához hívott, hogy tanuljon Tőle, aki szelíd és alázatos szívű.

4.2. *Templom létesítése*

4.2.1. A megyéspüspök jogköre (CIC 1215. k. és CCEO 870. k.)

A templom építése tehát komoly lelkipásztori feladat, mely összefogja és közösséggé érleli azokat a híveket, akik részt vesznek annak felépítésében.

⁴² CSERHÁTI – ESZE 110. Ugyancsak komoly lelkipásztori feladat mindent távol tartani a templomtól és eltávolítani mindent a templomból, ami izléstelen és értéktelen. Ennek végrehajtása nagy lelkipásztori bölcsességet, tapintatot, erélyt és jó ízlést kívánó feladat. Vö. uo.

⁴³ *Codex Iuris Canonici* (1983).

⁴⁴ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (1990).

A templom adott helyen jelzi a katolikusok jelenlétét, a helyi közösség teológiai és szociológiai értelemben vett teljes kiépültségét.

Templom létesítésén értjük akár a templom felépítését, akár egy már létező épület templommá való kijelölését. Ez nagy jelentőségű esemény egy egyházközség, egy egyházmegye életében. Ez is sejteti, hogy nem dönthet ebben a kérdésben akárki. Természetesen az ötlet, az igény megfogalmazódhat egy személy elméjében, egy csoport, egy közösség tervében. Ilyetén szándékon túl az is szükséges a munkálatok elindításához, hogy a megyéspüspök írásban adja beleegyezését, aki természetesen további feltételekhez kötheti a templom építését, melyek nem lehetnek ellentétesek az egyetemes jog előírásaival. A megyéspüspöknek (eparchiális püspöknek és akik a jog szerint vele egyenlő elbírálásúak) tartja fenn ezt a jogot a Kódex, s nem engedi át azt a helyi ordináriusnak (helyi hierarchának). Nem adhat ilyen beleegyezést az egyházmegyei kormányzó sem, kivéve ha különleges megbízást kapott erre a Szentszéktől⁴⁵ (ha erre szükség lenne, pl. hosszabb széküresedés esetén, egyszerűen kérni kell a Szentszéktől a megfelelő felhatalmazást). Ezért a helynökök csak különleges felhatalmazás birtokában adhatnak ilyen hozzájárulást. Úgy tűnik a kánon szövegéből, hogy az írásba adás csak a megengedettséghez szükséges feltétel. A fenntartás oka nemcsak az, hogy védje a püspök tekintélyét, hanem inkább az, hogy ezáltal egységesebb módon lehet gondoskodni az egyházmegye területén a templomok arányos elosztásáról.⁴⁶ A püspök dolga figyelemmel kísérni nyája életét. A püspök belátására van bízva tehát a joghatósági területén mindenféle templomépítés elrendelése, engedélyezése (a területén élő szerzetesintézmények számára is!).⁴⁷ A püspök tehát kezdeményezheti is, nemcsak jóváhagyja egy-egy templom építésének tervét.

A templom építése (a kellő engedélyek birtokában) általában az ún. alapkövetéssel mint liturgikus cselekménnyel kezdődik. Ami az ilyen alapkövetéssel megáldását illeti, erről nem rendelkezik az új Kódex (vö. 1917-es CIC 1163. k.). A régi jog szerint ezt a helyi ordinárius szokta végezni, a liturgikus jogban meghatározott módon.⁴⁸ A hatályos jog gyakorlatilag ma a liturgikus törvényekre bízta ezt a kérdést.

⁴⁵ Vö. MOSCONI, M., *Chiesa e chiese: le norme canoniche relative alla costruzione di una nuova chiesa*, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 13 (2000) 251.

⁴⁶ Itt figyelembe kell venni a népesség alakulását, az egyes közösségek életképességét, zarándokhely létesülésének lehetőségét (gondolunk itt hitelesített jelenésekre, csodás gyógyulások helyszínére), szerzetes intézmény letelepedését, stb.

⁴⁷ Vö. MOSCONI 250-251.

⁴⁸ Vö. uo. 251.

Pasztorális okok miatt a püspöki engedély további feltételeknek van alárendelve: 1) Mielőtt a megyéspüspök hozzájárulását adná a templom létesítéséhez, meg kell hallgatnia a pápi szenátust és a szomszéd templomok igazgatóinak a véleményét (mivel ezek jogai sérülhetnek). A kánon által kért vélemények érvényességi feltételek, akkor is, ha a püspök józan megfontolás után dönthet e vélemények ellenében is.⁴⁹ 2) E vélemények meghallgatása után a püspöknek mérlegelnie kell, hogy az új templom megépítése valóban a lelkek javát szolgálja-e (tehát nemcsak városszépítő, díszítő jellege van), illetve 3) nem hiányoznak-e a templom felépítéséhez és az istentisztelethez szükséges eszközök.

További megfontolandó dolog a püspök számára, ha templomot építtet, hogy annak szolgálatát el kell majd látni, tehát papra lesz szükség.

Templom építése során gondoskodni kell mindazokról az eszközökről, berendezési tárgyairól, amelyek nélkülözhetetlenek a templom rendeltetészerű használatához. Így kell lennie benne: stabil oltárnak, ambónak, *sedilének*, tabernákulumnak, gyóntatószéknek, keresztelőkútnak (plébániatemplomban!).⁵⁰ Ha nem is feltétlenül szükséges, de kívánatos, hogy legyen: sekrestye, orgona, kápolna, harang, kórus és esetleg temető a templom mellett.⁵¹

A Keleti Kódex nem írja elő azt, hogy a püspöknek bizonyos szervek véleményét meg kellene hallgatnia, mielőtt templom építésére engedélyt adna.

A CIC 611. kánonjának 3. pontja szerint ha egy megyéspüspök egy klerikusi szerzetes intézménynek engedélyt adott arra, hogy az egyházmegyéje területén saját házat létesítsen, ez a felhatalmazás *ipso iure* azt is magával hozza, hogy a szerzetes intézménynek saját temploma legyen, ahol gyakorolja a szent szolgálatot. Ám ahhoz, hogy megépíthessék a templomot egy meghatározott helyen, ugyanazon megyéspüspök további engedélyre van szükség.

A templom létesítése nem jár automatikusan azzal, hogy egyúttal jogi személyiséget is kapna. Ez egyáltalán nem indokolt, ha a templom valamely jogi személyhez tartozik (pl. plébánia, szerzetes intézmény).

Plébániatemplom építésekor, mielőtt a püspöktől engedélyt kérnek, szükség van a plébániai pasztorális tanács és a gazdasági tanács véleményének meghallgatására. Vagyoni jogi szempontból – úgy gondoljuk – egy templom építése biztosan rendkívüli vagyionkezelési intézkedésnek minősül, így ezen a címen is szükséges a megyéspüspök beleegyezése.

A püspöknek a templomépítés engedélyezése előtt még több más szervet is célszerű meghallgatnia. Így a liturgikus tanácsot, az egyházművészeti tanácsot,

⁴⁹ Vö. uo. 252.

⁵⁰ Vö. uo. 255–258.

a gazdasági tanácsot, ha van erre a célra kinevezett helynök, akkor őt is. A templom megtervezését olyan személyre kell bízni, aki ismeri a templomépítéssel járó teológiai-liturgikus elveket, követelményeket.⁵² További szempont a takarékoság, a felesleges költségek megakadályozása.

A püspök feladata az is, hogy a hívek figyelmét felhívja arra, hogy anyagiilag is járuljanak hozzá a templomépítés költségeihez. Amennyiben a helyi és az egyházmegyei források nem lennének elégségesek, úgy erre a célra különleges gyűjtést rendelhet el a püspök.

4.2.2. A liturgia és az egyházművészet előírásainak és elveinek megtartása (CIC 1216. k.)

Az egyház nagy szabadságot hagy a szent épületek tervezése és építése tekintetében. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus rendelkezése szerint: „Az egyház egyetlen művészeti stílust sem tekintett kizárólagosan a sajátjának, hanem alkalmazkodva a népek jellegzetes adottságaihoz és a különféle szertartások igényeihez minden korszak kifejezési formáját befogadta. Így a művészeti alkotásokkal a századok folyamán olyan kincseket hozott létre, amelyeket minden lehető gondoskodással őrizni kell. Korunkban is biztosítani kell az egyházban minden nép és földrész művészeti szabadságát – csak szolgálják megfelelő tisztelettel és kellő megbecsüléssel Isten házáat és a szent szertartásokat –, hogy napjaink művészete a maga remekléseivel csatlakozhasson ahhoz a kórusához, amelyben elmúlt évszázadok kiváló művészei zengték a katolikus hit magasztalását.” (SC 123.)

A kánon azt írja elő, hogy a templomok építése és felújítása során meg kell tartani a liturgia és az egyházművészet elveit és szabályait, szakértők véleményének kikérésével. Ez az egyházmegyében létesített egyházművészeti és liturgikus bizottságot jelenti. A zsinat további elveket és kritériumokat ad ezzel kapcsolatban: Az ordináriusoknak az igazán szakrális művészeteket kell szorgalmazniuk, s inkább a nemes szépségre, mint az üres pompára törekedjenek. A püspököknek el kell távolítaniuk a templomokból és más szent helyekről az olyan műalkotásokat, melyek ellenkeznek a keresztyén hittel, erkölccsel és jámborsággal, melyek a józan vallásos érzést sértik. A templomok építésénél ügyelni kell arra is, hogy valóban alkalmasak legyenek a liturgikus cselekmények végzésére (SC 124.), továbbá felül kell vizsgálni a templomok méltó és célszerű szerkezetét, az oltárok formáját és építését, a szentségház méltóságát,

⁵¹ Vö. uo. 258-259.

⁵² Vö. uo. 259-261.

elhelyezését és biztonságát, a keresztelőkút alkalmasságát és méltó helyét, a szentek képeit és szobrait, a díszítéseket és a ruházatok használatát (SC 128.).

4.2.3. A templom felszentelése és megáldása (CIC 1217. k. és CCEO 871. k. 1. §)

Ha elkészül a templom, mielőbb fel kell szentelni, vagy legalább megáldani, a liturgikus törvények előírásai szerint. A templom felszentelését úgy kell tekinteni, mint egyfajta keresztséget.⁵³ Természetesen pasztorális okokból a felszentelés vagy megáldás előtt is szabad az épületben liturgikus tevékenységet végezni. Am az alapelv az, hogy ez a felszentelés vagy megáldás után történjék.

A felszentelés minősül a rendes, míg a megáldás a rendkívüli módnak, mellyel a templomot kizárólagosan és tartósan az istentiszteletre rendelik.

A templomokat, különösen a székesegyházakat és a plébániatemplomokat különleges ünnepélyes szertartással kell felszentelni. Nem elegendő az egyszerű megáldás szertartása. A templomszentelés nagy fontosságú liturgikus esemény, a templom „születésnapja”, melyet az évfordulóján meg kell ünnepelni. A felszentelés a felszentelési szertartást és a misét foglalja magában. A felszentelés napját olyan napra célszerű tenni, amikor a hívek számosan részt tudnak venni rajta. Magától értetődik, hogy ez a nap a vasárnap, a törvényhozó mindazonáltal indokoltan tartott néhány napot, amikor tilos templomszentelést végezni. Ezek a napok a következők: a húsvéti szent három nap, karácsony, vízkereszt, mennybemenetel, pünkösöd, hamvazószerda, nagyhét, mindenszentek (templom megáldása ellenben minden nap történhet, kivéve a szent három napot).⁵⁴

A templom- és oltárszentelés szertartáskönyve lehetőséget ad a templomszentelésre két sajátos szituációban: 1) ha egy új templomban az oltár valamilyen oknál fogva még nem lett megáldva (általában a templom és az oltár felszentelése együtt történik, sőt tilos úgy templomot szentelni, hogy az oltár nem szentelik fel), pl. még nem készült el, vagy tönkrement, és újat építenek; 2) ha a templomot jelenösen átépítik, építészeti struktúráját erőteljesen megváltoztatják.⁵⁵

⁵³ Vö. AMENTA, P., *De titulo ecclesiarum de quo in can. 1218. Animadversiones quaedam*, in *Monitor Ecclesiasticus* 125 (2000) 105.

⁵⁴ Vö. MALECHA, P., *Dedicazione e benedizione di una chiesa*, in *Periodica* 91 (2002) 517-518.

⁵⁵ Vö. MALECHA 518-519.

⁵⁶ Vö. AMENTA 100-101.

4.2.4. A templom címe (CIC 1218. k.)

A liturgikus hagyomány szerint minden templomnak van címe (*titulus ecclesiae*). E hagyomány első írásos tanúi az V. századra mennek vissza.⁵⁶ Az első templomokat csak az Úrnak szentelték, úgy is voltak jelölve, hogy *domus Dei*, *dominicum*, *domus dominica* vagy *aula Dei*.⁵⁷ Természetesen minden katolikus templom Istennek van szentelve, akkor is, ha valamely szent tiszteletére történt a felszentelés (*Ecclesia est Deo dicata, in honorem...*).⁵⁸ E cím lehet a Szentháromság vagy annak egyik személye, az Úr valamely titka, Mária valamely titka, angyal neve, szent neve. A régi Kódex szerint (1917-es CIC 1168. k. §3*) boldog neve csak apostoli engedéllyel (*indultum apostolicum*) lehet valamely templom titulusa. Az új Kódex hallgat arról, hogy szükséges-e ma is ehhez apostoli engedély. A kérdés mármost az, hogy ez a hallgatás egyúttal a korábbi kötelezettség megszűntét is jelenti-e. Első pillantásra úgy tűnhet – mivel a törvényhozó már nem követeli meg ezt –, hogy megszűnt a kötelezettség. Ám megfontolandó az, hogy a templom felszentelésekor figyelembe kell venni a liturgikus törvényeket. Ha a liturgikus törvények ezt előírják, akkor marad a kötelezettség, mivel a Kódex kánonjaival nem ellentétes előírásról van szó. Ténylegesen megtalálható ez a rendelkezés a Püspöki szertartáskönyvben (*Caeremoniale Episcoporum*) és az 1984-ben felülvizsgált Római pontifikáléban (*Pontificale Romanum*) is.⁵⁹ További körülmény az, hogy a *Pastor bonus* apostoli rendelkezés 69. cikkelye értelmében az Istentiszteleti Kongregáció illetékes a szent ereklyék tiszteletét engedélyezni, az égi patrónusok tiszteletét megerősíteni. Ezért ha olyan boldogról van szó, akinek a neve még nem szerepel valamely szerzetes intézmény vagy egyházmegye hivatalos kalendáriumában, neve csak akkor használható templomtitulusként, ha a Kongregáció, vagyis a Szentszék ezt engedélyezi.⁶⁰ A Szentségi és Istentiszteleti Kongregáció 1998-ban kiadott egy közleményt a valamely boldog tiszteletére felszentelni kívánt templomokról. E közleményben az áll, hogy azokban az egyházmegyékben, amelyek kalendáriumába törvényesen felvették boldogok neveit is, a megyéspüspök felszentelheti, vagy megáldhatja szentszéki engedély nélkül is a nevezett boldog tiszteletére a templomot.⁶¹

A templom címét általában az alapító letételénél szokták meghatározni, amit a felszentelése után már nem lehet megváltoztatni (a plébánia nevét ellenben

⁵⁷ Vö. MALECHA 524-525.

⁵⁸ Vö. uo. 526.

⁵⁹ Vö. AMENTA 107-108.

⁶⁰ Vö. uo. 108.

⁶¹ Vö. MALECHA 527; MOSCONI 267.

meg szabad változtatni). Ha a templomot felszentelték, a titulusát megváltoztatni csak a Szentszék engedélyével lehetséges, ellenben ha csak megáldották, úgy a cím megváltoztatása a megyéspüspök beleegyezésével történhet.⁶² A cím megváltoztatásához a megyéspüspök akkor járuljon hozzá, ha mindent alaposan megfontolt, és súlyos ok áll fenn.⁶³ A cím egyúttal a templom patrónusát is jelzi (általában egy szentet szoktak választani, de nem tilos többet, ha azok a kalendáriumban együtt vannak említve).⁶⁴ A kánon kifejezetten a felszentelt templom címének megváltoztathatatlanságáról beszél, így nem rendelkezik a csupán megáldott templom címe megváltoztathatóságáról. Elvileg két értelmezési lehetőség kínálkozik: vagy érvényes az analógia a megáldott templomra, a megáldott kápolnára is, vagy pedig a szabadság elve érvényesül. Ám a fentebbiekben már láttuk, hogy nem az analógia, hanem a szabadság elvét kell alkalmazni a hatályos jogszabályok értelmében.

Ismeretes, hogy a templom felszentelése után okmányt kell készíteni a felszentelés megtörténtéről. A szerzők vitatkoznak azon, hogy e dokumentumnak vajon milyen jogi természete van, hogy ti. bizonyító vagy a felszentelés számára konstitutív jellegű-e. Megalapozottabbnak látszik az a vélemény, mely szerint a felszentelésről készült okmány (mint egyházi közokirat) inkább bizonyító jellegű, mivel maga a felszentelő rítus, szertartás az, ami a felszentelést létesíti.⁶⁵

A templom felszentelését évente meg kell ünnepelni. Ezen a napon a *basilica minor*okban, a székesegyházakban, a konkatedrálisokban (társszékesegyház), a kegyhelyeken és a plébániatemplomokban teljes búcsút lehet nyerni.⁶⁶

A templom címével kapcsolatosan további megjegyzésre méltó, hogy ez a cím nem szükségképpen azonos egy-egy plébánia nevével, amelyet a plébánia patrónusáról, többnyire valamelyik szentről kap.⁶⁷ Gondolhatunk arra is, hogy adott plébániához több templom is tartozhat, melyek különböző titulust viselnek. Ennek a jövőben jelentősége lehet, ha egy-egy egyházmegye közigazgatási egységeinek újrendezése szükségessé válik. Nem biztos, hogy célszerű az egyes plébániákat oldallagos módon ellátni, hanem az egységesebb és hatékonyabb lelkipásztori ellátás érdekében egységesíteni kellene azokat. Továbbá a plébániatemplom sem keverendő össze magával a plébániával, mivel a plébánia mint olyan, kánonjogilag nem minősül szent helynek (hiszen a plébánia a krisztushívők állandó jelleggel megalapított közössége valamely területen), ellenben a plébániatemplom kiváló módon birtokolja e jelleget.⁶⁸ A plébánia-

⁶² Vö. MALECHA 528.

⁶³ Vö. MOSCONI 266.

⁶⁴ Vö. MALECHA 527.

⁶⁵ Vö. AMENTA 103.

templom a plébániának mint jogi személynek a központi istentiszteleti helye. A plébánia egyéb templomait filiális templomnak szoktuk nevezni, míg magát a plébániatemplomot *mater ecclesiának*.

4.2.5. Egyéb előírások

2.2.5.1. Az istentisztelet gyakorlása (CIC 1219. k.)

A templom felszentelése sajátos jogi következményekkel jár, a hely jogi természeté megváltozik, szent hely lesz belőle, amit csakis istentiszteleti célokra szabad használni. További jogi hatás, hogy a templomban az egyház szabadon gyakorolhatja tanító, megszentelő és kormányzati hatalmát.⁶⁹

A törvényesen felszentelt vagy megáldott templomban minden istentiszteleti cselekmény végezhető, tiszteletben tartva a plébániai, az esetleges privilégiumból származó, valamint a törvényes jogszokásból eredő jogokat.

A plébániai jogokat jelzi az 530. kánon, jelölve a plébánosra speciális módon tartozó funkciókat. Figyelembe kell venni még az 558., 559. és 560. kánonok előírásait is.

4.2.5.2. Isten házána gondozása (CIC 1220. k. és CCEO 872. k.)

A templom Isten háza. Szent jellege sajátos tiszteletet kíván. E tisztelet azt jelenti, hogy egyrészt mindent el kell kerülni, ami ellentétes a hely szentségével, másrészt pedig meg kell tartani a tisztaságot, a rendet, az ékességet. Ez a tiszteletadás kötelez minden hívőt vagy mindenkit, aki a templomba belép, ám sajátosan azokat a személyeket, akik gondját viselik a templomnak (plébános, templomigazgató).

Mivel a templomokban lehetnek szent és értékes tárgyak, ezek különleges védelmet és őrzést kívánnak. A kánon előírása szerint a szokásos módszereket és biztonsági eszközöket kell alkalmazni.

4.2.5.3. A templomokba való belépés (CIC 1221. k.)

A templom *per definitionem* olyan szent hely, mely nyitva áll minden hívőnek, és minden hívőnek joga van arra, hogy oda szabadon és ingyenesen belépjen a szent szertartások idejére a szertartáson való részvétel céljából.

További előírás, hogy az a templom, ahol az Eucharisziát őrzik, naponta legalább néhány órára legyen nyitva abból a célból, hogy a hívők szentség-

⁶⁶ Vö. MALECHA 528.

⁶⁷ Vö. AMENTA 104.

⁶⁸ Vö. uo.

⁶⁹ Vö. MALECHA 522-523.

látogatást végezhesse (937. k.). Ilyen esetben szintén ingyenesnek kell lennie a belépésnek. A templom ilyen értelemben a magán istentisztelet számára is kiválóan alkalmas hely.

Ezen időn túl a belépést a templom látogatási, nyitvatartási rendje határozza meg. Ennek a rendnek a meghatározása a templomigazgató belátására van bízva, akinek ezt a megyéspüspök által adott direktívák szerint kell elkészítenie. Nem kizárt belépési díj szedése, mivel a templom tisztaságát fenn kell tartani, vagy különleges körülmények állnak fenn, pl. művészeti kiállítás, hangverseny (vö. 560. és 937. kk.). Ám a templom kizárólagosan turisztikai célra való használata lényegében mond ellent a templom rendeltetésének, szent jellegének. Ha egy templom nagy művészi értékű és sokan látogatják, vagy jóllehet sürgősen rászorulna, de nem lehet restaurálni, a megyéspüspök közönséges használatba adhatja. Mielőtt az erről szóló határozatot meghozná, meg kell kérdeznie a papi szenátust, és meg kell kapnia azok beleegyezését, akiknek jogaik vannak az épület felett, valamint figyelembe kell vennie a lelkek javát.⁷⁰

4.2.5.4. Templom profán használatba adása (CIC 1222. k. és CCEO 873. k. 1. §)

Az 1212. kánon beszél egy szent hely felszenteltsége, illetve megáldottsága elvesztéséről. Az 1222. kánon ellenben arról rendelkezik, hogy egy szent hely mikor kerülhet profán, közönséges használatba. Két lehetőséget vesz tekintetbe a kánon szövege: 1) Ha a templom jelentősen romba dőlt, és nincs remény arra, hogy istentiszteleti célra lehessen használni, mert hiányoznak a helyreállításához szükséges eszközök. Ebben az esetben a megyéspüspök határozatban elrendelheti (lehetősége van rá, nincs erre kötelezve!) közönséges használatba adását. Ezzel a püspöki rendelkezéssel a templom elveszíti felszenteltségét vagy megáldott, vagyis szent hely voltát. Eladható, bérbe adható, egyéb célokra is használható, feltéve, hogy használata nem minősül szennyes használatnak. Szennyes célnak minősül a táncteremként, piacként, étteremként, valamint színházként való használat. Ám plébániai moziként funkcionálhat, vagy egyházmegyei, plébániai közösségi teremként, vagy egyházművészeti múzeumként. 2) Ha az épület nem romos ugyan, de egyéb súlyos okok szólnak amellett, hogy az adott templomot ne használják istentiszteleti célokra, akkor szintén a megyéspüspök az illetékes arra, hogy átadja profán használatba (mely szintén nem lehet szennyes használat). E határozat kiadása előtt a megyéspüspöknek meg kell hallgatnia a papi szenátust (jelen esetben dönthet

⁷⁰ Vö. MOSCA, V., *I luoghi e i tempi sacri*, in AA.VV., *La funzione di santificare della Chiesa* (Quaderni di Mendola 2) (Milano 1995) 205.

a papi szenátus véleménye ellenére, feltéve, hogy meghallgatta a testületet), továbbá meg kell szereznie azok beleegyezését, akiknek törvényes jogaik vannak a templom felett (tehát ha e természetes vagy jogi személyek nem egyeznek bele, érvénytelen a határozat). Továbbá arról is meg kell győződnie, hogy a tervezett rendelkezés a lelkek javának nem okoz-e károkat.

4.2.5.5. További, a templomokat érintő előírások

A templomokra vonatkozó további kánoni előírások a következők: 1. A templomok fix oltára (1235. k. 2. §) 2. A templom és a kápolna, mint a keresztelés sajátos helye (857. k.) 3. Káptalanhoz tartozó templom: székes vagy társas (503. k.) és káptalani és plébániai együtt (510. k.) 4. Székesegyház: a szent rendek kiszolgáltatása (1011. k. 1. §), püspöktemetés (1178. k.) 5. Plébánia-templom: keresztelés és keresztkút (857. k. 2. §), házasságkötés (1118. k.), temetés (1177. k.) 6. Templomigazgatóság (556-563. kk.) 7. A templom mint a bérálás kiszolgáltatásának sajátos helye (881. k.) 8. A templom és a kápolna, mint a szentségi gyónás sajátos helye (964. k.) 9. Szentképek a templomokban (1188. k.) 10. Világi krisztushívők prédikációja templomokban és kápolnában (766. k.) 11. A templomigazgatók (556-563. kk.) 12. Halottak eltemetése a templomokban (1242. k.) 13. Könyvek, újságok eladása templomokban és kápolnában (827. k. 4. §) 14. Az esperes kötelezettsége (555. k. 1. § 3.) 15. A megyéspüspök kánoni látogatása (683. k. 1. §).

5. BEFEJEZÉS

A keresztyén felfogásban a szent hely fogalma Krisztus tanításának megfelelően egészen sajátos. Krisztus Urunk óta a szent és a profán nem különülhet el úgy, mint korábban. Mégis, azok a helyek minősülnek a szó kánonjogi értelmében szenteknek, melyeket a felszentelés vagy a megáldás liturgikus szertartása révén kizárólagosan az istentiszteletre rendeltek. Ilyen hely lehet a temető, a templom vagy a kápolna, melyek az illetékes hatóság rendelete révén elveszíthetik illetően minőségüket, a keresztyén szakrális hely sajátos felfogásának megfelelően.

Miként a liturgiának is megvan a maga nevelő hatása,⁷¹ hasonlóan a művészen megépített templomnak is van kisugárzása, nagy a nevelő ereje. A templom

⁷¹ Vö. BUSANI, G., *La risorsa educativa della liturgia. Ordo communionis*, in *Rivista Liturgica* 98 (2011) 255-270 és CATELLA, A., *La dimensione educativa della liturgia*, in *Rivista Liturgica* 98 (2011) 209-215.

végeredményben úgy is tekinthető, mint a missziós parancs betöltésének művészi módja. Kifejezi a közösséget, a vallási hovatartozást.⁷² A templomok minden embert várnak, főként az Egyház nyilvános istentiszteletére.

Régi templomaink nagy kulturális és szakrális értékeket hordoznak, ezért kellő védelemben részesítendőök, hiszen így lehetnek a régi kor hírnökei, az életünk tanítómesterei, az igazság fényei; míg az új templomoknak a mai ember vallási szükségleteihez igazodva kell megépülniük, olyan helyeken, ahol összegyűjthetik a környék keresztényeit.

Templomaink tehát a pusztá épületükkel is hirdetik a hitet, összegyűjtik Isten népét, s mindaddig, amíg barbárok le nem rombolják azokat, amíg szabadon folyhat bennük a liturgia, addig bármily nehézségekkel kell is szembenéznünk, alapvetően rendelkezésünkre áll a legfőbb pasztorációs terepünk. Mert a templom (*ecclesia ut aedificium, seu Domus Dei*) és benne a liturgia (*ecclesia ut actio sacra fidelium*) minden időben élő katekizmus, megélt dogma, megimádkozott erkölcs, Jézussal együtt átélt élet.

⁷² Vö. SEQUERI, P., *Lo spazio della celebrazione*, in *Rivista Liturgica* 98 (2011) 70.

♦♦♦ HÁMORI ANTAL

Az orvos lelkiismereti szabadsága és a *duplex effectus* elve az állapotos nő életveszélye esetén

Egyházjogi aspektusok

A „magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. „törvény” 14. §-a kimondja: „A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.” E rendelkezés kapcsán felvetődik a kérdés: Az orvos és az egészségügyi szakdolgozó az állapotos nő életveszélye esetén nem tagadhatja meg a művi abortuszban való részvételt? A kérdés helyes megválaszolásához meg kell néznünk egyrészt a születő gyermek életének értékét, az ezt tükröző tanítói hivatali megnyilatkozásokat és kánonjogi szabályozást, másrészt pedig a „szabadság”, ezen belül a lelkiismereti szabadság mibenlétét, erkölcs-teológiai összefüggéseit és a „*duplex effectus*” elvét.

1. A SZÜLETŐ GYERMEK ÉLETÉNEK ÉRTÉKE A TANÍTÓHIVATALI MEGNYILATKOZÁSOK FÉNYÉBEN

Az orvos, valamint az egészségügyi szakdolgozó lelkiismereti szabadságának és a „*duplex effectus*” elvének az állapotos nő életveszélye esetén történő helyes értelmezéséhez és alkalmazásához világosan látni kell a születő gyermek (az emberi embrió, magzat) egyenlő értékét; vagyis azt, hogy az egyik emberi élet sem értékesebb, mint a másik: az embrionális, magzati korban lévő gyermek élete is egyezően tisztelendő, védendő édesanyja és édesapja életével, akkor is, ha az édesanya élete veszélyeztetve van.¹

Az emberi embriót, magzatot megillető ezen egyenlő méltóság a fogantatás pillanatától kezdve fennáll. Ez abban az esetben is így van, ha a születő gyermek

mesterséges körülmények között él. A még be nem ágyazódott születő gyermek is ember, aki feltétlen jogalany, teljesen jogképes személynek tekintendő.² II. János Pál pápának az élet védelméről szóló enciklikájában³ olvashatjuk, hogy „a művi abortusz, bárhogyan hajtják végre, egy ember megfontolt és közvetlen megölése életének kezdeti szakaszában, a fogantatás és a születés közötti időben”. A Szentaty a családokhoz írt levelében⁴ is rögzíti, hogy „az ember már fogantatása pillanatában az isteni örökkévalóságra van rendelve”.⁵

A *Katolikus Egyház Katekizmusa*⁶ 2270. pontjában kimondja, hogy az emberi életet fogantatása pillanatától feltételek nélkül tisztelni és védeni kell; az emberi lény személyi jogait létének első pillanatától fogva el kell ismerni, ezek közé tartozik minden ártatlan lény sérthetetlen joga az élethez.⁷

¹ Ld. XI. PIUS PÁPA, *Casti connubii* kezdetű enciklika a keresztény házasságról, 1930. december 31. (CastiC), in *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 22 (1930) 539–592, III. 2. c) pont. Eme ártatlan és védekezésre képtelen ember magzati korban lévő gyermekként, illetve születő gyermekként történő megnevezéséhez ld. pl. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Evangelium vitae* kezdetű enciklika, 1995. március 25. (EV), in AAS 87 (1995) 401–522, magyarul: (Pápai megnyilatkozások (PM) XXVI) (ford. Diós István; SZIT, Budapest 1995) 152, 5. pont („még meg nem született gyermekek”); MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Az élet kultúrájáért, A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről* (MKPK 2003. évi bioetikai körlevele) (SZIT, Budapest 2003) 54. pont („magzati korban lévő gyermek”), vö. uo. 60. pont („a magzattal fogantatása pillanatától személyként kell bánni”), ld. még uo. 67. (51–59., 61–66.). Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról, 1965. december 7. (GS), in AAS 58 (1966) 1025–1115, 51. pont („...az abortusz és a csecsemőgyilkosság szégyenletes gaztett” – nefanda crimina); VI. PÁL PÁPA, *Humanae vitae* kezdetű enciklika a gyermekvállalásról, „a helyes születésszabályozásról”, Róma, 1968. július 25. (HV), in AAS 60 (1968) 468–491, *Enchiridion Vaticanum* (Bologna 1968) 1621–1661, magyarul: „Amit Isten egybekötött” (SZIT, Budapest 1986) 79–96, 14. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban, 1981. november 22. (FC), in AAS 74 (1982) 81–191, magyarul: (ford. Diós István; SZIT, Budapest 2002) 114, 30. pont; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Donum vitae* kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteltéről és az utódnemzés méltóságáról, 1987. február 22. (DonumV), in AAS 80 (1988) 70–102.

² Ld. uo. és PÁPAI KÓDEXMAGYARÁZÓ BIZOTTSÁG (1989. március 1-től: PÁPAI TÖRVÉNYSZÖVEGYRÓZÓ TANÁCS) hiteles törvénymagyarázata (PCI, Resp.), 1988. január 19., pápai jóváhagyás: 1988. május 23., kihirdetés: 1988. december 12., in AAS 80 (1988) 1818.: „...eiudem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuratur.” – ad 1983. évi (hatályos) *Codex Iuris Canonici* (CIC) 1398. k.; vö. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (CEO) 1450. k. 2. §. Ld. CIC 16. k. A kérdés, amely e Bizottság elé került, az volt, hogy: „Vajon magzatelhajtáson (abortuszon), amelyről az 1398. kánonban van szó, csak az éretlen magzat kivetése értendő-e, vagy ugyanazon magzat megölése is, bármilyen módon (quocumque modo) és bármely helyen is végzik a fogantatás pillanatától kezdve?” A fogantatás *pillanata*, mint kezdő időpont magából a kánon szövegéből is nyilvánvaló, mivel ott időbeli megszorítás nincs, a törvényeket pedig a szavak sajátos

Az Egyház az első századtól kezdve hangsúlyozta minden szándékos abortusz erkölcsi rosszását. „Ez a tanítás nem változott és változatlan marad. A közvetlen, azaz akár célként, akár eszközként szándékolt abortusz súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel.”⁸ Már a *Didakhé* megfogalmazta: „Ne öld meg a magzatot abortusszal, és ne pusztítsd el a születése után.”⁹

A II. Vatikáni Zsinat megfogalmazásában az életet a fogantatástól kezdve a legnagyobb gonddal oltalmazni kell: az abortusz és a csecsemőgyilkosság szégyenletes gaztett („utálatos bűncselekmény”).¹⁰ Az Egyház tanítása szerint: „A személy elidegeníthetetlen, alapvető jogai közé tartozik az élethez és a testi épséghez való jog, mellyel minden emberi teremtmény rendelkezik fogantatása pillanatától egészen a halálig.”¹¹ „A magzatot a fogantatás pillanatától megillető tiszteletből és védelemből következik, hogy a törvénynek megfelelő büntetéssel kell válaszolnia a magzat jogainak bármely szándékos megsértésére.”¹² „Mivel

jelentése szerint kell érteni (vö. CIC 17. k.). Már Nagy Szent Baszileosz kánonjai sem tettek különbséget „kiformálódott” és „még formátlan” magzat között: mindkét eseti körben gyilkosságnak minősült a cselekmény. Ld. ERDŐ Péter, *Magzatvédelem a mai egyházjogban*, in *Távlatok 5* (1995) 3-4/343-344. A téma egyházjogi vonatkozásainak részletes kifejtését ld. HÁMORI Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással* (imprimatur: Erdő Péter; SZIT, Budapest 2006) XVII, 474. A világi jogi irodalomból ld. pl. HÁMORI Antal, *A magzat élethez való joga* (Logod Bt., Budapest 2000) 153. A „hatályos” magyar állami „jog” – hasonlóan számos világi jogrendhez – jelentős különbséget tesz aszerint, hogy a magzat az anyaméhben (-testen) belül vagy azon kívül, mesterséges körülmények között van. Ld. 1992. évi LXXIX. tv. 1. §, 1997. évi CLIV. tv. 165-187. Az állami „jog” ezen különbségtétele a magzatelhajtás további – véleményem szerint alkotmányellenes – dekriminalizációját jelenti, akárcsak az abortív hatású szerek, eszközök (pl. spirál) használatának állami „legalizációja”.

³ Ld. EV 58. pont.

⁴ Ld. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Levél a családokhoz*, 1994. február 2. (ford. Diós István; SZIT, Budapest 1994) 9. pont.

⁵ Ld. továbbá uo. 15. pont („...fogantatásuk pillanatától...”). Josemariá Sanchis megfogalmazásában: „A magzat kifejezés a világrahozatal gyümölcse, a fogantatástól a születésig terjedő szakaszban.” „Megölni annyit jelent, hogy halált okozni, ...” Ld. SANCHIS, J. M., *L'aborto procurato: aspetti canonistici*, in *Ius Ecclesiae* (1989) 2/667-668 (663-677): „Il termine feto indica il futuro della generazione umana, nell'arco di tempo che va dal concepimento fino alla nascita.” „Uccidere significa causare la morte, ...”.

⁶ Ld. *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, 1997. augusztus 15. (KEK) (Szent István Kézikönyvek 6) (a latin mintakiadás fordítása, ford. Diós István; Budapest 2002) 863.

⁷ Egységes és oszthatatlan ember-felfogás. Részletesen ld. DonumV I.1. pont, in AAS 80 (1988) 79.

⁸ KEK 2271., 2322.

⁹ 2,2. Ld. EV 54. pont. Vö. *Barnabás levél* 9,5; Tertullianus, *Apologetika* 9,8.

¹⁰ GS 27., 50-51. pont; ld. EV 58-63. pont; KEK 2322. Vö. Mt 25,40b: „amit e legkisebb testvéreim közül egygel is tettetek, velem tettétek”; Jn 8,34; Róm 1,28; Zsid 12,22-24. Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 17. pont.

¹¹ DonumV III. pont, in AAS 80 (1988) 98-99.

¹² Uo. 99.

a magzattal fogantatása pillanatától kezdve személyként kell bánni, épségét a lehetőségekhez képest a többi más élőlényhez hasonlóan védelmezni, gondozni és ápolni kell.”¹³

A *Katolikus Egyház Katekizmusa* azt is kimondja, hogy: „Minden emberi élet a fogantatás pillanatától¹⁴ a halálig szent, mert az emberi személyt az élő és szent Isten önmagáért akarta a maga képére és hasonlatosságára teremteni.”¹⁵ Az emberi élet Istentől függő, szent valóság,¹⁶ amely kezdetétől fogva föltételezi a Teremtő tevékenységét, és mindig különleges kapcsolatban marad a Teremtővel, az emberi élet egyetlen céljával. Egyedül Isten az élet ura, kezdetétől a végéig.¹⁷ Az ember különleges helyet foglal el a teremtmények között, hiszen az egyetlen, akit Isten önmagáért akart,¹⁸ és aki párbeszédre képes vele.¹⁹

¹³ KEK 2274., és 2323.; vö. FC 26. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Beszéd az ENSZ 34. közgyűlésén*, 1979. október 2., 21, in AAS 71 (1979) 1159; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Nyilatkozat a művi abortuszról (Declaratio de abortu procurato)*, 1974. november 18. (MA), in AAS 66 (1974) 730–747, 11–13. pont; EGÉSZSÉGÜGY PÁPAI TANÁCSA, *Az Egészségügyben Dolgozók Chartája*, Vatikánváros, 1994 (EDC) (Római Dokumentumok IX) (ford. Leszkovszky Gy. Pál; SZIT, Budapest 1998) 134, 61. pont. A *Donum vitae* kezdetű instrukció kimondja, hogy a magzati vizsgálat erkölcsileg akkor megengedett, „ha tiszteletben tartja az embrió és az emberi magzat életét és épségét, és minden egyes magzat megtartására vagy gyógyítására irányul ... De súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel, ha a vizsgálat eredményétől függ az abortusz. A diagnózisnak nem szabad azonosnak lennie a halálos ítélettel.” „Megengedettnek kell tekinteni az emberi magzaton végzett beavatkozásokat azzal a föltétellel, hogy tiszteletben tartják a magzat életét és épségét, nem jelentenek számára túlzott kockázatot, hanem gyógyítására, egészségi állapotának javítására vagy életben tartására irányulnak.” „Erkölcstelen emberi magzatokat azzal a szándékkal létrehozni, hogy 'biológiai alapanyagként' hasznosítsák.” „Bizonyos beavatkozási kísérletek a kromoszóma- vagy génörökségbe nem gyógyító jellegűek, hanem arra irányulnak, hogy valamilyen szempont (pl. fiú-leány, erősökös, alacsony-magas) szerint meghatározott tulajdonságú emberi lényeket hozzanak létre. Az ilyen beavatkozások ellentétesek az emberi lény személyi méltóságával, sérthetlenségével és egyetlen, meg nem ismételtető identitásával.” Ld. I. 2–6. pont, in AAS 80 (1988) 79–85. Az emberi szaporodásba történő beavatkozásokhoz (részletesen) ld. uo. II. Vö. EV 14. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 57. pont („...az örökletes vagy más betegség nem ok a magzat elpusztítására. Az ember léte és létének minősége nem áll azonos etikai síkon.”), 60. pont. Ld. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Beszéd a „Mozgalom az életért” ülésén*, 1982. december 3., in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, V/3* (Città del Vaticano 1983) 1511–1512; EDC 61. pont.

¹⁴ Ld. MA 12–13. pont; *Donum V I. 1.*, III. pont; PCI, Resp., 1988. XII. 12., in AAS 80 (1988) 1818. Vö. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 24., 27., 29–30., 41–42., 60. pont; KEK 2274.

¹⁵ KEK 2319. Vö. 1Jn 4,7–11,19; Jn 4,19: „Azért szeretjük (az Istent), mert ő előbb szeretett minket.”; Kol 1,15; GS 36. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Veritatis splendor* kezdetű enciklika a Katolikus Egyház minden püspökének az Egyház erkölcstanának néhány alapvető kérdéséről, 1993. augusztus 6. (VS), in AAS 85 (1993) 1133–1228, magyarul: (PM XXIV) (ford. Diós István; SZIT, Budapest 1993) 10., 34., 92. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 8. pont: „Amikor az Isten iránti érzés megsérül, veszélybe kerül az ember iránti érzés is: 'a teremtmény a Teremtő nélkül a semmibe zuhan ... és ha Isten feledésbe merül, maga a teremtmény érthetlenné válik' (GS 36). Ha az ember az élet pusztá fizikai valóságának foglya lesz, akkor az bizonyos értelemben 'dologgá' silányul, amely könnyen szabadon uralhatóvá és manipulálhatóvá válik. Így a lét értékei helyébe a birtoklás dologi lépnek.”

II. János Pál pápa is számos megnyilatkozásában hangsúlyozta, hogy az ártatlan emberi élet közvetlen és szándékos kioltása mindig súlyosan erkölcs-telen.²⁰ „A megfontolt döntés arról, hogy egy ártatlan embert megfosszanak az élettől, erkölcsi szempontból soha nem engedhető meg, sem mint cél, sem mint jó célra vezető eszköz. Súlyos engedetlenség ugyanis az erkölcsi törvénnyel, sőt magával Istennel szemben, aki szerzője és oltalmazója az életnek; továbbá ellentmond az igazságosság és a szeretet alapvető erényének.”²¹

A tanítóhivatali megnyilatkozások szerint az emberi élet – így a születő gyermeké is – Isten védelme alatt áll;²² Ő lehelte azt az emberbe, az Ő ajándéka; véget vetni, visszavonni is csak Neki van joga: „senki semmilyen körülmények között

12. pont: „Az emberi méltóság alapja nem az értelem és a szabad akarat gyakorlásának aktuális képessége, hanem az emberi fajhoz tartozás ténye.”

¹⁶ Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Dominum et vivificantem* kezdetű enciklika a Szentlélekről, 1986. május 16., 4. pont; EV 2., 29–45., 53. pont.

¹⁷ Vö. KEK 2258.; MTörv 5,17; 30,15–20; 32,4,39; Jn 1,1–5,12–13; 3,3,13–15,21,34; 5,26; 6,33,40; 8,12; 10,10,17; 11,4–6,25–26; 12,31–32; 14,6; 15,13; 19,30,37; Préd 3,11; Jób 12,10; 34,15; Sir 17,3,6; Bölcs 2,23; 11,26; Iz 35,5–6; 49,15; 53,10–11; 61,1; 65,20; 66,1–2,12–13; Zsolt 8,5–6; 15,5; 21,10; 29,3–4; 70,5–6; 101,12; 102,3,14; 103,29; 115,10; 125–126; 127,3–4; 130,2; 138,1,13–16; Zsid 1,3; 10,9; Kol 1,15; 1Kor 15,45; Lev 19,18; 1Jn 3,1–2,14–15; Ter 1,28; 2,15–18,24; 4,9–15; 5,1–3; 9,5–6; 15,5; 1Sám 2,6; Óz 11,4; Kiv 20,13; 21,12–27; 22,20–26; 23,7; 34,28; Mt 4,4,23–25; 5,17,21–22,38–48; 6,25–34; 7,12; 10,7–8; 19,4,16–18; 25,31–46; 27,52; Róm 5,8,12–21; 8,29; 13,9–10; Jer 1,5; 10,8–12; 2Mak 6,23; 7,22–23; Lk 1,24–25,38; 2,11; 4,18; 5,31–32; 23,33–34,43–46,48–49; Sir 17,9; 41,5–6; Mk 6,13,17–29; 8,35; 10,45; 15,24–36,39; 16,18; Bár 4,1; ApCsel 7,38; 10,38; Jer 2,13; 19,4; 31,31–34; Ám 2,7; Ez 22,2–3; 24,6–9; 36,25–26; Szám 21,8–9; 1Pt 2,21; GS 12., 50.; FC 28.; EV 46–51., 55., 57. pont.

¹⁸ Vö. GS 14., 24.; VS 13. pont. Ld. KEK 1703.: „A szellemi és halhatatlan lélekkel fölrüházott emberi személy a Földön ’az egyetlen teremtmény, amelyet Isten önmagáért, vagyis az emberi személyért akart’. Fogantatása *pillanatától* örök boldogságra rendelt lény.”

¹⁹ Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 13., és 14. pont.

²⁰ Ld. pl. EV 57. pont.

²¹ Uo. Vö. „Senki és semmi nem hatalmazhat föl ártatlan ember megölésére, legyen az embrió vagy magzat, kisgyermek vagy felnőtt, öreg, gyógyíthatatlan beteg vagy haldokló. Ezenfölül senki sem kérhet ilyen gyilkos beavatkozást sem önmaga, sem hozzátartozója számára; és sem kifejezetten, sem hallgatólagosan bele nem egyezhet. Továbbá semmiféle tekintély sem hajthatja végre vagy engedélyezheti törvényesen.” – HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Iure et bona* kezdetű nyilatkozat az eutanáziáról, 1980. május 5., in AAS 72 (1980) 542–552, 546; és EDC 136–137. pont. Vonakozó irodalom (az EV olvasata tekintetében): DE PAOLIS, Velasio, *Cultura della vita o cultura della morte? Ossia diritto della vita o della morte?*, in *Folia Theologica* 8 (1997) 13–41. Vö. még Zsolt 50,5–6; KEK 2263–2267., 2320.; EV 17., 20. és 56. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Beszéd az „Élethez való jog Európában” konferencia résztvevőihöz*, 1987. december 18., in *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, X/3* (Città del Vaticano 1988) 1446.

²² Vö. Ter 37,26; Iz 26,21; 46,3; Jób 10,8–12; Zsolt 21,10–11; Ez 24,7–8; Lk 1,39–45; ld. EV 9. pont („Isten nem hagyhatja büntetlenül a bűncselekményt: a meggyilkolt vére a földből, melyre kiomlott, követeli, hogy Isten igazságot szolgáltasson”, „Isten azonban ... akkor is irtalmas, amikor büntet”: „Jelet tett Káinra, hogy meg ne ölje őt senki, aki találkozik vele” – Ter 4,15; vö. halálbüntetés és bosszú tilalma).

nem ragadhatja magához az ártatlan emberi élet közvetlen kioltásának jogát”,²³ „az élet, főként az emberi élet egyedül Istené: ezért aki ember életére tör, bizonyos értelemben magára Istenre támad”.²⁴ Az abortusz súlyos bűn, amely ellenkezik a természettörvénnyel.²⁵ „Akit megölnek, olyan ember, aki jelentkezik az életre, azaz olyan ártatlan, hogy ennél ártatlanabbat el sem lehet képzelni: soha nem tekinthető támadónak, még kevésbé jogtalan támadónak! Gyenge, annyira tehetetlen, hogy még egy újszülött sírásának és nyöszörgésének védekező jeleitől is meg van fosztva. Teljesen rá van hagyva annak oltalmára, aki méhében hordozza.”²⁶

A Teremtő az életet az ember felelős gondoskodására bízta; nem azért, hogy önkényesen bánjon vele, hanem hogy bölcsen őrizze és szerető hűséggel gondozza azt.²⁷ Isten drága ajándéka, az emberi élet alapvető örök érték, amely a kezdetétől a végéig szent és sérthetetlen (érinthetetlen).²⁸ Az élet nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi érték is. Ennek megfelelő védelmét a világi társadalomban is biztosítani kell.²⁹

A polgári törvény az élet egyetlen területén sem helyettesítheti a lelkiismeretet, és olyan szabályokat sem diktálhat, amelyek illetékességi körén kívül esnek.³⁰ Miként II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában hangsúlyozta: minden ember szívében hordozza az élet igenlését.³¹ Az ember a teljes és tökéletes életre teremtett. Ez alapozza meg az emberi élethez – például a születő és a haldokló emberi élethez – való helyes erkölcsi magatartást.³² A polgári törvény feladata a közjó biztosítása azáltal, hogy tiszteletben tartja és

²³ Vö. KEK 2258., 2263–2267., 2321.; GS 51.; EV 56. pont; DonumV Bev. 5. pont, in AAS 80 (1988) 76–77.

²⁴ Ld. EV 9. pont.

²⁵ Vö. Jer 1,4–5; Zsolt 139,15; DonumV I. 2. és 3. pont, in AAS 80 (1988) 79–80, 98–99; KEK 2271.; EV 11., 13. („...a ’fogamzáseellenes magatartás’ rosszasága – ami lényegesen különbözik az atyaság és anyaság felelős gyakorlásától, a házaselet aktusa teljes igazságának tiszteletben tartásától – épp fölerősíti az abortusz kísértését, ha mégiscsak megtörténik egy nem kívánt élet fogantatása. Az abortuszt támogató kultúra éppen ott bontakozott ki, ahol elvetik az Egyház fogamzásgátlást tiltó tanítását. Kétségtelen, a fogamzásgátlás és az abortusz erkölcsi szempontból fajlagosan különböző rosszak: az első a nemi aktus – mint a házastársi szeretet sajátos kifejezése – igazságának mond ellent, a második elpusztít egy emberi életet; az első a házastársi tisztaság erényével ellenkezik, a második az igazságossággal, és közvetlenül sérti a ’ne ölj’ isteni parancsot.”) és 16. pont.

²⁶ Ld. EV 58. pont.

²⁷ Ld. uo. 76. pont.

²⁸ Ld. Ter 4,8–10; Kiv 20,13; 21,12–27; 23,7; 24,8; 34,28; Lev 17,11; Mt 26,28; Jn 3,16; 13,1; 19,34; Róm 2,14–15; 1Kor 15,54–55; Zsid 7,25; 1Pt 1,18–19; Jel 21,4; GS 43., 51., 73–76. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Christifideles laici* kezdetű, szinódus utáni apostoli buzdítás a világi krisztushívőknek az Egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről, 1988. december 30. (CL), in AAS 81 (1989) 472, 393–521, 37–39., 42. pont; EV 2., 9., 16., 22., 25., 34., 39–41., 43., 56. pont; KEK 2258., 2263–2267., 2321., 2378. („A gyermek ... ajándék. ’A házasság legnagyobb ajándéka’ egy emberi

megvédi az emberek alapvető jogait, előmozdítja a békét és a közérkölcset. A cél, hogy valamennyien „békés és nyugodt életet élhessünk, minden jószágban és tisztaságban”.³³

Minden közhatalomnak (így a világi jogi törvényhozónak is) alapvető feladata, hogy feltétel nélkül oltalmazza az emberi élet érinthetlenségét – a fogantatás pillanatától a természetes halálig, és segítse a személyt kötelességeinek teljesítésében. A közhatalom minden megnyilvánulása, amely akár nyíltan, akár burkoltan tagadja vagy sérti ezt a követelményt, ellentmond rendelkezésének, és nélkülöz minden jogi erőt.³⁴ Amikor a hatalom hordozói az erkölcsi renddel és Isten akaratával ellenkező „törvény”-t hoznak vagy parancsot adnak, ezek lelkiismeretben nem köteleznek (ilyen esetben a hatalom szétfoszlik és igazságtalansággá fajul).³⁵ Minden, emberek által hozott „törvény” annyiban törvény, amennyiben a természeti törvényből ered; ha pedig eltér a természeti törvénytől, már nem törvény, hanem a törvény romlása („Nem törvény az, ami nem igazságos.”).³⁶

Az abortuszt (és tegyük hozzá: az „eutanáziát”) „engedélyező” vagy támogató „törvények” nemcsak az egyes emberek javával állnak szöges ellentétben, hanem a közjával is; ezért nem rendelkeznek jogi érvénnyel. Ha egy polgári törvény „törvényesíti” az abortuszt (és az „eutanáziát”), automatikusan megszűnik erkölcsileg kötelező, igaz polgári törvénynek lenni.³⁷ Az abortusz – és az „eutanázia” – olyan büntettek, amelyeket semmiféle emberi törvény nem törvényesíthet. Az ilyen jellegű „törvények” nem kötelezőek a lelkiismeretre; sőt azzal a

személy.”); EDC 11. („Az élet, amit Isten az embernek ad, ajándék, amellyel Isten a teremtményt önmagából részesíti.”), 22. („Az ember méltósága megköveteli, hogy Isten ajándékaként és a házastársi aktus gyümölcseként jöjjön a világra, amely aktus sajátosan és specifikusan a házastársak közötti, egyesítő és életet fakasztó szerelemhez tartozik, tehát természeténél fogva helyettesíthetetlen.”), 23–24. („ajándék”, „Isten ragyogó ajándéka”), 30., 42–43. és 136. pont („Az emberi élet sérthetlensége végső elemzésben azt jelenti és foglalja magában, hogy tilos minden olyan cselekedet, ami közvetlenül kioltja az emberi életet. Az ártatlan emberi lény élethez való jogának sérthetlensége fogantatásától haláláig jele és előfeltétele a személy sérthetlenségének, akinek a Teremtő az élet ajándékát adta.”); MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 34., 36., 199., 270. pont.

²⁹ Vö. KEK 2274. és 2323.

³⁰ Ld. EV 71. pont; DonumV III. pont.

³¹ Ld. EV 40. pont.

³² Ld. Ter 1,27; Bölcs 9,2–3; EV 7. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 28., 33–34. pont.

³³ Vö. 1Tim 2,2; CIC 1752. k.; II. Vatikáni Zsinat, *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozat a vallás-szabadságról, 1965. december 7., in AAS 58 (1966) 929–946, 7. pont; EV 71. pont.

³⁴ Vö. EV 71–72. pont; XXIII. János pápa, *Pacem in terris* kezdetű enciklika, in AAS 55 (1963) 257–304, 273.

³⁵ Vö. EV 72. pont.

³⁶ Vö. uo.

³⁷ Vö. uo.

súlyos kötelezettséggel járnak, hogy lelkiismereti alapon kell szembeszegülni velük („inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek”). Az Isten iránti engedelmességből fakad az erő és a bátorság az emberek jogtalan „törvényei”-vel való szembeszállásra.³⁸

II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában azt is kimondja, hogy: „A választás olykor fájdalmas, és megkövetelheti az embertől, hogy fölládozzon bizonyos állást vagy lemondjon az őt törvényesen megillető előmenetelről.” „A keresztények, mint minden jóakarátú ember, súlyos lelkiismereti kötelezettséggel arra hivatottak, hogy ne működjenek együtt olyan cselekményekben, melyek – bár a polgári törvény engedélyezi – ellenkeznek Isten törvényével. Erkölcsileg ugyanis soha nem szabad *tudva* és *akarva* együttműködni a rosszal.”³⁹

Ha tehát egy „törvény” természete szerint igazságtalan – például az abortuszt vagy az „eutánáziát” „engedélyezi” –, soha nem szabad alkalmazkodni hozzá, és nem szabad „részt venni egy ilyen törvényt támogató kampányban, sem rászavazni”.⁴⁰

Az Egyház vonatkozó tanításának mintegy összegzéseként elmondható tehát, hogy az egész társadalomnak tisztelnie, oltalmaznia és gyarapítania kell minden személy méltóságát, életének minden pillanatában és állapotában.⁴¹ Az ember megölése, az élet kioltása, így a magzatelhajtás, az „eutánázia”, és az öngyilkosság is súlyos bűn („szégyenletes gaztett”).⁴² Az étellel nem egyeztethető össze a személyi méltóság bármilyen megsértése.⁴³ Az ember élete és méltósága érinthetetlen. Az embernek tisztelettel kell lennie minden emberi teremtmény személyes méltósága iránt, létének első pillanatától kezdve. Az emberi méltóság alapja nem az értelem és szabad akarat gyakorlásának aktuális képessége, hanem az emberi fajhoz tartozás ténye.⁴⁴

³⁸ Vö. Róm 13,1–7; 1Pt 2,12–14; ApCsel 5,29; Kiv 1,17; Jel 13,10; EV 73. pont; MA 22. pont.

³⁹ Ld. EV 74. pont.

⁴⁰ Ld. uo. 73. pont; MA 22. pont. Vö. Róm 2,6; 14,12. Ha az országgyűlési képviselői szavazat az abortusz-„törvény” szigorítására vonatkozik, mert a szükséges politikai akarat hiánya miatt nem lehetséges teljesen hatályon kívül helyezni azt, a képviselő – akinek abortuszellenes véleménye köztudomású – leadhatja szavazatát, mivel csökkenteni akarja a világi „törvény” kárait (negatív hatásait); így ugyanis nem egy jogtalan „törvény” megalkotásához nyújt segítséget, hanem a rosszat kívánja visszaszorítani. Ld. EV 73. pont; HÁMORI Antal, „*Hogyan segíthet a jogász az orvosnak az életvédelemben?*”, in *Ökumené* 12 (2004) 4/36–42, *Tál és Kendő* 15 (2004) 2/4–6. Nem ez az eset forgott fenn a „magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. „törvény”, valamint a módosításáról szóló 2000. évi LXXXVII. „törvény” elfogadásakor. Az előbbi esetben, ha a törvényjavaslat („A” és „B” változat) nem kapta volna meg a többségi támogatást, akkor a magyar állami „jog” nem foglalta volna magába az abortusz-„jogot”. Az utóbbi esetben, ha a képviselők többsége nem szavazta volna meg a „törvény”-javaslatot, a „súlyos válsághelyzet” elnevezésű indikáció hatályon kívül helyezésre került volna. – Vö. Alkotmány 24. § (1)–(2) bek.; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

Az emberi élet védelmének végső alapja, az élet két határpontján lévő, fizikai és lelki értelemben fokozottan sebezhető és kihasználható ember védelmének, támogatásának igazi forrása emberi mivolta, filozófiai kifejezéssel élve ontológiai meghatározottsága, istenképisége és megváltott volta. A sérülékeny, gyenge ember védelme szimbolikus értékkel is bír: a békés és szolidáris egymás mellett élést szolgálja. Ezért ennek a szemléletnek a világi jogalkotásban is tükröződnie kell.⁴⁵ A világi jog feladata, hogy valódi igazságosságban rendezett társadalmi együttélést biztosítson.⁴⁶

2. A SZÜLETŐ GYERMEK KÁNONJOGI VÉDELME (MAGYAR ÁLLAMI „JOGI” ÖSSZEHASONLÍTÁSSAL)

A születő gyermek kánonjogi védelme köréből érdemes kiemelni, hogy a hatályos *Codex Iuris Canonici* az 1397. és 1398. kánonjában, a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* az 1450. kánonjában szereplő, élet elleni büntetendő cselekmények törvényi tényállásaiban foglalt rendelkezések által büntetni rendeli az emberölést, ezen belül, kiemelten az eredményes magzatelhajtást.⁴⁷ A CIC-ben az eredményes magzatelhajtás⁴⁸ az emberölés minősített esete, a büntetés az önmagától beálló kiközösítés. A CCEO-ban – figyelemmel arra, hogy az 1450. kánon 1. §-a szerinti emberölés büntetése a „nagyobb kiközösítés”, és a CCEO nem ismeri a keleti hagyománytól idegen *latae sententiae* (önmagától beálló) büntetést⁴⁹ – az eredményes magzatelhajtás esetében a büntetési tétel nem szigorúbb, ugyanúgy „nagyobb kiközösítés”-ről van szó, mint az 1450. kánon 1. §-ában, az eltérés mindössze az, hogy a „feloldozás” a

⁴¹ Ld. EV 81. pont.

⁴² Vö. GS 27., 50–51. pont; Jak 2,15–16; Lk 16,19–31; Mt 25,40; Mk 8,36; Jer 1,5; Zsolt 139,15; Donum V I. 2–3. pont; EV 11., 13., 16., 58–63. pont; KEK 2271., 2322.; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 17. pont.

⁴³ Ld. pl. „Emberi embriókat vagy magzatokat kísérlet tárgyául vagy eszközül használni bűncselekmény emberi méltóságuk ellen.” – vö. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 266. pont.

⁴⁴ Ld. uo. 12. pont.

⁴⁵ Ld. uo. 119–120. pont. Vö. EV 70. pont.

⁴⁶ Ld. 1Tim 2,2; EV 71. pont.

⁴⁷ Ld. egységes és oszthatatlan ember-felfogás. Vö. PCI, Resp., 1988. december 12., in AAS 80 (1988) 1818. Ld. pl. EV 58. pont; CIC 1397. k., CCEO 1450. k. 1. és 2. § (vö. CCEO 1408., 1413., 1417. k., 728. k. 2. §); HOLLÓS János, *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez* (Téglás 2003) I, 403–404 (396), II, 301, 311.

⁴⁸ Ld. CIC 1398. k., vö. CCEO 1450. k. 2. §.

⁴⁹ Ld. CCEO 1408. k.

megyéspüspöknek van fenntartva.⁵⁰ A CIC és a CCEO alkalmazásában tehát a magzatelhajtás kísérlete emberölési kísérletet jelent.⁵¹

A hatályos egyházi jog szerint abortuszon (magzatelhajtáson) az előzőekben említettek szerinti „magzat” („közvetlen”⁵²) szándékos megölését kell érteni („*abortum procurat*”, „*abortum procuravit*”), bármilyen módon illetve eszközzel (például spirállal, tablettával, kémiai anyaggal) és a fogantatás⁵³ pillanatától kezdve, bármilyen időben (függetlenül fejlettségi fokától, akár a

⁵⁰ Ld. uo. 1450. k. 2. §, 728. k. 2. §.

⁵¹ Ld. CIC 1397. k., CCEO 1450. k. 1. §.

⁵² Ld. KEK 2271.; HV II. 8–9. pont: „...mindenképpen téved az, aki a házaselet egészében előforduló termékeny aktusokkal igazolhatónak véli a szándékosan terméketlenné tett aktusokat, amelyek természetüknél fogva erkölctelenek.” „Mert ... sohasem szabad, még a legsúlyosabb okok mellett sem rosszat tenni, hogy abból jó következzen.” „Az Egyház azonban nem tekinti tilosnak azokat a gyógymódokat, amelyek bizonyos betegségek gyógyításához szükségesek, jóllehet belőlük akadály származik a fogamzás útjában. Még akkor sem, ha ez előre látható, csak ezt a fogamzást akadályozó hatást semmiképpen ne szándékolják *közvetlenül*.” és 14. pont; EV 57–58. és 62. pont: „XII. Pius kizárt minden *közvetlen* abortuszt, azaz minden olyan beavatkozást, mely *közvetlenül* arra irányul, hogy megölje a még meg nem született emberi életet, 'akár cél ez a gyilkosság, akár más célhoz vezető eszköz.'” „...a *közvetlen* abortusz, melyet célként vagy eszközként szándékolnak, mindig az erkölcsi rend súlyos felforgatása, mert egy ártatlan emberi élet *előre megfontolt* kioltása. E tanítás a természetes erkölcsi törvényen és a Szentírásan alapszik, az Egyház Hagyománya továbbadta, és tanítja a rendes és egyetemes Tanítóhivatal.”; DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai* (Örökmécs K.-SZIT, Bátonyterenye–Budapest 2004) 1515, 3720. pont: „*ártatlan* élet *közvetlen* elpusztítása”: „Akár az édesanya, akár a gyermek életére törnek, mindenképpen Isten és a természet törvénye ellen vétének, mely azt mondja: 'Ne ölj!'” (Kiv 20,13), 3258. pont: „A Szent Officium válasza Cambrai érsekének, 1889. augusztus 14. (19.) 1884. május 31-én (a május 28-i ülés alapján) a Szent Officium megerősítette a lyoni érseknek a kraniotómia korlátozott megengedését (ASS 17 [1884] 556): 'amikor tudniillik azt elhagyják, az anya és a magzat meghal, ellenben ha azt megengedik, az anyát meg lehet menteni, mégha a magzat el is pusztul'. Ezt a választ ismétli meg a Szent Officium, amikor Cambrai érsekének ír, de hozzátesz még egy meghatározást, amely az 'és (hasonlóan) bármilyen...' szavakkal kezdődik. Vö. továbbá ASS 7 (1872) 285–288 460–464 516–528; AnE 2 (1894) 84–88 125–131 179–181 220–223 321–323 Kiadva: ASS 22 (1889/90) 748 / CollPF² 2,241, uo. 1716. A kraniotómia A katolikus iskolákban biztos meggyőződéssel nem tanítható, hogy az a sebészeti beavatkozás, amelyet 'kraniotómia'-nak neveznek megengedhető lenne; ahogy ez 1884. május 28-ik napján megerősítést nyert, és (hasonlóan) bármilyen más, a magzat vagy az anya halálához *közvetlenül* vezető sebészeti operáció.”; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 44. pont; SOMFAI Béla, *Életet védeni – életet kioltani*, in *Távlatok* 1 (1991) 4/33, 36: „...a kettős okozat (duplex effectus) ... elvnek az értelmében életemet csak olyan eszközzel védhetem meg, amely *közvetlenül* (*elsősorban*) az erőszakos támadás elhárítására, nem pedig a támadó életének kioltására irányul.” „E felfogás szerint a terhes anya életét is csak olyan eszközzel szabad megmenteni, amely '*közvetlenül*' nem veszélyezteti a magzat életét.”, 40, 2-es sz. lábjegyzet: „Az élet közvetlen és közvetett kioltása közötti különbségeket a hagyomány a 'kettős okozat' irányelvének segítségével állapította meg.”; WEBER, Helmut, *Speciális erkölcteológia* (SZIT, Budapest 2001) 128–131; BODA László, *Erkölcteológia IV. Emberré lenni vagy birtokolni? A tulajdonnal, a személyi kibontakozással és a nemiséggel kapcsolatos keresztény felelősség* SZIT, Budapest 2001) 161. (vö. uo. 164.); BODA László, *A keresztény erkölcs alapkérdései, Erkölcteológia I* (Szent József K., Budapest 1997) 49: „A tudatosság még nem jelent egyben szándékosságot is.

„fejletlen”, akár a „fejlett”, az anya testén kívül is életképes magzatnak az anyaméhben vagy onnét való eltávolítása, vagy méhen kívüli, *in vitro*, mesterséges körülmények közötti megtermékenyítés során, illetve azt követően történő elpusztítása révén) követik el azt.⁵⁴

A mai magyar állami szabályozás szerinti magzatelhajtás fogalma alatt az emberi „magzat” jogellenes és szándékos megölését értik;⁵⁵ a minősítés szempontjából a magzat fejlettsége, méhen kívüli életképessége közömbös.⁵⁶

Sok minden van magunkban is, és a világban is, amiről tudunk, de amit nem akarunk.”, 50–51: „Jogos tehát a megkülönböztetés: 'tudva és akarva' cselekedni, vagy csupán 'tudva, de nem akarva.'”, 53: „...a 'szabad cselekvéssel' épp a tudatos és szándékos emberi tevékenységet jelöljük.”, 54: „Igen fontos megkülönböztetés: a kifejezetten, direkte szándékolt és a nem kifejezetten, mintegy csatoltan, indirekte szándékolt cselekvés, amely különösen a kettős hatású emberi tevékenység helyzeteiben, a kényes dilemma-szituációkban segít megoldani a nehezen kibogozható eseteket.”, 56: „Az erkölcsi jó választását beárnyékolják a nem-kívánt mellékhatások.”

⁵³ Vö. IX. PIUS PÁPA, „*Ineffabilis Deus*” bulla, 1854. december 8. (DENZINGER – HÜNERMANN 2800–2804. pont); VII. SÁNDOR PÁPA, „*Sollicitudo omnium ecclesiarum*” bréve, 1661. december 8. (A Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása; uo. 2015–2017. pont); IV. SIXTUS PÁPA, „*Grave nimis*” rendelkezés, 1483. szeptember 4. (tárgy: ua.; uo. 1425–1426. pont); Uő, „*Cum praeexcelsa*” rendelkezés, 1477. február 27. (tárgy: ua.; uo. 1400. pont).

⁵⁴ Ld. CIC 1398. k. (vö. 1321. k.); CCEO 1450. k. 2. §; PCI, Resp., 1988. december 12., in AAS 80 (1988) 1818–1819, *L'Osservatore Romano*, 1988. november 25., 5, *Communicationes* 20 (1988) 77. Ld. még EV 44. és 58. pont: „...a művi abortusz, bárhogy hajtják végre, egy ember megfoltolt és közvetlen megölése életének kezdeti szakaszában, a fogantatás és a születés közötti időben.”; Donum V I. 1–5., II. 8., és III. pont; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Levél a családokhoz*, 1994. február 2., 9. pont: „Az ember már fogantatása pillanatában az isteni örökökévalóságra van rendelve.”, 15. pont: „...fogantatásuk pillanatától...”; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Dives in misericordia* kezdetű enciklika az irgalmas Atyaistenről, 1980. november 30., in AAS 72 (1980) 1215–1224, 72. pont; EDC 35. pont; SACRA CONGREGATIO S. OFFICII (SC Off) Resp. ad episc. 1898. május 4., in ASS 30 (1897/98) 703–704; DENZINGER – HÜNERMANN 670. pont: „...ha valaki a méhben megfogant magzatot vetéléssel elpusztítja, az gyilkos ...”, 2134. (SC Off 1679. március 2. A laxista erkölcsi tanítás tévedései); MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 24–25. pont (ad animatio: 18–19. pont), 44. pont; MKPK, *A boldogabb családokért* (Budapest 1999) 149. Vö. *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerk., ford. és a magyarázatot írta: Erdő Péter; SZIT, Budapest 2001) (ET) 942–943, 1159; SERRA, Angelo – COLOMBO, Roberto, *A humánembrió identitásának és státuszának kérdése természetudományos szempontból*, in *A humánembrió identitása és jogállása* (A Pápai Életvédő Akadémia dokumentációja, szerk. Juan de Dios Vial Correa és Elio Sgreccia; MKPK PCsB, Budapest 2001) 130–196. Erdő Péternek az abortusz kánonjogi fogalmára adott reflexiójában: az abortusz végzése a kánoni hagyomány szerint, melyet újabb törvényi meghatározás hiányában ma is követnünk kell a fogalom értelmezése tekintetében (vö. CIC 6. k. 2. §), azt a cselekvést jelenti, mellyel valaki közvetlenül, szándékosan, hatékony fizikai vagy morális cselekvéssel a magzat elhajtását okozta. Ld. ERDŐ, *Magzatvédelem...* 345; valamint vö. Uő, *Egyházjog* (SZIT, Budapest 1992) 535–536.

⁵⁵ Ld. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. (Btk.) 169. § (1)–(4) bek. Vö. pl. 1992. évi LXXIX. tv.

⁵⁶ Ld. HORVÁTH Tibor, *A személy elleni bűncselekmények*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Különös Rész* (szerk. Györgyi Kálmán és Wiener A. Imre; KJK, Budapest 1996) 330. A világi büntetőjogi irodalomból ld. még BELOVICS Ervin, *A személy elleni bűncselekmények*, in BELOVICS Ervin

Az *elkövetési magatartással* kapcsolatban megemlítendő, hogy a Btk. – szemben a CIC-cel és a CCEO-val – a felbújtó jellegű „elhajtás” magatartását is nevesíti [ld. Btk. 169. § (4) bek.]. A CIC és a CCEO megfogalmazásából („*Qui abortum procurat, ...*”, „...*qui abortum procuravit...*”) azonban nem következik, hogy ha az állapotos nő magzatát nem saját maga öli meg, hanem – például a „magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. „törvény” alapján – elvégezteti azt egy „orvos”-sal (vagy más személlyel), akkor ne vonatkozna rá a CIC 1398. kánonjának, illetve a CCEO 1450. kánonja 2. §-ának a rendelkezése. A CIC alkalmazásában a *latae sententiae* kiközösítés (*excommunicatio*), a CCEO alkalmazásában a „nagyobb kiközösítés” – az egyéb feltételek fennállása esetén – ebben az esetben is bekövetkezik, illetve alkalmazható. Ez akkor is igaz, hogy ha a CIC és a CCEO alkalmazásában is megkívánatik: a felbújtó jellegű magatartás tettesi magatartássá történő minősítéséhez a felbújtó jellegű elkövetési magatartást a különös részi törvényi tényállás elemévé kell tenni. A CIC alkalmazásában az 1329. kánon 2. §-a alapján ugyanis a büntetendő cselekményhez fűzött önmagától beálló büntetésbe esnek azok a bűnrészesek, akik a törvényben vagy a parancsban nincsenek említve, ha tevékenységük nélkül a büntetendő cselekményt nem követték volna el, és a büntetés olyan természetű, hogy alkalmazni lehet rájuk (vö. „bűnözési parancs” esete: abortusz-„törvény” megszavazása). A CCEO 1417. kánonja alapján: akik a vétkezés közös szándékával működnek közre a büntetendőben, és a törvény vagy a parancs nem nevezi meg őket kifejezetten, ugyanolyan büntetéssel, mint a főbűnös, vagy a bíró belátása szerint más azonos vagy kisebb súlyosságúval büntethetők.⁵⁷

A „*magzatelhajtás*” bűncselekményének *eredménye* mind a CIC és a CCEO, mind a Btk. alkalmazásában a *magzat halála*. A Btk.-ban azonban, a 169. § (2) bekezdésének c) pontjában a magzatát elhajtató nőt ért súlyos testi sérülés vagy életveszély, (3) bekezdésében e nő halála is – mint minősítő körülmény – eredmény. A CIC és a CCEO esetében ez – alapvetően az egységes ember-felfogásból következően – kizárt: a CIC alkalmazásában a minősített

– MOLNÁR GÁBOR – SINKU PÁL, *Büntetőjog. Különös Rész* (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2004) 102: „A büntetőjogi oltalom a magzatot a fogantatás pillanatától, vagyis a női és férfi ivarsejtek egyesülésétől illeti meg, ... a szülési folyamat megindulásáig, tehát a tolófájdalmak jelentkezéséig beszélhetünk magzatról.”; LASSÓ GÁBOR, *Magzatelhajtás*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*, 1-2 (KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2004) 1543, 523–524: „A bűncselekmény a fogantatástól a szülés bekövetkeztéig, pontosabban a tolófájások megjelenéséig követhető el.”; FÖLDVÁRI JÓZSEF, *A személy elleni bűncselekmények*, in *Magyar büntetőjog. Különös rész* (szerk. Földvári József; Rejtjel K., Budapest 1998) 99 (E műben a világi „jogi” irodalomra jellemző torz ember-felfogásról is lehet olvasni, ld. 96–98.).

eset maga az eredményes magzatelhajtás; a CCEO szabályozásában pedig az eredményes magzatelhajtás büntetésével egyező az emberölés többi esetének a büntetése, ami a legsúlyosabb, a nagyobb kiközösítés.

Az „*elkövető*” szempontjából ki kell emelni, hogy a *Btk.* – szemben a CIC-cel és a CCEO-val – a magzatát elhajtó illetve elhajtató nőt *speciális alanyként – privilegizált tényállásban*⁵⁸ – határozza meg. Ezzel a jogalkotó az alanyi (elkövetői) oldalon „fennálló” sajátos körülményekre akart tekintettel lenni, csak hogy a törvényi tényállás ezeket a körülményeket (pl. pszichikai vagy fizikai állapot, szülési körülmények) nem tartalmazza, jogdogmatikailag pedig ezeket a törvény különös részi tényállásában ki kell mondani; különben önmagában már emiatt sem lehet helye privilegizált tényállásnak. A privilegizáló körülményeknek tényállási elemeknek, és nem a tényálláshoz fűzött magyarázatoknak, indokoknak kell lenniük. Az elkövető személyének és az elkövetés idejének a kiemelése önmagában nem privilegizálásra okot adó körülmény,⁵⁹ és csak a *Btk.* 24. §-a (2) bekezdésének alkalmazása jöhet szóba. Ha a privilegizálásnak az áldott állapot (illetve a szülés előtti folyamat) során fellépő kivételes testi és lelki állapot az indoka, akkor azokra az elkövetőkre alkalmazható e tényállás, akik valóban ilyen körülmények között voltak az ölés alkalmával; különben az elkövetők állapotuktól függetlenül privilegizált, azaz kedvezőbb elbírálás alá esnek. A magyar állami törvényhozó ezzel a privilegizált tényállással az amúgy is relatív állami magzatvédelmi szint⁶⁰ további csökkenését okozta.⁶¹ Ebben az esetben az elkövető személye (állapotos nő és más személy) szerinti – büntetési tétel vonatkozásában fennálló – különbségtétel a nő önrendelkezési jogának magzatra történő „kiterjesztését”, az életvédelem további relativizálását, a magzat „eldologiasítását” (is) tükrözi. Míg a CIC alkalmazásában az eredményes magzatelhajtás minősített eset akkor is, ha az állapotos nő hajtja, illetve hajtatja el magzatát, és a legszigorúbb egyházjogi büntetés jár érte (önmagától beálló kiközösítés; a CCEO ugyanúgy, a legsúlyosabb szankcióval, a „nagyobb kiközösítés”-sel rendeli büntetni, mint az emberölés többi

⁵⁷ Vö. CIC 1329. k. 1. §.

⁵⁸ Ld. *Btk.* 169. § (4) bek.

⁵⁹ Vö. *Btk.* 167. §; és 166/A. § jogirodalmi kritikája: VARGA Zoltán, *Gondolatok az újszülött megölésének bűncselekményéről*, in *Magyar Jog* 49 (2002) 659–661, valamint PAPP László, *Privilegizált esetből minősített eset; avagy hogyan lett „gyilkos” az anyából?*, in *Magyar Jog* 50 (2003) 355–356.

⁶⁰ Vö. *Btk.* 166. § és 169. § (1)–(3) bek.

⁶¹ Vö. uo. 167. §; illetőleg a korábbi szabályozásban 166/A. § is.

esetét); addig a Btk.-ban privilegizálva van az állapotos nő ezen magatartása, és saját szankciórendszeréhez képest szinte alig rendeli büntetni.⁶²

A CIC 1398. kánonjában foglalt magzatelhajtás büntetendő cselekményére rendelt büntetés – tekintettel annak önmagától beálló voltára – annyiszor áll be, ahány alkalommal elkövetik ezt a bűncselekményt. Így (a *latae sententiae* büntetések eseteiben) a *halmazat* fogalmilag kizárt.⁶³ Az azonos akarat-elhatározásból véghezvitt kísérlet és az új cselekmény folytán befejezett cselekmény egységet képez, és kizárja a halmazat megállapítását. A CIC 1397. kánonjában foglalt „magzatelhajtás” kísérletének (emberölés alapesetének kísérlete), illetőleg a CCEO 1450. kánonjának alkalmazása körében viszont – mivel a büntetés utólag kimondandó – a halmazat nem kizárt. A Btk. alkalmazásában az újabb magzatelhajtási szándék kialakulása folytán megismételt befejezett cselekmények is halmazatot hoznak létre.⁶⁴

A „*jogos védelem*” a „magzatelhajtás” kapcsán (a magzat és az anya viszonyában) – sem a CIC és a CCEO, sem a Btk. alkalmazásában – nem merül fel. A magzat létezése, élni „akarása” nem minősül sem igazságtalannak, illetve jogtalanoknak, sem pedig támadásnak.⁶⁵ Ebből következik, hogy a „jogos védelmi helyzet *túllépése*”⁶⁶ a „magzatelhajtás” vonatkozásában szintén nem merül fel. A „*provokáció*”⁶⁷ éppúgy, mint a „jogos védelem” és a „jogos védelmi helyzet *túllépése*” a „magzatelhajtás” körében fogalmilag kizárt: a magzat létezése (élete), élni „akarása” nem minősül „provokáció”-nak; a magzat Isten ajándéka, akit mindenkinek – az anyának, az apának, a családnak és a társadalom minden más tagjának (így például az államnak), valamint a nemzetközi szervezeteknek is – el kell fogadni és (a maguk módján, állapotuknak megfelelően) meg kell védeni. Mivel a „magzatelhajtás” erkölcsileg (belsőleg) rossz, a „*szükséghelyzet*” („*végyszükség*”⁶⁸) – „*végző szükség joga*” – sem bír mentesítő hatással;⁶⁹ puszt-

⁶² Vö. uo. 166. § és 167. §. A két jogrend saját-saját szankciórendszerében óriási eltérést mutat az emberi élet védelmének következetes és egységes felfogása szempontjából. Eredményes bűncselekmények esetén: életfogytig tartó szabadságvesztés – egy évig terjedő szabadságvesztés (korábban pénzbüntetés): Btk. 166. § (2) bek., 169. § (4) bek.; a CIC alkalmazásában önmagától beálló kiközösítés, a CCEO rendelkezése alapján nagyobb kiközösítés – a CIC 1336. kánonjában említett megfosztások és tilalmak, illetőleg a CCEO 1450. kánonjának 1. §-ában szereplő nagyobb kiközösítés: CIC 1398. és 1397. k., CCEO 1450. k. 1. § és 2. §; továbbá: a Btk.-ban az „emberölés” előkészülete büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő: 166. § (3) bek. – a „magzatelhajtás” előkészülete nem büntetendő: 169. §, 18. §; a CIC-ben és a CCEO-ban az előkészület általában nem büntetendő: vö. CIC 1399. k.

⁶³ Ld. CIC 1397. kánonja szerinti emberölés egyes minősített esetei: 1398. k., 1370. k. 1. § és 2. §.

⁶⁴ Ld. Btk. 12. §. A „magzatelhajtás” elkövetése során az állapotos nő sérelmére megvalósított „könnyű testi sértés” mind a CIC és a CCEO, mind a Btk. alkalmazásában beolvad az alapcselekménybe. A CIC alkalmazásában a „magzatelhajtás” kísérlete, illetőleg a CCEO szerinti magzatelhajtás és az

tán enyhítő körülményként értékelendő.⁷⁰ Mindemellett – figyelemmel a Btk. 30. §-ának (1) bekezdésében foglalt rendelkezésre – azt is hangsúlyozni kell, hogy a magzat megölése nem jelenti kisebb sérelem okozását, mint édesanya (evilági) életének megszűnése (egyik élet sem értékesebb, mint a másik).⁷¹

A „*kényszer és fenyegetés*” köréből (a minősítő körülmények oldaláról is megközelíthető) ki kell emelni, hogy a Btk. 169. §-a (2) bekezdésének b) pontja szerinti minősítő körülmény, a nő beleegyezésének hiánya a magzat „eldologiasítását”, a magzat életének (mint értéknek) az „elrelativizálását” szintén alátámasztani látszik, figyelemmel arra, hogy a Btk.-ban egyébként a szülő „beleegyezése nélküliség” nem jelenik meg minősítő körülményként (vö. pl. 166., 168. és 170. §). E szabályozás által is tükröződik, hogy a „hatályos” magyar állami „jog”-ban nem az egységes, a magzatra is kiterjedő – teljes jogi – „ember”-fogalom ragadható meg.⁷²

A *büntetések* vonatkozásában elmondható: a *kiközösítés legfőbb hatása* gyakorlatilag abban jelölhető meg, hogy a büntetés a hit világával személyes kapcsolatban lévő katolikust ráébreszti magatartása súlyosságára. A *communio* kánonjogi meghatározásából következik, hogy ha a CIC 1398. kánonja, illetve a CCEO 1450. kánonja szerinti abortusz elkövetője (a CIC alkalmazásában az önmagától beálló, a CCEO esetében az utólag kimondandó kiközösítésbe esett) hitben megőrzi a hitvallás, a szentségek és az egyházkormányzat egységét a katolikus Egyházzal, akkor – az Egyházban élvezett bizonyos jogok (és kötelezettségek, ld. szentáldozás) gyakorlásától való tiltás ellenére – benne marad annak *teljes* közösségében; vagyis a teljes közösség és a kiközösítés nem egymást kizáró fogalmak.⁷³

A születő gyermek kánonjogi védelmének ismertetése végén is érdemes hangsúlyozni, hogy az egyházi törvények kezdettől fogva büntetni rendelték

állapotos nő sérelmére elkövetett szándékos „megcsonkítás” vagy „súlyos megsebesítés” (ld. CIC 1397. k., CCEO 1451. k.) halmazatot képezhetnek. A Btk. alapján ezek az eredmények (az életveszély és a gondatlanságból elkövetett halálokozás mellett) a „magzatelhajtás” minősítő körülményei, ezért ebben az esetben a halmazat kizárt (ld. Btk. 169. § (2)–(3) bek.).

⁶⁵ Vö. CastiC III. 2. c) pont; EV 58. pont; CIC 1323. k. 5. sz.; Btk. 29. § (1) bek.

⁶⁶ Ld. CIC 1324. k. 1. § 6. sz.

⁶⁷ Ld. uo. 1324. k. 1. § 7. sz.

⁶⁸ Vö. Btk. 30. §.

⁶⁹ Ld. CIC 1323. k. 4. sz.

⁷⁰ Ld. uo. 1324. k. 1. § 5. sz., CCEO 1415. k.

⁷¹ Ld. CastiC III. 2. c) pont.

⁷² Vö. EV 3., 58. pont.

⁷³ Ld. CIC 205. k., CCEO 8. k. A „büntetések” kapcsán megemlítendő: a CIC-re (és a CCEO-ra) jobban jellemző *méltányosság* abban is megmutatkozik, hogy a „magzatelhajtás” kísérletének ama

az abortuszt; és a hatályos jogban a cselekmény súlyának megfelelően a leg-súlyosabb egyházi büntetéssel, (a CIC alkalmazásában eredményesség esetén önmagától beálló) kiközösítéssel van sújtva.⁷⁴ A CIC alkalmazásában fennálló, önmagától beálló büntetés amiatt is szükségesnek látszik, mert sokszor titokban követik el a cselekményt.⁷⁵ Az eddigiekben idézettek mellett is számtalan egyházi törvény és hiteles tanítóhivatali megnyilatkozás védi az ember életét, ezen belül a meg nem született emberét is.⁷⁶

3. AZ ORVOS LELKIISMERETI SZABADSÁGA ÉS A *DUPLEX EFFECTUS* ELVE

a) A „szabadság” mibenléte, erkölcssteológiai összefüggései

A lelkiismereti szabadság, ezen belül az állapotos nő életveszélyének esetére értelmezendő orvosi és egészségügyi szakdolgozói lelkiismereti szabadság

esetében, amikor a magatartás természeténél fogva a büntetendő cselekmény végrehajtására vezet (befejezett kísérlet esete), és az eredmény az elkövető akaratán kívül (nem az önkéntes eredmény-elhárítás következtében) maradt el (meghiúsult bűncselekmény), az elkövetőt *vezeklésnek* vagy *büntető övintézkedésnek lehet* alávetni. Ld. CIC 1328. k. 2. §; CCEO 1418. k. 2. §; vö. Btk. 17. § (1) és (3) bek. Továbbá: befejezett kísérlet esetén, ha az eredmény az elkövető akaratán kívül maradt el, és botrány vagy más súlyos kár (pl. a testi épség vagy egészség sérelme), illetve veszély (pl. életveszély) keletkezett, az elkövetőt megfelelő *büntetéssel lehet* büntetni (fakultatív, nem kötelező büntetés; az önkéntes eredmény-elhárítás biztosíthatja az elkövető büntetlenségét). Ld. CIC 1328. k. 2. §; CCEO 1418. k. 2–3. §; vö. Btk. 17. § (3)–(4) bek. Ha úgy valósul meg a „magzatelhajtás” kísérlete, hogy nem áll fenn az önkéntes elállás esete (meghiúsult, meghiúsított, vagy ún. kísérleti bűncselekmény; befejezetlen vagy befejezett kísérlet esete), eredmény (maradékcselekmény) hiányában az elkövetőt törvény (vagy parancs) rendelkezése alapján *lehet* megfelelő *büntetéssel* büntetni. Ld. CIC 1328. k. 1–2. §; CCEO 1418. k. 1–2. §; vö. Btk. 17. § (1)–(2) bek. Mindkét esetben, amikor *büntetés* kiszabására kerül sor, a büntetésnek *enyhébbnek kell lennie*, mint ami a befejezett (a magzat halálát eredményező) büntetendő cselekményre van rendelve, kivéve, ha nincs önkéntes elállás, és a törvény vagy a parancs másként rendelkezik. Ld. CIC 1328. k. 1. §; CCEO 1418. k. 1. §; vö. Btk. 17. § (1)–(2) bek. Ez azt jelenti, hogy a „magzatelhajtás” – a CIC 1397. kánonjában, illetőleg a CCEO 1450. kánonjának 1. §-ában foglalt emberölés alapesetének – kísérlete esetében – (értelemszerűen) az utólag kimondandó – kiközösítés büntetése csak kivételesen alkalmazható. Mindehhez képest a Btk. szigorúbb: a kísérletre a befejezett bűncselekmény büntetési tételét *kell* alkalmazni. Ld. Btk. 17. § (1) bek. Ha a 17. § (2)–(3) bekezdése esetén a kísérlet már önmagában is megvalósít más bűncselekményt (ld. pl. „testi épség vagy egészség sérelme”), az elkövető e bűncselekmény miatt *büntetendő*. Ld. uo. 17. § (4) bek.; vö. CIC 1328. k. 2. §; CCEO 1418. k. 2. §. A magyar állami büntetőjogban, amikor kísérlet miatt büntetés kerül kiszabásra, a kísérletnek mint (objektív) enyhítő körülménynek a bírói gyakorlat alapján (általában) van jelentősége (ld. Legfelsőbb Bíróság BK 154. sz. ítélet, 6./2007. BK vélemény III. 1.).

mibenlétének ismertetéséhez II. János Pál pápa *Veritatis splendor* kezdetű enciklikájának vonatkozó részeiben szereplő egyházi tanítást veszem alapul. Az Egyház erkölcsstanának néhány alapvető kérdéséről szóló, témánk szempontjából releváns pápai megnyilatkozás szerint az emberi szabadság és az isteni törvény összhangban állnak egymással, teljesen áthatják, kölcsönösen feltételezik egymást. Az emberi szabadság ugyanis a tökéletességre hivatott. A tökéletességre meghívott ember erkölcsi gyarapodásának feltétele az *érett* emberi szabadság („ha akarod”) és a kegyelem isteni ajándéka („jössz és kövess engem”). A tökéletesség igényli a teljes és feltétlen *önátadást*, elfogadást. Szent Ágoston szavaival élve: amennyiben Istennek szolgálunk, szabadok vagyunk, s amennyiben a bűn törvényének szolgálunk, rabszolgák vagyunk.⁷⁷ E szabadsághoz vezető út az Igazság⁷⁸ keresése,⁷⁹ megismerése,⁸⁰ hitben való elfogadása⁸¹ (az ahhoz való ragaszkodás⁸²), tettekkel való megmutatása⁸³ és kimondása,⁸⁴ hirdetése,⁸⁵ valamint védelmezése.^{86, 87} Az *igaz szabadság* az emberben az *istenképiség* legvilágosabb (legnagyobb) *jele*. Isten ugyanis szándékosan hagyta az embert a saját döntésére, hogy így a maga elhatározásából keresse a Teremtőjét, és hozzá ragaszkodva szabadon jusson el a *teljes* és

⁷⁴ Ld. CIC 1398. k., CCEO 1450. k. (vö. 1408. k.). Vö. KEK 2272. pont.

⁷⁵ Ld. ERDŐ Péter, *Egyházjog* (SZIT, Budapest 1992) 536.

⁷⁶ Ld. pl. GS 27. és 51. pont; II. Vatikáni Zsinat, *Lumen Gentium* kezdetű hittani rendelkezés (dogmatikus konstitúció) az Egyházzól, Róma 1964. november 21. (LG), in AAS 57 (1965) 5–71, 25. pont; KEK 2268–2283.; XXIII. János pápa, *Mater et magistra* kezdetű enciklika, 1961. május 15., in AAS 53 (1961) 401–464., 3. pont; II. János Pál pápa, *Mulieris dignitatem* kezdetű apostoli levél a nő méltóságáról, 1988. augusztus 15. (MD), in AAS 80 (1988) 1667–1718, 14., 16., 21., 26–27. pont; VS 95. pont; EV 52–67. pont; MA 12–14., 19. pont; Donum V I. 1., 3. pont; MKPK körlevelei: pl. 1956. szeptember 12. („profétikus” kiáltással, vö. Iz 58,1; – pl. egészségügyi, erkölcsi és szociális vonatkozásban), 1991. július 3., 1992. június 11., szeptember 24., 2000. március 3., 2003. évi bioetikai körlevél. Ld. még DENZINGER – HÜNERMANN és FILA Béla – JUG László, *Az egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai* (Örökmécs Alapítvány, Kisternye-Budapest 1997) 912, 3148. (A Szent Penitenciária válasza, 1880. június 16. A természetlen idők követéséről). Vö. 1917. évi CIC 2350. k.; illetőleg CIC 747–754. kk.

⁷⁷ Ld. VS 17., 41. pont.

⁷⁸ Ld. KEK 144. („...Isten... maga az Igazság.”), 214. („Ő az Igazság, mert Isten világgóság, és benne nincs sötétség” – Jn 1,5), 215. („Isten maga az Igazság; szavai nem csalhatnak meg.”), 217.; vö. Zsolt 119,160; 2Sám 7,28; Bölcs 13,1–9; Mal 2,6; Jn 17,3; 18,37; 1Jn 5,20; KEK 2151. („Isten, mint Teremtőnk és Urunk, minden igazság törvénye.”, „...Isten... maga az Igazság.”), 2164., 2464. („...Isten... maga az igazság, ...”), 2465. („Isten minden igazság forrása. Az ő szava igazság.” – Péld 8,7; 2Sám 7,28; „Az ő törvénye igazság.” – vö. Zsolt 119,142; „Nemzedékről nemzedékre tart a te igazságod.” – Zsolt 119,90; „Mivel Isten az 'Igazmondó' (Róm 3,4), népének tagjai arra hivatottak, hogy az igazságban éljenek.” – Zsolt 119,30); 2466. („Jézus Krisztusban Isten igazsága teljes mértékben megnyilvánul. Ő, akit kegyelem és igazság tölti be, 'a világ világgósága'. Ő az igazság.” – vö. Jn 1,14; 8,12,31–32; 14,6; 17,17; „Jézust követni annyit jelent, mint az igazság Lelkéből élni, ...” – vö. Jn 14,17,26; 16,13; 5,37).

boldog tökéletességre. Eljutni azt jelenti, hogy *személyesen* építi önmagában ezt a tökéletességet. Miként ugyanis kormányozva a saját értelme és akarata szerint alakítja a világot, úgy jó erkölcsi cselekedeteivel elfogadja, fejleszti és megszilárdítja önmagában az *istenhasonlóságot*. A *megismert Igazság* teszi *szabaddá* az embert. A teremtmény a Teremtő nélkül semmivé válik.⁸⁸

Az ember kétségtelenül *szabad*, mert föl tudja fogni és el tudja fogadni Isten parancsait. Szabadsága nagy, mert „a kert minden fájáról ehet”, ám *nem korlátlan*: „a jó és a rossz tudásának fája” előtt meg kell torpannia, mert az erkölcsi törvényt, melyet Isten az embernek ad, el kell fogadnia: amikor ezt elfogadja az ember, a saját *szabadságát* valóban *tökéletessé* teszi.⁸⁹ A törvény az isteni bölcsesség egyik kifejeződése: ha az ember aláveti magát neki, a *szabadság*, a *teremtés igazságának* veti alá magát. Ezért föl kell ismernünk az emberi személy szabadságában Isten képmását és közelségét.⁹⁰

Az emberi szabadság az isteni törvény iránti *engedelmesség* által tud igaz és az ember méltóságának megfelelő maradni. Isten felé törekvésében az embernek szabadon kell tennie a jót és kerülnie a rosszat. Ehhez azonban szükség van arra, hogy az ember meg tudja különböztetni a jót a rossztól. Ez elsősorban az értelem természetes világosságával történik, mely Isten arca ragyogásának tükröződése az emberben.⁹¹

Az emberi élet *legfőbb* szabálya az egyetemes, objektív, örök *isteni törvény*, mellyel Isten bölcs és jóságos terve szerint rendezi, irányítja és kormányozza az egész világot és az emberiség útjait. Isten e törvényének részesévé teszi az embert úgy, hogy az ember az isteni gondviselés (gondoskodó szeretet) szelíd irányítása alatt egyre jobban megismerheti a változhatatlan igazságot. Isten

⁷⁹ Ld. CIC 748. k. 1. §; KEK 27., 94., 110., 136., 1942., 2104., 2467.; GS 19. pont; II. Vatikáni Zsinat, *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról, Róma, 1965. november 18. (DeiV), 8., 11-12. pont; II. Vatikáni Zsinat, *Dignitatis humanae* nyilatkozat a vallásszabadságról, Róma 1965. december 7. (DH), in AAS 58 (1966) 929-946, 1-2., 14. pont; II. Vatikáni Zsinat, *Nostra aetate* nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról, Róma, 1965. október 28. (Nae), 2. pont; vö. KEK 1260., 1954., 1960.; GS 22. pont; LG 16. pont; II. Vatikáni Zsinat, *Ad gentes* határozat az Egyház missziós tevékenységéről, Róma, 1965. december 7. (AG), 7. pont.

⁸⁰ Ld. 1Tim 2,4; CIC 748. k. 1. §; KEK 94., 851., 2104., 2500. (Bölcs 7,25-26,29-30; 13,3,5; 18,2); 2501-2503. (vö. Ter 1,26; Bölcs 7,17; Zsid 1,3; Kol 2,9); GS 44., 62. pont; DeiV 8., 23-24. pont; DH 1. pont. Vö. KEK 91.

⁸¹ Ld. KEK 107. (DeiV 11. pont), 150., 890.; vö. 2Tim 1,12; Jer 17,5-6; Zsolt 40,5; 146,3-4. Vö. CIC 748. k. 1. § (DH 1. pont), 751. k., KEK 2089.

⁸² Ld. KEK 2104.; DH 1. pont; vö. KEK 2467.; DH 2. pont.

⁸³ Ld. KEK 2505.

⁸⁴ Ld. KEK 2468.; vö. uo. 2488-2492. (Sir 27,17; Péld 25,9-10; CIC 983. k. 1. §), 2497., 2499., 2505. (vö. 2504.), 2510-2512.

az emberről az *értelem* által gondoskodik, mely természetes világosságával megismeri Isten örök törvényét, és meg tudja mutatni az embernek a *szabad* cselekvés helyes útját. Ily módon Isten az embert arra hívja, vegyen részt gondviselésében, mert az ember által, *értelmes és felelős* gondoskodása által akarja vezetni a világot, de nem csupán az értelem nélküli természet világát, hanem az emberi személyek világát is. Az *értelmes* teremtménynek az *örök* törvényben való részesedését nevezzük *természetes* törvénynek.⁹²

A természetes törvény bele van írva és vésve az összes és minden egyes ember lelkébe, mert ez a törvény nem más, mint a jót parancsoló és a rosszat tiltó emberi *értelem*. Az emberi értelem parancsának nem volna törvényereje, ha nem egy magasabb rendelkezés tolmácsa és hangja volna, melynek *lelkünk* és *szabadságunk engedelmességgel* tartozik.⁹³

A természetes erkölcsi törvény kifejezi és előírja azokat a célokat, jogokat és kötelességeket, melyek az emberi személy testi és lelki természetén alapulnak. Ezt a törvényt nem lehet egyszerű biológiai törvénynek tekinteni, hanem úgy kell meghatározni, mint az *értelem* rendjét. A Teremtő arra hívja az embert, hogy e rendnek megfelelően *rendezze és irányítsa* életét és cselekedeteit, használja és élvezze a testét.⁹⁴ Annak a törvénynek például, hogy az emberi életet *feltétlen* tisztelni kell, eredete és fundamentuma a *személy sajátos méltóságában* keresendő, és nem a saját fizikai élet megőrzésének természetes ösztönében. Így az emberi élet, bár az embernek fő java, a személynek mindig *önértéket* képviselő javával kapcsolatban nyer erkölcsi tartalmat: erkölcsileg *mindig tilos* ártatlan embert ölni, de az igazság melletti tanúskodásért vagy a *felebarát* szeretetétért odaadni az életet megengedett, dicséretes, sőt kötelező lehet.⁹⁵

⁸⁵ Ld. KEK 91., 851., 2442. (II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklika a szociális kérdéstről, 1987. december 30. (SRS), in AAS 80 (1988) 513–586, magyarul: (SZIT, Budapest 1988) 47., vö. 42. pont), 2464., 2469. („Az embernek becsületesen föl kell tárnia a másik előtt az igazságot.” – Aquinói Szent Tamás, *Summa Theologiae* II–II. 109,3.), 2471. (vö. Jn 18,37; 2Tim 1,8; ApCsel 24,16), 2472. (vö. Mt 18,16; AG 11. pont), 2473., 2485., 2506.; vö. Jn 16,13.

⁸⁶ Vö. CIC 879. k. (és 748. k. 1. §). Vö. Ter 4,15; 37,26; Iz 26,21; Ez 24,7–8; EV 9. pont.

⁸⁷ Vö. KEK 2464., 2467., 2475–2487., 2509.; Péld 18,5; 19,19; Sir 21,28.

⁸⁸ Ld. VS 34., 39. pont; GS 17. pont; vö. Sir 15,14; Jn 8,32.

⁸⁹ Ld. VS 35. pont; vö. Ter 2,16–17.

⁹⁰ Ld. VS 41. pont.

⁹¹ Ld. uo. 42. pont.

⁹² Ld. uo. 43.; DH 3. pont; vö. Bölcs 7,22; 8,11.

⁹³ Ld. VS 44. pont; vö. MTörv 4,7–8; Zsolt 1,1–2; 19,8–9.

⁹⁴ Ld. DonumV, in AAS 80 (1988) 74.; HV 10. pont.

⁹⁵ Ld. VS 50. pont; vö. Jn 15,13.

Az Egyház, amikor elutasítja a testiségnek olyan meghamisításait, melyek megfosztják emberi jelentésétől, az embernek szolgál, és megmutatja neki az igaz szeretet útját, az *egyedüli* utat az igaz Istenhez. Az így értett természetes törvény nem engedi szétválasztani a *szabadságot* és a *természetet*. Ezek ugyanis harmonikusan összeillenek és bensőségesen átjárják egymást.⁹⁶

*Az ember, hogy a maga sajátos rendjében tökéletesedjék, köteles tenni a jót és kerülni a rosszat; gondoskodni az élet továbbadásáról és fenntartásáról, megmunkálni és gyarapítani a látható világ gazdagságát, ápolni a társas kapcsolatokat; keresni az igazságot, tenni a jót, szemlélni a szépet.*⁹⁷

A természetes törvény *tiltó* parancsai *egyetemesen* érvényesek: minden körülmények között, *mindig* és *mindenkire* nézve kötelezőek. Az Egyház mindig tanította, hogy soha nem szabad tenni azt, amit az Ó- és Újszövetség tiltó erkölcsi törvény formájában fogalmazott meg. Maga Jézus hangsúlyozta e tilalmak *elévülhetetlenségét*: „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat: *Ne ölj, ne paráználkodj, ne lopj, ne szólj hamis tanúságot!*”⁹⁸ Annak a kapcsolatnak, mely az ember szabadsága és Isten törvénye között fennáll, eleven székhelye a személy „szívében”, erkölcsi *lelkiismeretében* van.⁹⁹ A *lelkiismeret* szabadsága soha nem az „igazságtól”, hanem mindig az „igazságban” való szabadság.¹⁰⁰

A *szabadság* nem csupán konkrét magatartások közötti választás, hanem éppen egy ilyen választáson belül az ember döntése *önmagáról is*, a saját életének beállítása a Jó felé vagy ellenkezőleg, az igazság felé vagy ellenkezőleg, végső soron Isten mellett vagy Isten ellen.¹⁰¹ Jézus „jőjj és kövess engem” fölszólítása az emberi *szabadságnak* szól, és azt a lehető legnagyobb módon felmagasztalja, ugyanakkor tanúsítja a hit és a döntések igazságát és kötelező voltát. Az emberi szabadság hasonló felmagasztalását találjuk Szent Pál szavaiban: „Ti, testvérek, a szabadságra vagytok hivatva”. Pál apostol azonban azonnal hozzátesz egy súlyos figyelmeztetést: „Csak e szabadság ne legyen indoka a test szerinti életnek.”¹⁰² „Ezzel a szabadsággal Krisztus szabadított meg minket; álljatok hát szilárdan, és ne engedjétek, hogy újra rátok rakják a rabszolgaság igáját.”¹⁰³

⁹⁶ Ld. VS 50. pont.

⁹⁷ Ld. uo. 51. pont.

⁹⁸ Ld. uo. 52. pont; Mt 19,17–18.

⁹⁹ Ld. VS 54. pont; GS 16. pont; vö. Róm 2,14–16.

¹⁰⁰ Ld. VS 64. pont.

¹⁰¹ Ld. uo. 65. pont.

¹⁰² Ld. uo. 66. pont; Gal 5,13.

¹⁰³ Gal 5,1.

A tiltó erkölcsi parancsok, amelyek bizonyos konkrét magatartásokat mint *belsőleg* (erkölcsileg) rosszakat tiltanak, nem engednek törvényes kivételt.¹⁰⁴ A magatartás erkölcsileg akkor jó, amikor a *szabad* választások megegyeznek az ember *igaz* javával, s így kifejezik a személy szándékos igazodását végső célja, azaz *Isten* felé. Ő az a legfőbb jó, akiben az ember megtalálja a *teljes* és *tökéletes* boldogságát. Csak a jónak megfelelő magatartás lehet olyan út, mely az életre visz.¹⁰⁵

Az emberi magatartás moralitása mindenekelőtt és alapvetően a *megfontolt* akarat értelmesen választott *tárgyától* függ. A jó akarral elkövetett rossz *soha* nem menthető. Sohasem szabad, még a legsúlyosabb okokból sem rosszat tenni, hogy abból jó származzék (*a cél nem szentesíti az eszközt*).¹⁰⁶ A tárgya szerint jó emberi magatartás irányítható a végső célra is. Egy magatartás akkor éri el végső tökéletességét, amikor az akarat a szeretet által ténylegesen *Istenre* irányítja. „Nem elég tenni a jó tetteket, hanem *jól* kell tenni őket. Ahhoz, hogy cselekedeteink jók és tökéletesek legyenek, tisztán azért kell tennünk őket, hogy *Istennek* tessenek.”¹⁰⁷

Az emberi magatartásnak vannak olyan tárgyai, melyek nem irányíthatók *Istenre*, mert *gyökérükben* ellentmondanak a személy javának, aki *Isten* képére teremtett. Mindig és lényegük, azaz tárgyük szerint, önmagukban, függetlenül a körülményektől, *belsőleg* rosszak (súlyosan tiltottak) azok a magatartások, melyek az emberi *élet* ellen irányulnak: az *emberölés* bármilyen *formája*, a *népirtás*, az *abortusz*, az „*eutanázia*” és az *öngyilkosság*; mindaz, ami sérti az emberi személy épségét: a *csonkítások*, a *testi* vagy *lelki* kínzás (*kényszer*); továbbá, ami az emberi méltóságot sérti: például a *prostitúció*, az *emberkereskedelem*, a *rabszolgatartás*, az *embertelen életkörülmények*.¹⁰⁸

A keresztény hit és az Egyház tanítása szerint csak az a *szabadság* vezet el az embert *igaz* javához, amely aláveti magát az *Igazságnak*. A személy java: az *Igazságban* lenni és tenni az *Igazságot*.¹⁰⁹ A megfeszített Krisztus nyilatkoztatja ki a *szabadság igazi értelmét*, mert teljes önátadásban éli meg a teljes szabadságot, és arra hívja tanítványait, hogy *részesüljenek az Ő szabadságában*.¹¹⁰

¹⁰⁴ Ld. VS 67., 90., 95–96., 110., 115. pont; vö. CIC 1323. k. 4. sz., 1324. k. 1. § 5. sz., 3. §.

¹⁰⁵ Ld. VS 72. pont; vö. Mt 19,16–17.

¹⁰⁶ Ld. VS 78–83., 91. pont; KEK 1753–1755.; vö. Róm 3,8; Jak 1,25.

¹⁰⁷ Ld. VS 78. pont.

¹⁰⁸ Ld. uo. 80.; GS 27. pont.

¹⁰⁹ Ld. VS 84. pont.

¹¹⁰ Ld. uo. 85. pont.

Az értelmes gondolkodás és a mindennapos tapasztalat bizonyítja, mennyire gyenge az emberi szabadság. Valóságos szabadság, de véges: mindentől független kiindulópontját nem önmagában bírja, hanem egy olyan *létben*, mely a *szabadság* számára egyidejűleg jelent *korlátot* és *lehetőséget*. Teremtényi szabadság, azaz *ajándékozott* szabadság, melyet úgy kell fogadni, mint egy magot, s *felelősségteljesen* nevelni kell. Alkotórésze annak a teremtett *képmásnak*, amely megalapozza a személy méltóságát: benne visszhangzik az az őseredeti hívás, amellyel a Teremtő az embert az igaz Jóra hívja, s még inkább Krisztus kinyilatkoztatásával barátságra hívja, hogy részesedjék az isteni életben. Ugyanakkor ez a szabadság *elidegeníthetetlen* önbirtoklás és kitárulkozás minden ember felé azért, hogy kilép önmagából a másik megismerésére és szeretésére. A szabadság tehát az ember *igazságában* gyökerezik és *közösségre* törekszik. A szabadságnak *szabadulásra* van szüksége, és *Krisztus a szabadítója*: Ő, aki megszabadított minket, hogy szabadok legyünk.¹¹¹

Krisztus kinyilatkoztatja, hogy a *hiteles szabadság feltétele az igazság becsületes és nyílt elismerése*: „megismeritek majd az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket”^{112, 113} Az igazság tesz szabaddá a *hatalmasok előtt* és ad erőt a *vértanúságra*.¹¹⁴ Az *igazsággal való kapcsolat* és *Isten imádása* úgy mutatkozik meg Jézus Krisztusban, mint a *szabadság gyökere*.¹¹⁵

Jézus azt is kinyilatkoztatja, s nem csupán szavakkal, hanem a létével (tanúságtételével) is, hogy a *szabadság a szeretetben*, azaz az *önátadásban valósul meg*.¹¹⁶ Jézus az Isten akarata iránti *teljes* engedelmisségben a *tökéletes szabadság eleven és személyes* foglalata. Az *Ő megfeszített teste az igazság és a szabadság elválaszthatatlan kapcsolatának teljes kinyilatkoztatása*, miként a halálból való *feltámadása az Istenben megélt szabadság* üdvözítő erejének és termékenységének legnagyobb felmagasztalása.¹¹⁷

¹¹¹ Ld. uo. 86. pont; vö. GS 24. pont; Ter 3,5; Gal 5,1.

¹¹² Jn 8,32.

¹¹³ Vö. II. JÁNOS PÁL pápa, *Redemptor hominis* kezdetű enciklika a Megváltóról, 1979. március 4. (RH), in AAS 71 (1979) 257–324., 12. pont.

¹¹⁴ Vö. Jn 4,23; 18,37.

¹¹⁵ Ld. VS 87. pont.

¹¹⁶ Vö. Jn 15,13; Mt 26,46; Fil 2,6–11; továbbá: Jn 12,32; Mt 20,28; VS 89. pont.

¹¹⁷ Ld. VS 87. pont.

¹¹⁸ Vö. Sir 15,19–20.

¹¹⁹ Ld. VS 102. pont.

¹²⁰ Ld. uo. 103. pont; vö. Jn 19,34.

¹²¹ Ld. VS 103. pont.

Az embernek a *legnehezebb* helyzetekben is meg kell tartania az *erkölcsi* törvényt, hogy *engedelmes* lehessen Isten szent parancsa iránt, és *hű* maradjon saját személyes méltóságához. A *szabadság* és az *igazság harmóniája* olykor nem közösleges áldozatokat kíván, és nagy árat kell érte fizetni: *vértanúsággal is járhat*. A *kísértések legyőzhetőek*, a *bűnöket el lehet kerülni*, mert parancsaival együtt az Úr megtartásuk *lehetőségét* is nekünk ajándékozza.¹¹⁸ Isten törvényének megtartása bizonyos helyzetekben nehéz, nagyon nehéz lehet, de *soha nem lehetetlen*.¹¹⁹

Krisztus *üdvözítő keresztyében*, a *Szentlélek ajándékában* és a Megváltó átszűrt oldalából fakadó *szentségekben* a hívő *megtalálja a kegyelmet* és az *erőt*, hogy mindig, még a *legsúlyosabb nehézségek közepette is megtartsa Isten szent törvényét*, amely a *szabadság forrása*.¹²⁰

Csak a krisztusi *megváltás* misztériumában léteznek az ember *lehetőségei*. Krisztus megajándékozott minket a *lehetőséggel*, hogy létünk *teljes igazságát* megvalósítsuk.¹²¹ Minél inkább engedelmeskedünk a kegyelem segítségével a Szentlélek új törvényének, annál inkább növekszünk a *szabadságban*, melyre *meghívást kaptunk az igazság, a szeretet és az igazságosság szolgálata* által.¹²² Ahol az Úr Lelke, ott a *szabadság*.¹²³

Jézus szavából, tetteiből és személyéből nyílik az ember számára a *lehetőség*, hogy megismerje a *teljes igazságot az emberi élet értékéről*. Ebből a forrásból fakad a *képesség teljesen vállalni és megvalósítani az emberi élet szeretetének és szolgálatának, oltalmazásának és gyarapításának kötelezettségét*.¹²⁴

A fentiekben idézett hiteles tanítóhivatali megnyilatkozások alapján is megállapítható, hogy az orvos és az egészségügyi szakdolgozó lelkiismereti szabadsága sem terjed ki a magzat megölésére. Sőt, lelkiismereti szabadsága alapján kötelessége megtagadni az abban történő együttműködést. A magyar állami szabályozásban ez az Alkotmány¹²⁵ 60. §-ának (1) bekezdésén is alapul,¹²⁶ amely a lelkiismeret szabadságát is biztosítja.

¹²² Ld. uo. 107. pont.

¹²³ Ld. uo. 117. pont; 2Kor 3,5–6,17–18. Vö. CIC 1026. k. („Ahhoz, hogy valakit felszenteljenek, az illetőnek *kellő szabadsággal* kell rendelkeznie; senkit sem szabad bármilyen módon vagy bármilyen okból is a rendek felvételére kényszeríteni, vagy kánonilag alkalmas személyt azok felvételétől visszatartani.”).

¹²⁴ Ld. EV 29. pont. Ld. még ERDŐ Péter, *Engedelmesség és szabadság az egyházban az új Codex szerint*, in *Teológia* 18 (1984) 2/34–38; HÁMORI Antal, „*Lehetnek-e igényeink és lehetőségeink az abortuszra?*” (*egyházi jogi aspektusok*) I-II, in *Magyar Bioetikai Szemle* 11 (2005) 3/117–122, (2005) 4/190–200.

¹²⁵ Ld. 1949. évi XX. tv.

¹²⁶ Ld. még az Országgyűlés által 2011. április 18. napján elfogadott Alaptörvény [Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)] VII. cikk (1) bek.

b) *A duplex effectus elve*

Az erkölcssteológiának a „*duplex effectus*” elvével kapcsolatos gazdag irodalomban olvashatjuk, hogy Aquinói Szent Tamás nyomán a hagyományos katolikus erkölcs a témánkban is szereplő és ahhoz hasonló nehéz döntési helyzetek megoldására dolgozta ki a „kettős hatás” elvét. „Ez az elv az erkölcsi szándékkal kapcsolatos két lényeges fogalom segítségével keresi a kiutat. A kifejezetten szándékolt, direkt módon akart fogalma mellett ugyanis szerepet kap a nem-kifejezetten szándékolt, indirekt módon akart fogalma is. A kettős hatás (*duplex effectus*) elve ma is használható. Leegyszerűsítve így fogalmazhatjuk meg: *az erkölcsi állásfoglalás nehéz helyzeteiben akkor vállalhatjuk a döntés kockázatát, ha cselekedetünk tényi mivoltában (objektíve) a jóra irányul, személyes szándékunk is jó, és arányos ok is van arra, hogy döntést hozzunk, vállalva annak nem kívánatos mellékhatásait.*”; konkrétan: „...senkit sem szabad direktre megölni, hogy ezzel mások életben maradhassanak, mert így a cél szentesítené a bűnös eszközt. S ilyen esetben a 'kisebb rosszat választani' elve nem alkalmazható.”¹²⁷

Az egyházi büntetőjogi irodalomban számos szerző, így például Josemariá Sanchis *L'aborto procurato: aspetti canonistici* című művében¹²⁸ (leszögezve, hogy a spontán vagy a gondatlanságból elkövetett abortusz „elkövetője” nem büntethető) részletesen foglalkozik az egyenes (direkt, „közvetlen”, célzatos, azaz – a magatartás következményeit – kívánt) és az eshetőleges (eventuális, „közvetett”, a magatartás következményeibe belenyugodott) szándékkal elkövetett abortusz egyházi büntetőjogi megítélésével.¹²⁹ Sanchis ennek keretében kifejti, hogy míg a „közvetlen” (egyenes szándékkal elkövetett) abortusz – az egyéb feltételek együttes fennállása esetén – büntetőjogilag is mindig releváns (magzatelhajtás), addig a „közvetett” (eshetőleges szándékkal elkövetett) „abortusz” nem

¹²⁷ Ld. BODA László, *A keresztény erkölcs alapkérdései, Erkölcssteológia I* (Szent József K., Budapest 21997) 56–57.

¹²⁸ Ld. *Ius Ecclesiae* (1989) 2/663–677.

¹²⁹ Vö. Btk. 13–14. §.

¹³⁰ Vö. XII. PIUS PÁPA, *Discorso all'unione Medico-biologica San Luca*, 1944. november 12., in *Discorsi e Radiomessaggi VI* (Città del Vaticano 1961) 191–192; VIDAL, P. – WERNZ, F. X., *Ius poenale Ecclesiasticum* (Roma 1937) 516; CAPPELLO, F. M., *Summa Iuris Canonici III* (Roma 1940) 540; CREUSEN, J. – WERMEERSCH, A., *Epitome Iuris Canonici III* (Brüsszel 1946) 344–345; DE PAOLIS, Velasio, *De Sanctionibus in Ecclesiae. Anotationes* (Roma 1986) 119–120 („Deliberata voluntas procurandi eiectionem foetus vivi sed non vitalis vel mortem ipsius foetus in sinu materno.”).

¹³¹ Vö. deliberate, „készarakva”, megfontolva, meggondolva – CIC 1321. k. 2. §; CCEO 1414. k. 1. §.

¹³² Ld. Magyar Püspöki Kar 1956. szeptember 12-én kelt körlevele. Vö. VS 77–83. pont; KEK 1753., 1756., 1759., 1761.; DENZINGER – HÜNERMANN és FILA – JUG 815. pont.

feltétlenül. Az utóbbi esetben az „abortusz” nem kívánt mellékhatásként (azaz a magatartás következményeibe való belenyugvással) jön létre, s ha a cselekményt „jó cél” vezérli, megengedett, megtűrt (elfogadható, „nem rossz” lehet).¹³⁰

Erdő Péter – Sanchiszal egyezően – így ír erről: nem követi el ezt a büntetendő cselekményt az, aki olyan beavatkozást végez, mely kettős hatással, *duplex effectusszal* jár, ha a szándék a másik, jó hatásra irányult, a magzatelhajtást viszont az illető nem akarta közvetlenül (egyenes szándékkal, célzatosan); viszont ha az akarat közvetlenül (kívánva¹³¹) a magzat elhajtására, illetve megölésére irányult, a bűncselekmény még akkor is megvalósult, ha ezt valaki egy általa jónak tartott célből hajtotta végre („a jó cél ilyenkor sem szentesíti az eszközt”¹³²).¹³³

Mindebből az látszik kitűnni, hogy ha az elkövetőt nem a „jó cél” (hanem az erkölcsileg rossz cél) vezérli, akkor – az egyéb feltételek fennállása esetén – az eshetőleges szándékkal elkövetett abortusz is büntetendő a CIC 1398. kánonja (illetve a CCEO 1450. kánonjának 2. §-a) szerint.¹³⁴ Ezt alátámasztja az is, hogy a CIC 1321. kánonjának 2. §-ában foglalt rendelkezés második fordulata szerint, ha a törvény vagy a parancs úgy rendelkezik, a büntető törvénynek, illetve parancsnak a „kötelező gondosság” elmulasztása (*negligentia* – hanyag gondatlanság) folytán elkövetett (tehát meghatározott személy részéről erkölcsileg és jogilag súlyosan beszámítható) *külső* (de nem feltétlenül nyilvános) áthágása (megsértése) büntethető.¹³⁵ Ha a törvényhozó egy meghatározott büntetendő cselekmény gondatlan elkövetési alakzatát is büntetni rendeli, akkor nyilvánvalóan az annál súlyosabban minősülő, eshetőleges szándékkal elkövetett cselekményt is büntetni rendeli.¹³⁶

Sanchis a kettős hatású cselekménynek való minősítéshez szükséges feltételeket, amelyek tényszerűen, valóban közvetetté („eshetőlegessé”) és erkölcsileg elfogadhatóvá teszik azt, a következőkben látja: a cselekmény ne legyen önmagában meg nem engedett vagy rossz (legyen jó vagy közömbös)¹³⁷;

¹³³ Ld. ERDŐ, *Magzatvédelem...* 345–346. Vö. SOMFAI Béla, *Életet védeni – életet kioltani*, in *Távlatok* 1 (1991) 4/28–41.

¹³⁴ Kérdés, hogy a CIC 1321. kánonjának 2. §-ában foglalt „deliberate” kifejezés alatt a(z „eshetőlegesség”-re is kiterjedő) „szándékosan” értendő-e (vö. uo. 1. §: „dolus”); ld. a CCEO 1414. kánonja vonatkozásában is. Vö. VS 68. („megfontoltan”), 70. („megfontolt beleegyezéssel”), 73., 78. („megfontolt akarat”), ld. 79–83. pont; ET 891. („készakarva”: 1321. k. 2. §) és 815. („megfontoltan”: 1191. k. 1. §); HOLLÓS János, *Jegyzetek a keleti egyházak törvénykönyvéhez*, II, 303. [„megfontolt szándékossággal (deliberate)”].

¹³⁵ Vö. CIC 1321. k. 1. §. Ld. CIC 1389. k. 2. §.

¹³⁶ Vö. CIC 1326. k. 1. § 3. sz. (luxuria – tudatos gondatlanság); CCEO 1414. k..

¹³⁷ Ld. VS 71–72., 77–78., 119. pont; és GS 27. pont; VI. PÁL PÁPA, *Beszéd a redemptoristákhoz*, 1967. szeptember, in AAS 59 (1967) 962; HV 14. pont; *Reconciliatio et poenitentia* apostoli buzdítás a bűnbánatról, 1984. december 2. (RP), in AAS 77 (1985) 221; KEK 1749–1761.

a rossz hatás ne a jó hatás (cél) elérése érdekében felhasznált eszköz legyen (a jót nem szabad a rosszon keresztül elérni¹³⁸); a szándéknak jónak kell lennie; egy *arányos mértékben súlyos* oknak kell fennállnia.¹³⁹ Sanchis kiemeli: a „fajnesítő” abortuszt, amelyet azért idéztek elő, hogy egy olyan kisgyermek születését elkerüljék, aki biztosan vagy valószínűleg abnormális lesz, vagy valamilyen módon sérült marad, közvetlen (egyenes szándékkal, célzatosan, azaz kívánva elkövetett) abortusznak kell értékelni,¹⁴⁰ a terápiásnak nevezett abortusz esetében, amikor az anya életének és/vagy egészségének megőrzése a cél, általában közvetlen (egyenes szándékkal elkövetett) abortuszról van szó (pl. a rendellenes elhelyezkedésű magzatot tartalmazó méhkürt eltávolítása esetén);¹⁴¹ az állapotos nőből rákos daganat miatt történő méheltávolítást viszont közvetett (eshetőleges) szándékkal elkövetett abortusznak tekintik.¹⁴²

A Magyar Állam „hatályos” „jog”-ában „veszélyeztetettség”, illetőleg az állapotos nő „súlyos válsághelyzete” esetén, „a magzati élet védelméről szóló” 1992. évi LXXIX. „törvény”-ben meghatározott feltételekkel „lehetővé teszi” a „terhesség” megszakítását (egész pontosan: a magzat megölését). Súlyos válsághelyzetnek azt nevezi, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve

¹³⁸ „Nem szabad rosszat tenni, hogy jó származzék belőle.” Ld. CastiC III. 2. d) pont; HV II. 8–9. pont; VS 72., 77–83., 90–92., 95–96. pont; Magyar Püspöki Kar 1956. szeptember 12-i körlevele („nem szabad bűnt cselekedni azért, hogy könnyítsünk magunkon, sem rosszat tenni, hogy jó következze belőle.”). Vö. Róm 3,8.

¹³⁹ Vö. SARDI, P., *L'aborto ieri e oggi* (Brescia 1975) 323–331; CICCONE, L., „Non uccidere”, *Questioni di morale della vita fisica* (Milano 1984) 229–246; PALAZZINI, P., *Vita e virtù cristiane* (Roma 1987) 222–225.

¹⁴⁰ Vö. CastiC, in AAS 22 (1930) 564–565; DonumV II.: „...a behelyezett embriók közül időnként néhányat fajnesítő, gazdasági vagy pszichológiai indokokkal feláldoznak. Az emberi lények ilyen önkényes tönkretétele ... ellentétes az előidézett abortusszal kapcsolatban már említett elvvel/tanítással.”

¹⁴¹ Ld. SC Off, Resp., 1884. május 31., in ASS 17 (1884/1885) 556; 1889. augusztus 19., in ASS 22 (1889/1890) 748; 1895. július 24., in ASS 28 (1895/1896) 383–384; 1898. május 4., in ASS 30 (1897/1898) 703–704; 1902. március 5., in ASS 35 (1902/1903) 162; és CastiC, in AAS 22 (1930) 562–563.

¹⁴² Ld. *Ius Ecclesiae* (1989) 2/663–677. Erről ír Helmut WEBER is *Speciális erkölcszociológia* című könyvében (SZIT, Budapest 2001) 130: „Az ilyen indirekt abortusz mintapéldája az az eset, amikor egy terhes nőnek méhrákja lesz. Az uteruszt operációval el szabad távolítani. Közben a gyermek természetesen meghal, de ez elfogadható, mert halálát nem közvetlenül akarták, és nem közvetlenül okozták.” Vö. CONNERY, J., *Abortion: the development of the Roman Catholic perspective* (Chicago 1977) 284–303. Ld. MA 14. pont: „Nem ismerhetjük félre ezeket a súlyos nehézségeket: ez lehet például egy komoly egészségügyi kérdés, olykor pedig élet vagy halál kérdése az anya számára; lehet teher, amit egy felesleges gyermek jelent, főként akkor, ha jó okunk van arra, hogy tartsunk attól, hogy ő abnormális lesz, vagy sérült marad; lehet, több helyen, a tisztesség, a szégyen, a deklasszáció, stb. problémáinak tulajdonított jelentőség; mindenképp meg kell erősítenünk azt, hogy ezen okok közül soha egyik sem adhat jogot elfogulatlanul arra, hogy egy másik életével rendelkezünk,

társadalmi ellehetetlenülést okoz.¹⁴³ A „veszélyeztetettség” körében – az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi ok („végszükségi” indikáció) mellett – elismeri a szakirodalomban egészségügyi (orvosi), genetikai és kriminális („etikai”) indikációknak nevezett „terhesség”-megszakítási okokat,¹⁴⁴ amellyel – álláspontom szerint – alkotmányellenesen, a „törvényi” rendelkezések által meghúzott határokig dekriminalizálja a Btk. 169. §-ában foglalt tényállások szerinti magzattelhajtás büntetét és vétségét.¹⁴⁵ A kánonjog szerinti, említett *duplex effectus*szal járó magatartás tanúsítója a hivatkozott „magzati élet védelméről szóló” „törvény”-ben, illetve az egészségügyről szóló törvényben¹⁴⁶ foglalt jogellenességet kizáró okok („mentesség”) miatt, de a törvényi, jogellenességet kizáró szabályozás egykoron fennálló volt hiánya esetén – a jogellenesség („önkényesség”)¹⁴⁷ „elenyészése”, a szükségesség és indokoltság, az arányosság fennállása folytán – szintén nem büntethető (vö. „végszükségi helyzet” fennállása, ami a Btk. alkalmazásában büntethetőségi akadály),¹⁴⁸ egyébként – véleményem szerint – mind a kánoni, mind az állami (világi) jog szerint – szem előtt tartva a többi mentő és enyhítő körülményt (ld. pl. CIC 1322–1324. kánon) – büntetőjogilag releváns az esetőleges szándékkal

még ha az az élet kezdeti fázisában is van. ... Az élet ugyanis túlságosan alapvető kincs ahhoz, hogy össze lehessen vetni bizonyos, bár nagyon súlyos, nehézségekkel.” Ld. KEK 2271.; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 44–45. pont; VS 78. pont; EDC 141. pont; CSALÁD PÁPAI TANÁCSA, *Demográfiai fejlődésfolyamatok, etikai és pasztorális szempontok*, 1994. március 25. (SZIT, Budapest 1999) 32–35. pont; SC Off Resp., 1895. július 24., in ASS 28 (1895/1896) 383–384, DENZINGER – HÜNERMANN és FILA – JUG 3298. pont; SC Off Resp., 1898. május 4., in ASS 30 (1897/1898) 703–704, DENZINGER – HÜNERMANN és FILA – JUG 3336–3338. pont; SC Off Resp., 1902. március 5., in ASS 35 (1902/1903) 162, DENZINGER – HÜNERMANN és FILA – JUG 3358. pont.

¹⁴³ Ld. tv. 5. § (1)–(2) bek.

¹⁴⁴ Ld. uo. 6. § (1)–(4) bek. A törvény kritikájaként ld. pl. JOBBÁGYI Gábor, *A méhmagzat életjoga, Az abortuszlegalizáció konfliktusa* (Efo K., Budapest 1994) 169–176; és HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 39–45.

¹⁴⁵ Ld. HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 25–138. A Btk. 169. §-ához ld. BELOVICS Ervin, *A személy elleni bűncselekmények*, in BELOVICS – MOLNÁR – SINKU 101–105; HORVÁTH, *A személy elleni bűncselekmények* 329–333; LASSÓ, *Magzattelhajtás* 523–529; valamint HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 139–151.

¹⁴⁶ Ld. 1997. évi CLIV. tv. 1. § c) pont, 2. § (1) bek., 3. § i), j), n) pont, 16. § (5) bek., 17. § (2) bek. b) pont, 18. § (1)–(2) bek., 21. § (2) bek.

¹⁴⁷ Vö. Alkotmány 54. § (1) bek.

¹⁴⁸ Ld. Btk. 22. §; MOHÁCSI Péter – SZEDER Gyula, *A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai*, in *A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Általános Rész* (szerk. Györgyi Kálmán és Wiener A. Imre; KJK, Budapest 1996) 61–76; valamint vö. HÁMORI Antal, *Az „autonómia tisztelete” a magyar jogban (a szíami ikrek élethez való joga és szüleik önrendelkezéshez való joga „kollíziójá”-nak tükrében)*, in *Alma Mater* (2001) 5/113–134. Vö. CIC 1323. k. 4. sz. (ha a magatartás belsőleg nem rossz, vagy nem válik a lelkek kárára); 14. k., 1608. k. 4. §, 1728. k. 1. §, és 1679. k.; ld. ET 98–99.; ERDŐ, *Egyházjog* 73 és 616–617.

történi elkövetési magatartás (a magzat elhajtása, illetve elhajtatása),¹⁴⁹ bármely módon és eszközzel is valósul meg az.

A „*duplex effectus*” elve alapján e „hatás” esetén a „magzatelhajtás” nem esik a CIC 1398. (illetve 1397.), illetőleg a CCEO 1450. kánonjának hatálya alá. A Btk. alkalmazásában megjelenő „végszükségi” indikáció azonban tágabb kategória, mint a „*duplex effectus*” elvének alkalmazási köre. A Btk. alkalmazásában (bírói gyakorlatban) megjelenő „végszükségi” indikáció szerint ugyanis – túl azon, hogy e „jog”-ban a magzat halála „kisebb sérelemnek számít”, mint édesanyja halála (pedig egyik élet sem értékeesebb, mint a másik¹⁵⁰) – a magzat halála nemcsak eltúrt (nem kívánt) következmény „lehet”.¹⁵¹ E világi „jog” szerint a magzat halála *kívánva* „bekövetkezhet” avégett, hogy anyja élete meg legyen mentve. E felfogás szerint a jó cél „szentesíti” a rossz eszközt. Ráadásul ebben az esetben a „terhesség” az időtartamától függetlenül „szakítható meg”.¹⁵² Véleményem szerint az Alkotmány 60. §-ának (1) bekezdésében foglalt lelkiismereti szabadságot sérti az abortusz-„törvény” 14. §-ában foglalt rendelkezés (bizonyos értelmezése), mivel az ún. „végszükségi indikáció”¹⁵³ eseti köre tágabb a „*duplex effectus*” elve alapján fennálló eseti körnél, vagyis annál, amit a kánoni jog még elvisel, és aminek áthágását a hatályos *Egyházi Törvénykönyv* is büntetni rendeli.¹⁵⁴ A „hatályos” magyar állami „jog” „végszükségi indikáció”-ja alapján ugyanis (mivel az „indikáció” – adott értelmezése – nem zárja ki¹⁵⁵) az állapotos nő életének megmentése érdekében a magzat halála kívánt következmény is „lehet”, ami emberölés, abortusz (ebben az esetben a cél „szentesíti” az eszközt, a jót a rosszon keresztül érik el).¹⁵⁶

¹⁴⁹ Vö. ERDŐ, *Egyházjog* 535 (122-es sz. lábjegyzet).

¹⁵⁰ Ld. pl. CastiC III. 2. c) pont.

¹⁵¹ Ld. 1992. évi LXXIX. tv. 6. § (4) bek. a) pont. Vö. Btk. 30. § (1) bek.

¹⁵² Vö. 1992. évi LXXIX. tv. 14. § („A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.”), és Alkotmány 60. § (1) bek.

¹⁵³ Ld. 1992. évi LXXIX. tv. 6. § (4) bek. a) pont.

¹⁵⁴ Ld. CIC 1397–1398. k.; vö. uo. 1324. k. 1. § 5. sz. és 3. §; CCEO 1450. k.; vö. uo. 1415. k.; továbbá VS 71–72., 77–78., 119. pont; GS 27. pont; VI. PÁL PÁPA, *Beszéd a redemptoristákhoz*, 1967. szeptember, in AAS 59 (1967) 962; HV 14. pont; RP, in AAS 77 (1985) 221.; KEK 1749–1761.

¹⁵⁵ Vö. 1992. évi LXXIX. tv. 14. §.

¹⁵⁶ E szabályozás koncepcióján belül is meglévő ellentmondásosságát az is mutatja, hogy a „terhesség” az időtartamától függetlenül akkor is „megszakítható”, ha a magzatnál a „szülés utáni étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség” áll fenn. Ld. 1992. évi LXXIX. tv. 6. § (4) bek. b) pont. E szabályozás esetén ugyanis előfordulhat (és valószínűleg elő is fordult már), hogy míg valaki „ilyen” rendellenességgel (károsodással) megszületik („megszülethet”), addig egy másik ember, akinek a károsodása ezt a („terhesség”-megszakításra „okot adó”) szintet ugyancsak eléri (elérte),

ÖSSZEFOGLALÁS

A kétfajta jogrend közti különbség sajátos büntetéseik céljaiban és eszközeiben is tükröződik: míg az *egyházi jog* elsődlegesen az *örök életet szolgálja*, hirdeti és védelmezi (azt tekinti a legfőbb közjónak), addig a *világi jog az evilági életre* (a földi javakra) koncentrálna, eszközeit (pl. a Btk. büntetési tételeit) annak szolgálatában biztosítja. Ha azonban az ember teljes méltóságának védelme és kibontakoztatása a világi jog célja (nem annak megsértése és megsemmisítése: ld. abortusz és „eutanázia”), eszközül pedig a *természetjog* követelményeit is segítségül hívja, annak figyelembevételével hozza és alkalmazza jogszabályait, akkor a világi jog is az emberi testvériséget, az ember igaz javát és az egész emberiséget szolgálja.

Az *emberi élet* ugyanis nem pusztán személyes, hanem *közösségi, társadalmi érték* is, *alapvető, örök érték*, minden *személyi jog forrása és feltétele*, amely a fogantatás pillanatától a természetes végéig *szent és sérthetetlen*. Az ember sérthetetlensége elsődleges és alapvető módon az emberi élet sérthetetlenségében jelentkezik. Az ennek megfelelő, teljes, feltétlen jogi védelmet a világi társadalmakban is biztosítani kell.¹⁵⁷

II. János Pál pápa *Christifideles laici* kezdetű apostoli buzdításában is olvashatjuk, hogy az összes sötét jövőndőlés és földet elhomályosító vak önszeretet ellenében *az élet pártján kell állni*, s minden egyes emberi életben föl kell fedezni annak csodálatos, isteni ragyogását, fölbecsülhetetlen értékét.¹⁵⁸

Az ember megölése, az élet kioltása, így a magzatelhajtás, az „eutanázia”, és az öngyilkosság is súlyos bűn („szégyenletes gaztett”). Az étellel nem egyeztethető össze a személyi méltóság bármilyen megsértése. Az ember élete

de kevésbé károsodott és akár idősebb is, mint a már élve megszületett (pl. kilenc hónapos, míg az élve megszületett csak nyolc hónapos, ún. „koraszülött”), „nem születhet meg” („nem születhetett meg”) élve, mert e szabályozás alapján megöl(„het”)ik vagy megöl(„het”)ték őt. Azt, hogy az ilyen károsodással élve megszületett gyermek jogszerűen nem ölhető meg (sem édesanyja, édesapja, sem orvos vagy más által), a szerzők az uralkodó világi jogi felfogás szerint nem vitatják. Ezért a szabályozás a még meg nem született, említett károsodással rendelkező gyermek szempontjából vizsgálendő. Véleményem szerint a koncepción belül sem adható észszerű és humánus (emberi és igazságos) magyarázat arra, hogy míg a fiatalabb és betegebb embert az állam szerint sem szabad megölni, addig az idősebb (pl. kilenc hónapos) és kevésbé károsodott magzat az állam szerint „megölhető”; a különbség mindössze az, hogy az utóbbi – noha idősebb (és egészségesebb) – még nem született meg élve. Ez a szabályozás önmagában is jól mutatja, hogy a „születés” miért mesterséges és önkényes normatív határvonal.

¹⁵⁷ Ld. PCI, Resp., in AAS 80 (1988) 1818; GS 43., 73–76. pont; KEK 2270., 2274., 2323.; CL 37–39., 42. pont; EV 20. pont (az élethez való jog „az alapvető jogok legelsője”) és 44. pont; MA, in AAS 66 (1974) 738; Donum V, in AAS 80 (1988) 78–79 (I. 1.), 98–99 (I. 3.); EDC 35. és 46. pont; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 24–25., 27–29., 32., 60. pont.

¹⁵⁸ Ld. CL 38. pont.

és méltósága érinthetetlen. Az embernek tisztelettel kell lennie minden emberi teremtmény személyes méltósága iránt, létének első pillanatától kezdve. Az emberi méltóság alapja nem az értelem és szabad akarat gyakorlásának aktuális képessége, hanem az emberi fajhoz tartozás ténye.¹⁵⁹

Az embernek velekeletkezett, létezésénél fogva őt megillető, ember voltából eredő (*ipso facto*) alanyi jogai vannak. A *magzati* korban lévő emberi életnek a megszületett emberi léttől eltérő jogi minősítésére a törvényhozónak, alkotmányozónak nincs joga, mert a magzatot – akár az anyatestben van, akár azon kívül (mesterséges körülmények között) – *fogantatásának pillanatától* kezdve embernek, feltétlen jogalanynak (teljesen jogképes személynek) kell tekintenie.¹⁶⁰

Az emberi életet oltalmazó parancsolat („Ne ölj!”) legmélyebb szempontja, hogy feltétlen tiszteletet és szeretetet követel minden emberi lény élete iránt, akkor is, ha a születő gyermek életéről és az édesanyja életét veszélyeztető ok fennállásáról van szó. Az ember ugyanis szeretetre lett teremtve, s így az emberi élet kioltása az állapotos nő életveszélye esetén sem lehet cél.

A *magzatelhajtás* (és az „*eutanázia*” problémája) vonatkozásában is kiemelendő: az étellel nem rendelkezhetünk; egyedül Isten az élet ura, kezdetétől a végéig; mi emberek az életnek csak gondos sáfárai vagyunk, és nem a szuverén ura.¹⁶¹ A mi feladatunk, hogy az *életet* hálával, szeretettel *elfogadjuk* és *megőrizzük* – a *Teremtő dicsőségére* és *lelkünk üdvösségére*.

¹⁵⁹ Ld. MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 12. pont.

¹⁶⁰ Vö. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye.

¹⁶¹ Ld. 17-es sz. lábjegyzet; és KEK 2261.; EV 3., 39–41., 46–47., 81. pont; EDC 42–43., 47., 136–137. pont („Főleg, ’semmi és senki sem adhat felhatalmazást ártatlan emberi lény, akár magzat vagy embrió, gyermek vagy felnőtt, öreg, beteg, gyógyíthatatlan vagy haldokló megölésére. Sőt, mi több, senki sem kérheti ezt a gyilkos cselekedetet saját maga vagy másvalaki számára, akiért felelős, sem nem egyezhetik bele sem kifejezetten sem bennefoglaltan. Semmiféle hatóság nem írhatja elő vagy engedélyezheti törvényesen. Tény az, hogy ez az isteni törvény megsértése, sérelem az emberi személy méltósága ellen, életellenes büntett, merénylet az emberiség ellen.”), 139., 147. pont.

◆◆◆ CSIZMÁR OSZKÁR

Nagy Szent Leó pápa *Tomus ad Flavianum* leirata

1. EUTÜCHÉSZ ÉS FLAVIÁNOSZ PÁTRIÁRKA

Ebben a tanulmányunkban röviden szeretnénk áttekinteni a *Tomus ad Flavianum* keletkezésének történetét és hatását, továbbá közzétenni a levél magyar nyelvű fordítását.

Leó Nesztoriusz ügye kapcsán értesült először a keleti egyház krisztológiai problémáiról. Caelestinus pápa (422–432) titkáráként, ő volt az, aki az ügy aktáit elküldte Cassianusnak (360–435), hogy lefordítsa azokat latinra. Cassianus a fordításon túl egy művet is írt Nesztoriusz ellen, melynek címe: *De dominicae incarnationis mysterio contra Nestorium*. A nesztoriánus vita nyilvánvalóan alkalmat adott arra, hogy Leó római szemmel reflektáljon Krisztus misztériumára. Nesztoriosz fő vétsége az volt, hogy Krisztusban annyira megosztotta a két természetet, hogy Krisztus egyetlensége és személyének egysége került veszélybe. Úgy tűnt, két Krisztust prédikál: egy Isten és egy ember Krisztust.¹ Az Efezusi Zsinat (431) után, amely Alexandriai Kürillosz vezetése alatt megcáfolta a nesztoriánus krisztológiát Krisztus egyetlenségére helyezve a hangsúlyt, a kedélyek mégsem nyugodtak, hiszen akadtak, akik Alexandriai Kürillosz 12 anatematizmusának *mia phüsziszére* apellálva tagadták, hogy Krisztusnak két *füszisze* (természete) lett volna. A probléma terminológiai volt, hiszen a monofiziták úgy vallották Krisztusban a *mia phüsziszt*, hogy közben mégiscsak elismerték, hogy teljes és tökéletes volt az embersége, amely testből és értelmes lélekből állt. A kürilloszi *mia phüszisz*, amint azt a 433-ban kelt egyesülési levél bizonyítja, nem monofizita értelemben volt veendő, és éppen ezért Kürillosz korrigálta kifejezéseit, figyelembe véve az antiochiai iskola

¹ Vö. GRILLMEIER, A., *Gesù il Cristo nella fede della Chiesa* 1/2 (Brescia 1982) 929.

terminológiáját.² Ennek ellenére voltak szélsőséges csoportok, akik egyre inkább monofizita értelemben kezdték értelmezni a kűrilloshi krisztológiát, amire az egy Krisztus két természetből gondolat adott alkalmat.³ Így azután újabb problémák vetődtek fel. A *Tomus* megírásának közvetlen kiváltó oka Eutüchész (378–454) konstantinápolyi archimandrita tévtanítása volt, aki azt állította, hogy Krisztusnak két természete volt a megtestesülés előtt, de utána már csak egy.⁴ Ezt a tanítását nem csak fennen hirdette, de külön propagandát is kifejtett nézetei terjesztésére. Magát Kűrilloshoz (412–444) követőjének tekintette, mivel az elküldte neki az Efezusi Zsinat (431) aktáit, amelyen nem vehetett részt.⁵

448-ban Dorileumi Euszébiosz püspök, aki abban az időben éppen Konstantinápolyban tartózkodott, felfigyelt Eutüchész nézeteire, és feljelentette őt a püspökségen. Ennek okán ült össze az állandó zsinat (*szünodos endemusza*) a konstantinápolyi pátriárka, Flaviánosz (446–449) vezetésével. Az említett zsinat tagjai a városban időző vendégpüspökök voltak, akik igazi pereljárást folytattak Eutüchész ellen. Az elnöklő Flaviánosz pátriárka felolvasta Krisztusra vonatkozó hitvallását: *Valljuk, hogy emberrélevése után Krisztus két természetből való, mégpedig úgy, hogy egy magánvalóban (hüposztaszai) és egy személyben egy Krisztust, egy Fiút, egy Urat vallunk.*⁶ Eutüchész azonban nem volt hajlandó aláírni az ortodox hitvallást, sőt arra is fény derült, hogy ez a nézete új keletű, mert azelőtt nem vallott ilyet.⁷ A helyi zsinat az eretnek nézetekben való megátalkodás miatt kiközösítette és letette őt. Eutüchész nem nyugodott bele a zsinati határozatba, hanem ellenkampányba kezdett: leveleket küldött szét a nevesebb püspöki székekhez, alexandria püspökéhez, Dioszkoroszhoz, Chrysolog Szent Péterhez, és Rómába, Szent Leó pápához (440–461) is.⁸ Flaviánosz püspök pedig elküldte az Eutüchész perét tartalmazó aktákat Rómába.⁹ A pápa átvizsgálva a beérkezett aktákat, Flaviánosznak adott igazat és a pártfogásába vette őt.¹⁰

² CYRILLUS ALEXANDRIAE, ep., *Epistula ad Ioannem Antiochenum de pace (Laetentur coeli)*, in *Concilium universale Chalcedonense* (Acta Conciliorum Oecumenicorum, továbbiakban: ACO) (szerk. E. Schwarz) I, I, 4, 18,22–19,1: „Mivel ugyanis az Isten Ige leszállt a magasságból és az égből, kiüresítette önmagát és fölvette a szolga alakját (Fil 2,7), ezért volt a neve Emberfia is, jóllehet megmaradt annak, ami volt, vagyis Isten. ... ugyanőt, aki tökéletes istenségében és tökéletes emberségében, egy személynek (*prosonon*) kell venni. Mert egy az Úr Jézus Krisztus, jóllehet nem hagyjuk figyelmen kívül a természetek különbözőségét, amelyekről állítjuk, hogy csodálatos módon egyesültek” (saját ford.).

³ Vö. VANYÓ, L., *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe* (Budapest 2009) 536–540.

⁴ ACO II, I, I, 143, 10–11.

⁵ Vö. VANYÓ 538.

Közben azonban Eutüchész sikeres agitálása és plakátok kifüggesztése által, valamint az udvarnál élvezett befolyásának, különösen Krüszafiosz eunuchnak köszönhetően elérte, hogy a császár, II. Theodosius (408–450) zsinatot hívott össze Efezusba. A zsinat 449. augusztus 8-án ült össze. A császár a zsinat vezetését Dioszkoroszra (444–451), Alexandriai Kürillosz (412–444) utódára bízta. A zsinati előkészületekből Flaviánosz pátriárka már érezte a leselkedő veszélyeket, amelyeknek hangot is adott Leó pápához írt második levelében.¹¹

A pápa legátusai révén képviseltette magát, akik Julius puteoli püspök, Renatus pap és Hilárius diakónus voltak. A zsinaton Dioszkorosz elnökölt, és erőszakosan keresztülvitte az előre eltervezett dolgokat, tudniillik, hogy rehabilitálják Eutüchészt és elítélik Flaviánoszt. A pápai legátusok hiába kiabálták latinul, hogy: *contradicitur*. Közbelépésük eredménytelen maradt. A pápának a zsinathoz írt és Flaviánosznak címzett levelét, amelyet lentebb közlünk, Eutüchész ármánykodásai miatt nem sikerült felolvasniuk, sőt életük is veszélyben forgott, és alig tudtak elmenekülni Efezusból. A zsinat letette és száműzte Flaviánoszt, Dorileumi Euszébioszt, Antióchiai Domnoszt, Ibaszt és Küroszi Theodoróoszt. A szavazás után Dioszkorosz intésére bejöttek a fegyverrel felszerelt egyiptomi paralabánok, akik nagy tumultust okoztak, és rettegést a jelenlévőkben.¹² Mielőtt még elhurcolták volna, Flaviánosz pátriárkának sikerült Hiláriusnak átadnia egy Leó pápához címzett levelet, amelyben a segítségét kérte, hogy levelezések útján próbálja visszanyerni a császárt, a klérust és Konstantinápoly szerzeteseit. Sorai elevenen ecsetelték a keleti egyház kétségbeesztő állapotát. Flaviánosz útközben bántalmazások áldozata lett és meghalt anélkül, hogy elolvashatta volna Nagy Szent Leó pápa neki címzett levelét. A pápa nem maradt tétlen, hanem 450. július 16-án követséget küldött Konstantinápolyba. Ez a követség szintén magával vitte a *Tomus ad Flavianumot*, a 69–71. levelét és egy egyházatyák műveiből összegyűjtött kivonatot. A pápa *latrociniumnak* nevezte a zsinatot, és döntéseit elvetette.¹³

⁶ ACO II, 114, 8–10. Vö. SCHWARZ, E., *Prozess des Eutyches*, in *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* (1929) 5/1–93; BACHT, H., *Die Rolle des orientalischen Mönchtums in der kirchenpolitischen Auseinandersetzungen um Chalcedon (431–519)*, in *Das Konzil von Chalcedon II* (szerk. A. Grillmeier – H. Bacht; Würzburg 1953) 198–231.

⁷ Vö. *Tomus ad Flavianum*.

⁸ ACO II, 4, 143.

⁹ ACO II, 2, 1, 24.

¹⁰ ACO II, I, I, 36–37.

¹¹ ACO II, I, I, 38–40.

¹² GRILLMEIER 935.

¹³ Ep. 95. *Ad Pulcheriam Augustam*, in ACO II, 4, 51.

II. Theodosius (408–450) viszont a pápával szemben elfogadta a „rablózsinat” döntéseit, de 450. július 28-án meghalt. A császár utód nélkül hunyt el, ezért a hatalom nővérére, Pulcheria hercegnőre (398/399–453) szállt, aki férjül vette Markiánosz (450–457) generálist. Pulcheria hercegnő azonnal intézkedni kezdett: eltávolította Krüszafioszt, akinek intrikái és rágalmai miatt 444-ben száműzték a császári udvarból, és Leó pápa oldalára állt. A császár, aki latin anyanyelvű volt, Pulcheriát követve levélben kereste meg a pápát, és kifejezte abbéli készségét, hogy egy újabb zsinattal helyreállítsák a békét. Ennek értelmében 451. szeptember 1-jére zsinatot hívott össze Nikaiába, amelyet azonban áttettek Kalkedónba, mivel közelebb volt a fővároshoz. Leó pápa kifejezett akarata az volt, hogy jogaihoz juttassák a *Tomus ad Flavianum*ot, vagyis Flavianosz pátriárkához címzett dogmatikus levelét, amelyet a zsinatnak Péter nyilatkozataként el kellett fogadnia, és ezáltal helyrehoznia a 449-es „rablózsinat” tévedéseit.

A zsinat munkamódszere a kérdések megoldásában a következő tekintélyi sorrendet követte: megemlékeztek az előző zsinatokról (Nikaia, Konstantinápoly, Efezus), majd ismertették Kürillosz szinodális levelét (433), és csak azután Leó pápa (440–461) *Tomus*át.¹⁴ A zsinat hitvallása két véglet kiküszöbölését tűzte ki célul: a nesztorianizmusét és az eutüchianizmusét. Mivel a zsinat hitvallásának megszövegezéséhez hozzájárult a pápa dogmatikus levele is, reméljük, hogy a további kutatásokat elősegíti, ha ezt magyarul is közzétesszük.

2. A *TOMUS AD FLAVIANUM* TARTALMA

Ez a dogmatikus levél röviden összefoglalja mindazt, amit Leó pápa Krisztusról tanított, s aminek részleteit megtaláljuk beszédeiben és leveleiben. Gaidioz cikkében kimutatta, hogy a levél megírásában közreműködött Aquitániai Prosper is, ez azonban nem kisebbíti a pápa szerzőségét, annál is inkább, mivel a pápa stílusára jellemző antitezisek és gondolatok minden bizonnyal eredetiek, és nem csak itt fordulnak elő.¹⁵ Véleményünk szerint Prosper hatását és gondolatát leginkább az ágostoni *concupiscentian*ra utaló részben tudjuk nyomon követni, ahol ezt mondja: *nova autem nativitate generatus, quia inviolata virginitas concupiscentiam nescivit, carnis materiam ministravit.*

¹⁴ Vö. GRILLMEIER 933–939; VANYÓ 538–553.

¹⁵ Vö. GAIDIOZ, J., *Saint Prosper d'Aquitaine et le Tome à Flavien*, in *Revue des Sciences religieuses* 23 (1949) 270–301.

A levél elemzésében, ahogy a bevezető megírásában is, nagyrészt Grillmeier tanulmányára támaszkodunk, aki az áttekinthetőség kedvéért a Silva-Tarouca által kiadott latin szöveg számozását hozza.¹⁶

Szerinte a művet a következőképpen lehet felosztani:

- Bevezető: 1–15.v.: Eutüchész elmarasztalása, mivel sem az Írásokat, sem a Credót nem ismeri.
- I. rész: 16–53.v.: A Krisztusban lévő természet eredetéről a Hitvallás és a Szentírás alapján.
- II. rész: 54–93.v.: A két természet megléte Krisztusban a személyi egyesülés következtében.
- III. rész: 94–120.v.: A két természet működési elve Krisztusban
- IV. rész: 121–176.v.: A *communicatio idiomatum* – vagyis a tulajdonságok felcserélhetősége Krisztusban
- Befejezés: 177–205.v.: A 448-as konstantinápolyi szinódus kritikája, amiért nem marasztalta el eléggé Eutüchészt káromlásai miatt.

Ugyanezt a felosztást követjük azzal, hogy a *Tomus* számozását az alábbiakban a Kalkedóni Zsinat aktáiból adjuk meg, mivel számunkra ez volt hozzáférhető.

– Bevezető (ACO II, 24,17–22 – 25,1–13: *Lectis dilectionis ... machinae destruuntur*): A levél elmarasztalja Eutüchészt, amiért ostoba és gonosz dolgokon jár az esze, mivel nem akar érteni, sem az okosabbaknak engedni. Ezzel már kezdettől fogva világos, hogy a pápa Eutüchész ellen foglalt állást, mivel az igazság megismerésében nem támaszkodott sem az Ószövetség, sem az evangéliumok, sem az apostoli levelek tekintélyére, sem a hitvallásra, hanem korlátolt és oktalan emberként saját magára alapozott.

Leó krisztológiáját az apostoli hitvallásra támaszkodva fejt ki, amelyből kiemeli azt a három tézist, amely biztosan elegendő szinte minden eretnekiség megsemmisítésére: (*Credo in Deum Patrem omnipotentem et in Christum Iesum Filium eius unicum Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine*). Ezzel a pápa akaratlanul is rámutat arra, hogy a hit közös kincse az egész egyháznak, amelyet a legegyszerűbbektől a legtanultabbakig minden megkereszteltnek átadnak, tudniillik azt, hogy Isten mindenható Atya, akinek Fia van, aki emberré lett a Szentlélektől és Szűz Máriától.

¹⁶ SILVA-TAROUCA, C., *S. Leonis Magni epistulae contra Eutyichis haeresim. Pars prima: Epistulae quae Chalcedonensi Concilio praemittuntur* (AA. 449–451) (PUG, Roma 1934).

– I. rész (ACO II, 25,13 – 27,2: *Cum enim Deus ... rationalis animavit.*): Mivel Isten mindenható és örökkévaló, ezért szükségképpen az Ő Fia is vele együtt örökkévaló, mindenható, azonos erejű és dicsőségű. Ez a Fiú, és nem más, hanem ugyanő, az örök Atya örök Egyszülöttje lett emberré a Szentlélektől és Szűz Máriától. Ennek a földi születésnek a célja az ember megváltása, mivel az embernek, aki az ördög irigysége miatt elvesztette a megszentelő kegyelmet, nem lehetett más gyógyszere, amely megszabadíthatná a bűntől és a haláltól, mint Isten Fiának a megtestesülése. Krisztus emberi természetét nem tudta legyőzni a bűn, sem a halál, mivel az áteredő bűn nélkül született, a Szentlélektől és Szűz Máriától. Itt visszacseng az ágostoni tanítás az áteredő bűnről, mivel Leónál éppúgy, mint Ágostonnál a Szűztől való születés jelenti az áteredő bűntől való mentességet. A természetes nemzés ugyanis mindig össze van kapcsolva a *concupiscentiával*, ami a hippói püspöknél azonos a bűnnel.¹⁷ Ellenben az Izajás-jövendölés nem azért beszél a Szűztől való születésről, mert a nemzés bűnös, hanem azért, hogy a rendkívüli jel alatt, amit a Szűz és anya egy személyben való megléte jelent, biztosan felismerjék az Emmanuelt, a velünk lévő Istent. Krisztus emberségének szentségét biztosítja isteni személye, a Szentlélektől való fogantatás és a Szűz szentsége, mivel a Szűz testét is megszentelte a Szentlélek. Leó külön hangsúlyozza, hogy a termékenységet a Szentlélek adta, de a test valódisága a Szűztől vétetett, vagyis a rendkívüli fogantatás és születés nem jelenti azt, hogy más természete lett volna, hanem ellenkezőleg, velünk egylényegű, a bűnt kivéve. Krisztus embersége valódi emberi természet, amelyet értelmes lélek éltetett és mozgatott.¹⁸ Ezzel Eutüchész tévedése ellen foglal állást, aki azt állította, hogy az Úr emberi természete nem volt azonos a miénkkel, hanem különbözött attól.¹⁹ Eutüchész ezt a nézetét a 448-as szinódus előtt adta elő, a pápához írt levélben viszont kárhoztatja azokat, akik az Úr Jézus Krisztus testét az égből származónak mondják, és nem a Szentlélektől és Szűz Máriától valónak.²⁰

A levél Szűz Mária örök szüzességének ősi tanítását is hangsúlyozza, amint azt már az ősi egyházi írók is tanították.²¹

¹⁷ AUGUSTINUS, *De peccatorum meritis et remissione* I., cap. 29. n. 57.

¹⁸ *Tomus ad Flavianum*, in ACO II, 27, 1–2: „...habitavit in nobis, hoc est in ea carne, quam sumpsit ex homine et quam spiritu vitae rationalis animavit”.

¹⁹ VANYÓ 538.

²⁰ *Libellus Apellationis Eutyichis ad papam Leonem*, in ACO II, 33–34: „Anathematizo autem Apollinarem, Manin, Valentinum, Nestorium et eos qui carnem Domini nostri Iesu Christi de caelo, non de Spiritu Sancto et Maria Virgine confitentur, et omnem haeresem usque ad Simonem magum.”

A hitvalláson kívül a pápa felsorolja azokat a szentírási helyeket, amelyek a Krisztus titkára vonatkoznak, mégpedig a következőket: Mt 1,1; Róm 1,1–3; Gen 22,18; Gal 3,16; Mt 1,23; Iz 9,6; Lk 1,35.

– II. rész (ACO II, 27,2 – 28,12: *Salva igitur utriusque nature ... consumitur dignitate*): Krisztusban a két természet egyesül, oly módon, hogy az egyesülés magyarázata és kiindulópontja a Fiú személyében keresendő. Az isteni és az emberi, a szenvedékeny és a szenvedéstől mentes, a halandó és a halhatatlan természet egy személybe egyesül. A személy fogalma itt nem valami harmadik elem, ami hozzáadódik a két természethez, vagy ami a két természet produkta lenne, hanem az örök Ige preegzisztens személye, amely mindig is létezett és létezik az Istenben, mint a Szentháromság második személye.²²

Az emberré lett Krisztusban a két természet megőrzi sajátosságát, oly módon, hogy azok tulajdonságait egy és ugyanazon személyre kell vonatkoztatni. A teljes és tökéletes emberi természetbe született bele az Isten úgy, hogy teljes legyen a felvett emberiben, és teljes maradjon az isteni természetben is. Az Üdvözítő emberi természete jóllehet gyöngeségnek volt alávetve, a bűntől azonban mentes volt. Az emberré levés nem vett el semmit az isteni természetből, és annak semmilyen fogyatkozását nem okozta, ellenben az emberi természetet gazdagította. Mindkét természet, mindkét létforma megőrzi a rá jellemző tulajdonságokat: az isteni nem szenved változást és nem romlik meg az emberitől, az emberi pedig nem szűnik meg és nem emésződik fel az istenitől. Leó Ágoston nyomán hangsúlyozza, hogy egy és ugyanaz a valaki Isten és az emberek közvetítője: az ember Jézus Krisztus, aki emberségét tekintve meg tud halni, istenségét tekintve pedig képtelen rá.²³ Ezt az „egy és ugyanaz a valaki” kifejezést megtaláljuk számos keleti atyánál és a Kalkedóni Zsinat is ugyanilyen értelemben fogja magát kifejezni a dogmatikus határozatban.²⁴

– III. rész (ACO II, 28,12 – 29,13: *Agit enim utraque forma ... cum patre divinitas*): A két természet közösségben van egymással, ám mindkét természet megőrzi a rá jellemző tulajdonságokat. Leó fölfogásában a két természet, vagyis a két létforma a cselekvés és a működés elve, ami azt jelenti, hogy azok

²¹ IGNATIUS ANTIOCHENUS, *Epistula ad Smirn.* I, 1; *Trall.* 9,1; *Ef.* 7,2; 18,2; 19; IUSTINUS, *Dialogus cum Tripphone*, 43; 66–68; *Apologia* 1,33; IRENEUS, *Adversus haereses* 111,21; ORIGENES, *Contra Celsum* 1,34–35.

²² Vö. GRILLMEIER 942.

²³ Vö. AUGUSTINUS, *Epistula XI. ad Volusianum*, in *Patrologia Latina* (PL) 33, 520; PELLEGRINO, M., *L'infusso di S. Agostino su S. leone Magno nei sermoni sul Natele e sull'Epifania*, in *Annali del Pontificio Istituto Superiore di Scienze e Lettere S. Chiara* 11 (1961) 101–132; STUDER, B., *Die Einflüsse der Exegese Augustins auf die Predigten Leos des Grossen*, in *Forma Futuri* (Torino 1975) 915–930.

²⁴ Vö. ACO II, I, 2,129–130.

a saját természetüknek megfelelően fejtik ki hatásukat. Amikor azt olvassuk, hogy *agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est. Verbo scilicet quod Verbi est et carne quod carnis est*, különös módon azt látjuk, hogy a cselekvések alanyaként a természetek szerepelnek. A mondatban a cselekvés alanya a természet, a létforma, ami nem valami személyességet akar kifejezni, hanem azt, hogy a működések különböznek. Ugyanakkor a két természet sohasem szakad el egymástól, mivel mindig a másikkal együtt és azzal közösségben működik.

Leó egyértelműen megkülönbözteti a két természetet és a cselekvések két princípiumát, sőt az 56. számú levelében kifejezetten utal a Krisztusban meglévő két akaratra is, az istenire és az emberire, amelyek Krisztus egyetlen személyében egyesülnek.²⁵ A személyi egység nem szünteti meg a két természet sajátosságait. Az egység alapja Leónál nem a természet, hanem a személy, amely a két természetben jelen van, és amely a két természetet összekapcsolja. A kapcsolat nem csupán egymás mellett levést, hanem valódi egyesülést jelent, mivel a *Tomusban* is olvasunk olyan kifejezést, hogy *natura inviolabilis naturae est unita passibili*.

Az isteni természet csodákat cselekszik: kenyeret szaporít, vízen jár, halottakat támaszt fel; az emberi természet pedig éhez, szomjazik, sír, alszik, hagyja magát keresztre feszíteni.

– IV. rész (ACO II, 29,13 – 30,9: *Propter hanc ergo unitatem ... credidisse*.): A személyi egység miatt a két természet tulajdonságai felcserélhetőek, mivel mindkét természet működését és tulajdonságait a megtestesült Isteni Ige egyetlen személyére kell vonatkoztatni. Így például a következőket lehet állítani: az Emberfia leszállott az égből; Isten Fia a Szűztől vette a testét; Isten Fiát megfeszítették és eltemették.

Ezekből az evangéliumi kijelentésekből, valamint a két természet sajátosságainak megőrzéséből kiindulva a Krisztusban lévő két természet egymáshoz való viszonyát leginkább a *circumincessio* fogalmával lehetne kifejezni, ami egymásban levést illetve egymásba hatolást jelent. Ennek értelmében az isteni természet elrejtőzik az emberség alatt, az emberség pedig részt kap az isteni dicsőségből. A két véglet a Logosz egyetlen személyében egyesül, ami Krisztus titkának egyben a végső alapja és magyarázata is.²⁶ Krisztus titkának helyes értelmezése az üdvösség záloga, hiszen nem használ az istenség megvallása az emberség nélkül, sem az emberség állítása az istenség nélkül. Ez viszont

²⁵ PL 54, 327B.

²⁶ Vö. GRILLMEIER 948–950.

kifejezi azt, hogy az üdvösség titka és műve elszakíthatatlan Krisztus személyének a titkától, aki egyszerre Isten és egyszerre ember is.²⁷ Ebben a levélben, amelyet Róma Keletre szánt, a levél redaktora, Prosper, ügyesen kerüli a *substantia* kifejezést, mivel azt a *hüposztaszisszal* fordították volna, amivel görögül nem a lényeket, hanem a személyt jelölték. Ez pedig bonyodalmakhoz és még nagyobb konfúziókhöz vezetett volna.²⁸

– Befejezés (ACO II, 30,9 – 33,2: *Post resurrectionem vero Domini ... falsa damnatur.*): A *Tomus* befejező szakasza visszatér Eutüchész tévedésének taglálására, aki a mi emberi természetünket nem ismerte el Isten Egyszülött Fiában sem a halandóság alantasságában, sem a föltámadás dicsőségében. Aki leválasztja, vagyis tagadja Jézus emberi természetét, az üressé teszi az üdvösséget, hiszen Krisztus emberségének egyetlen titka által jutunk el az üdvösségre. A 488-as konstantinápolyi szinódus aktáira és Eutüchész kijelentéseire reflektál itt a pápa. Azt mondja, ha Eutüchész nem tagadja Krisztus szenvedését és halálát, akkor ismerje el, hogy húsból való teste volt. Ha ugyanis tagadja, hogy a mi testünkkel azonos teste volt, akkor tagadja azt is, hogy testben szenvedett. A levélben Leó idézi azt a részt Eutüchész vallomásából, ami a legnagyobb megrökönyödést okozta neki: *Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem, post vero adunationem unam naturam confiteor.* Nemcsak felháborodásának ad hangot, hanem csodálkozásának is, amiért ezt a hitvallást nem hordták le és nem ítélték el erőteljesebben. Mert egyenlőképpen istentelen dolog, vagyis káromlás azt állítani, hogy az Úr Jézusnak két természete volt a megtestesülés előtt, és azt, hogy utána már csak egy. Az emberi természet ugyanis nem létezett a megtestesülés előtt, csak attól kezdve létezik, hogy az Ige testté lett, de utána sem szűnt meg ember lenni. Eutüchész kijelentése ugyanis azt jelentené, hogy a megtestesülés után az emberi természet eltűnt, feloldódott az istenségben.

Leó külön utasítja Flaviánoszt, hogy amennyiben Eutüchész jobb belátásra térne, akkor ettől a tévedéstől is tisztítsák meg őt.

A levél vége egyben betekintést ad a korabeli egyház joggyakorlatába, vagyis abba, hogy nem azonnal közösisítették ki valakit tévedés esetén, hanem peres eljárás keretében bírálták el az ügyét, és csak ha nem akart jobb belátásra térni, hanem makacsul kitartott a tévedésében, akkor került sor a kiközösítésre. Az eljárásból és a hangvételtől az is kitűnik, hogy Róma püspöke

²⁷ *Tomus ad Flavianum*, in ACO II, 30: „...quia unum horum sine alio receptum non proderat ad salutem et aequalis erat periculi Dominum Iesum Christum aut Deum tantummodo sine homine aut sine Deo solum hominem credidisse”.

²⁸ Vö. GRILLMEIER 950–952.

beszél kedves testvéréhez, Flaviánuszhoz. Eutüchést a pápa szóra sem méltatta, amiből az is kiderül, hogy Leó ecclesiológiájában az egyházi ügyek elsősorban a püspökökre tartoznak. A püspöki udvarok és azok kancelláriái sokban hasonlítottak a császári udvarhoz, amely modellt szolgáltatott az egyházmegye működéséhez. Itt természetesen nem a külső pompára, inkább a protokollra, a tekintélyre, a szervezettségre és a működésre gondolunk. Egy püspök igazi beszélőpartnere csakis egy másik püspök lehetett. Ennek a viszonynak megvoltak a maga egyházi szabályai. Például ha egy püspök egy másik városba utazott, kötelessége volt a helyi püspöknél megszállni és vele együtt részt venni a liturgiákon.²⁹ A IV. században a püspököknek akkora befolyása és tekintélye volt, amihez hasonlót nem találunk a mi korunkban.³⁰

3. A *TOMUS AD FLAVINUM* ÉS A ZSINATI HITVALLÁS

451. október 25-én külön bizottság dolgozta be a zsinat dogmatikus nyilatkozatába Leó pápa „két természetben” (*in duabus naturis*) kifejezését. Eutüchést tévtana miatt mellőzték „a két természetből való” (*ex duabus naturis*) kifejezést, habár Szent Kírillost tanítását követve mindkettőt lehetett volna ortodox módon is értelmezni, mint ahogy Eutüchést fellépéséig ez így is volt. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert ezt a kifejezést Szent Kírillost is alkalmazta, de nyilván nem a fönt említett eretnekség értelmében. A 23 püspökből álló bizottság Leó pápa *Tomusa* alapján javításokat eszközölt a 452. október 22-én benyújtott tervezeten, és ennek eredményeként jött létre a kezünkben lévő ún. kalkedóni hitvallás, minthogy az atyák a nikaiai és a konstantinápolyi hitvalláson kívül nem akartak másikat bevezetni, ezt helyesebb lenne dogmatikus határozatnak nevezni. Grillmeier Halleux tanulmányait követve a hitvallásban csak néhány helyet ismer el, amely kapcsolatba hozható a *Tomusszal*. Biztos helynek csak az *in unam coeunte personam – eisz hen proszopon kai mian hüposztaszin szüntrehuszész*, vagyis *egy személybe (proszopon) és egy magánvalóba (hüposztaszin) fut össze* részt ismeri el közvetlen behatásnak. Ennek ellenére érdemes lesz tartalmilag és formailag is utánanézni, vajon van-e más megfelelés is a két dokumentum között.³¹

²⁹ Vö. PALLADIUS, *Dialogus de vita Ioannis Chysostomi: Ad Innocentium epistula*, 27–31, in *Sources Chrétiennes* 342, 70.

³⁰ Vö. MARKUS. A. R., *La fine della cristianità antica* (Borla, Roma 1996); BROWN, P., *Potere e cristianesimo nella tarda antichità* (Laterza, Roma–Bari 1995) 211–228.

Az alábbiakban közöljük a fent említett hitvallás fordítását, és megkíséreljük melléhelyezni a *Tomus*ból azokat a helyeket, amelyek formailag vagy tartalmilag megegyeznek vele:

451-es Kalkedóni Zsinat hitvallása:³²

Követve tehát a szentatyákat mindnyájan egyöntetűen tanítjuk, hogy egy és ugyanannak kell vallani a Fiút a mi Urunkat Jézus Krisztust, ugyanőt tökéletesnek istenségében és tökéletesnek emberségében, valóságos Istennek és valóságos embernek ugyanőt, aki értelmes lélekből és testből való. Ugyanő az Atyával egylényegű (homouszion) istensége szerint és egylényegű (homouszion) velünk embersége szerint, mindenben hasonló hozzánk, a bűnt kivéve; istensége szerint az Atyától született az idők előtt, embersége szerint pedig az utolsó napokban ugyanő értünk és a mi üdvösségünkért az Istenszülő Szűz Máriától. A Krisztust, a Fiút, az Urat és az Egyszülöttet egy és ugyanak kell elismerni a két természetben keveredés nélkül, változás nélkül, különbségtétel nélkül és elszakíthatatlanul, anélkül, hogy az egyesülés miatt megszűnne a természetek különbözősége, sőt inkább úgy, hogy megmarad mindkét természet sajátága és egy személybe (proszopon) és egy magánvalóba (hüposztaszin) fut össze, nem oszlik és nem szakad két személyre, hanem egy és ugyanaz az Egyszülött Fiú, az Isten Ige, az Úr Jézus Krisztus, ahogyan azt róla ősidők óta tanították a próféták és Ő maga is nekünk, valamint atyáink hitvallása áthagyományozta.

Tomus ad Flavianum:

- Qui enim verus est deus, idem verus est homo.
- In integra ergo veri hominis perfecta que natura verus natus est deus, totus in suis, totus in nostris.
hoc est in ea carne quam sumpsit ex homine et quam spiritu vitæ rationalis animavit.
- De nostro enim illi est minor patre humanitas, de patre illi est aequalis cum patre divinitas.
- ... consubstantialis est patri³³
- nec sine vera divinitate humanitas nec sine vera credatur humanitate divinitas.
- Idem vero sempiterni genitoris unigenitus sempiternus natus est de spiritu sancto et Maria virgine,
- ... tenet enim sine defectu proprietatem suam utraque natura
- Salva igitur proprietate utriusque naturæ et in unam coeunte personam...

³¹ Vö. GRILLMEIER 958–963.

³² Saját fordítás, amely az eredeti görög szöveg alapján készült. Forrás: ACO II, I, 2, 129–130. Vö. VANYÓ 554.

³³ STUDER, B., „Consubstantialis patri – consubstantialis matri”, *une antithèse christologique chez Leon le Grand*, in *Studia Patristica 13* (Berlin 1975) 286–94.

Ha nem is lehet szó szerinti megfelelést kimutatni, annyi bizonyos, hogy Leó pápa antitetikus fogalmazása visszatükröződik a hitvallás definícióján, akárcsak azoknak az atyáknak a tanítása, akiket tekintélyként idéztek a zsinat ülésein. A pápa *Tomus*át nem a maga szószerintiségében, hanem tartalmában vizsgálták, és megállapítható, hogy összhangban van az előző atyák tanításával, olyannyira, hogy a külön bizottság Leó pápának tulajdonítja az antióchiai krisztológiát tükröző *aszünkhütosz, ahórisztosz, adiajrétosz, atreptosz – keveredés nélkül, változás nélkül, különbségtétel nélkül* és *elszakíthatatlanul* kifejezéseket. A *Tomust* többször is felolvasták a zsinaton. Teológiai értéke Vanyó szerint abban van, hogy nem általában a két természet egyesüléséről beszél, hanem az Ige egyetlen személyének megtestesüléséről úgy, hogy közben mindkét természet sajátosságai megmaradnak. Ebben közel állt mind a kúrilloszi egységet hangsúlyozó, mind az antióchiai különbségeket kiemelő krisztológiai hagyományhoz.³⁴

4. A SZÖVEG FORDÍTÁSA

Nagy Szent Leó pápa: *Tomus ad Flavianum*³⁵

Kezdődik Leó pápa Flaviánusz konstantinápolyi püspökhöz írt levele Eutüchészről

Elolvasva Szeretetreméltóságatok levelét – igen csodálkoztunk, hogy ilyen későn került rá sor – és miután áttanulmányoztuk püspöki eljárásod aktáit, végre megtudtuk, hogy a hit integritása ellen milyen botrány ütötte föl a fejét nálatok, s amik előbb rejtve maradtak, most nyilvánvalóan feltáruultak előttünk. Ezek (az akták) bizonyítják, hogy ez az Eutüchész, aki a presbiteri név miatt tiszteletre méltónak tűnt, igen nagyon ostoba (*inprudens*) és képzetlen (*inperitus*) valaki, olyannyira, hogy rá is vonatkozik, amit a próféta mondott: *Nem akar érteni, hogy a jót cselekedje; gonoszságon jár az esze fekhelyén is*. Mi van ugyanis gonoszabb, mint istentelen dolgokat tudni és a bölcsőbbeknek és okosabbaknak nem engedni? Márpedig ebbe az esztelenségbe esnek azok, akik, amikor az igazság megismerésében valamely sötétség akadályozza őket,

³⁴ Vö. VANYÓ 556.

³⁵ *Concilium universale Chacedonense*, in ACO, II, 24–33. A *Tomus* fordításai olasz és angol nyelven: MARIUCCI, T., *Omelle di S. Leone Magno* (Torino 1969) 529–542; HARDY, E. R. – RICHARDSON, C. C.,

nem a prófétai írásokhoz, sem az apostoli levelekhez, sem az evangéliumok tekintélyéhez, hanem saját magukhoz folyamodnak, és épp azért a tévedés tanítói, mert az igazság tanítványai nem voltak. Mert ugyan miféle tudásra (*eruditionem*) tett szert az Ő és Új Szövetség lapjairól, aki a hitvallásnak még az elejét sem érti, és amit az egész világon az összes újjászületendő³⁶ szava visszhangoz, azt ennek az öregnek a szíve nem fogja föl?! Ha tehát nem tudta, hogy mit kell az Isten Igéjének megtestesüléséről vallani, és nem akart azzal fáradni, hogy ennek megértéséhez világosságot a szentírásból szerezzen, legalább azt a közös (*communem*) és általánosan elterjedt (*indiscretam*) hitvallást figyelmesen meghallgatta volna, amelyben a hívek egyetemessége megvallja, hogy hisz Istenben a mindenható Atyában és Jézus Krisztusban az Ő egyetlen Fiában, a mi Urunkban, aki a Szentlélektől és Szűz Máriától született. Mikor is ez a három mondat szinte az összes eretnokség machinációit romba dönti.

Amikor ugyanis hisszük, hogy Isten mindenható is, és Atya is, akkor ez nyilvánvalóan bizonyítja, hogy a Fiú vele együtt örökkévaló, az Atyától semmiben sem különböző, mivel Isten az Istentől, mindenható a mindenhatótól, az örökkévalótól született vele együtt örökkévaló, aki időbelileg nem utána következik, nem kisebb tőle hatalmával, nem különbözik tőle dicsőségében és lényege szerint sincs elválasztva tőle.

Mert ugyanő az örökkévaló Szülő örökkévaló Szülöttje a Szentlélektől és Szűz Máriától született; és ez az időbeli születés ama isteni és örök születésből semmit el nem vett, semmit hozzá nem adott, hanem teljesen a megváltásra szoruló embernek szentelte magát, aki el lett csábítva, hogy legyőzze a halált, s az ördögöt, akinek hatalma volt a halál fölött, saját erejével megsemmisítse (*destrueret*). Nem tudtunk volna ugyanis úrrá lenni a bűn és a halál szerzőjén, ha Ő, akit sem a bűn megfertőzni, sem a halál visszatartani nem tudott, fel nem vette volna a mi természetünket és a sajátjává nem tette volna. Ezért fogantatott a Szentlélektől a Szűz Anya méhében, aki Őt szüzességének megőrzésével úgy hozta napvilágra, ahogyan szüzességének megőrzésével meg is foganta.

Ámde, ha ez a keresztény hit ezen legtisztább forrásából meríteni nem tudott, mivel a nyilvánvaló igazság ragyogását a rá jellemző vaksággal elhomályosította, akkor legalább az evangélium tanításának alávetette volna magát és pedig, ahogyan Máté mondja: *Jézus Krisztus születésének könyve, aki Dávid fia és Ábrahám fia* (Mt 1,1).

Christology of the Later Fathers (The Library of Christian Classics 3) (Philadelphia 1954) 359–370.

³⁶ Értsd keresztelendőök.

De kikérhette volna az apostoli igehirdetés útmutatásait (*instructum*) is, és olvashatta volna a Rómaiakhoz írt levélben: *Pál, Jézus Krisztus szolgája, a meghívott apostol, akit az Isten evangéliuma számára kiválasztott, amelyet előre megígért prófétái által a Szent Írásokban Fiáról, aki test szerint Dávid magvából született neki* (Róm 1,1–3).

A próféták lapjaira is fordíthatta volna jámbor figyelmét és megtalálhatta volna Isten ígését, aki Ábrahámnak ezt mondja: *A te ivadékokban nyer áldást minden nemzet* (Ter 22,18).

És hogy ne kételkedjen ennek az ivadéknak a sajátságáról (*proprietas*), követhette volna az apostolt, aki azt mondja: *Az ígérek Ábrahámnak szólnak és az ő ivadékaiknak. Nem azt mondja: és ivadékaikban, mintha sokakban, hanem mint egyben: és pedig a te ivadékokban, aki Krisztus* (Gal 3,16).

És belsőleg hallgatva Izajásnak a prédikációját is felfoghatta volna, aki azt mondja: *Íme a szűz méhében fogan, és fiút szül, és Emmanuelnek nevezik, ami azt jelenti velünk az Isten* (Iz 7,44).

És ha hívő módon olvasta volna ugyanennek a prófétának a szavait: *Gyermek született nekünk, fiú adatott nekünk, akinek a vállain az uralom, és ilyen néven fogják őt nevezni: a nagy tanács angyala, erős Isten, béke fejedelme, az eljövendő világ atyja* (Iz 9,6), akkor nem össze-vissza beszélne azt állítván, hogy az Ige oly módon lett testté, hogy Krisztusnak, amikor a Szűz méhéből kijött, emberi formája volt ugyan, de hiányzott belőle anyja testének valósága.

Vagy talán azért gondolta, hogy az Úr Jézus Krisztus nem a mi természetünkben való volt, mert a Boldogságos Máriához küldött angyal ezt mondta: *A Szentlélek száll rád és a Magasságbeli borít be téged árnyékával, és ezért, aki belőled születik szent lesz, az Isten Fiának fogják hívni* (Lk 1,35), mintha azért, mert a Szűz foganása az isteni működés következménye volt, a fogantott teste nem a foganó természetéből való lenne?

Ámde nem így kell elgondolnunk ezt az egyedülállóan csodálatos és csodálatosan egyedülálló születést, hogy a teremtés újdonsága miatt eltűnjön a nem (*generis*) sajátsága. A Szűz termékenységét a Szentlélek adta, a test igazsága (*veritas*) pedig a testből vétett, és *mivel a Bölcsesség házat épít magának az Ige testté lett és miköztiünk lakozott* (Péld 9,1; Jn 1,14), azaz a testben, amelyet embertől vett, és amelyet értelmes lélek éltetett (*animavit*).

Miközben tehát mindkét természet megtartja a maga sajátságát és egy személybe egyesül, a fenség felvette az alantasságot, az erő az erőtlenséget, az örökkévalóság a halandóságot, és a mi teremtménységünk adósságának kiegyenlítésére a szenvedhetetlen természet egyesült a szenvedékennyel, hogy ami gyógyulásunknak (*nostris remediis*) megfelelt, az egy és ugyanazon közvetítő Isten és emberek között, az ember Jézus Krisztus, az egyrészt meg is tudjon halni, a másrészt pedig ne tudjon meghalni. Egy valóságos ember teljes

(*integra*) és tökéletes (*perfecta*) természetében született meg a valóságos Isten, aki teljes a saját dolgaiban, és teljes a mieinkben.

A mieinknek nevezzük azokat a dolgokat, amelyeket a Teremtő kezdettől fogva megalkotott bennünk és hogy helyreállítsa, magára vette; hiszen azoknak,³⁷ amiket a csábító (*deceptor*) hozott és az elcsábított ember beengedett, semmilyen nyoma sem volt az Üdvözítőben. És azért, mert közösséget vállalt az emberi gyöngeségek elszenvedésében, attól még nem volt részese a mi bűneinknek.

Fölvette a szolga alakját a bűn szennye nélkül, az emberre jellemző dolgokat gyarapítva, az istenieket nem kisebbitve, mivel az az önkiüresítés, amellyel a láthatatlan magát láthatóvá tette, és amellyel a minden dolgok Teremtője és Ura egy akart lenni a halandók közül, az irgalmasság lehajlása volt, és nem a hatalom megfogyatkozása. Éppen ezért, aki megmaradt isteni létformájában, az embert alkotott, és a szolga alakjában emberré lett; hiszen mindkét természet fogyatkozás nélkül megtartja sajátosságait, és amint a szolga alakját nem veszi el az Isten létformája, éppúgy az Isten létformáját nem kisebbiti a szolga alakja. Minthogy pedig az ördög azzal hancegett, hogy az ember, akit csalárd-ságával rászedett, nélkülözi az isteni adományokat, és a halhatatlanság hozományától megfosztva a halál ítélete alá került, és hogy bajaiban a törvényszegő (*praevaricator*) társaságában keresett némi vigaszt, az Isten pedig az igazságosság követelményének következtében megváltoztatta az emberre vonatkozó saját döntését (*sententiam*), akit akkora méltóságban teremtett; szükséges volt egy titkos elhatározás végrehajtása, hogy a változhatatlan Isten, akinek az akaratát lehetetlen megfosztani jóságától, könyörületének irántunk való elsőleges végzését titkosabb misztérium által teljesítse be, és az ember, akit az ördögi gonoszság ravaszsága Isten tervének megghiúsítására bűnbe hajtott, el ne vesszen. Belép tehát Isten Fia, leszállva az égi trónusról, ennek a világnak a legmélyebben fekvő alacsonyságába, de az Atya dicsőségét el nem hagyja, új születéssel jön napvilágra, új rendben, a sajátjaiban láthatatlan láthatóvá vált a mieinkben, a felfoghatatlan azt akarta, hogy fölfogják, s megmaradva az idők előtt lenni kezdett az időben, a mindenség Ura fönségének mérhetetlenségét elfedve fölvette a szolga alakját, a szenvedéstől mentes Isten nem tartotta magához méltatlannak, hogy szenvedékeny ember legyen, és halhatatlanként a halál törvényeinek vesse alá magát. Új születéssel született, mivel a sértetlen szüzesség nem ismerte a kívánczóságot (*concupiscentiam*),³⁸ de a test anyagát

³⁷ A bűnökről van szó.

³⁸ Itt az ágostoni *concupiscentia* tan cseng vissza. Vö. BONNER, G. I., *Libido and Concupiscentia in St. Augustine*, in *Studia Patristica* 6 (Berlin 1962) 303–314.

szolgáltatta. Anyától az Úr természete vétett, nem a bűn, s éppen ezért a Szűz méhéből született Úr Jézus Krisztusban a születés csodálatos, de attól a természete szerint még nem üt el tőlünk. Aki ugyanis valóságos Isten, ugyanő valóságos ember is. És ebben az egyesülésben semmi hazugság nincsen, amikor is együtt vannak az ember alacsonysága és az istenség magasztossága.

Amint ugyanis Isten nem változik meg a könyörületől (*miseratione*), úgy az ember sem emésztődik fel a méltóságtól. Mindkét létforma a másikkal közösségben azt cselekszi, ami a sajátja, tudniillik úgy, hogy az Ige azt cselekedje, ami az Ige sajátja, a test pedig azt végezze, ami a test sajátja. Ezek közül az egyik csodákkal tündöklök, a másik pedig gyalázkodásokat szenved el. És amint az Ige az Atya dicsőségével való egyenlőségtől nem távolodik el, úgy a test a mi nemünk természetét nem hagyja el; egy és ugyanaz, amit gyakran kell mondanunk, valóban Isten Fia és valóban Emberfia: Isten azáltal, hogy *kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige*; ember pedig azáltal, hogy *az Ige testté lett, és közöttünk lakozott*; Isten azáltal, hogy *minden általa lett és nélküle semmi sem lett*; ember azáltal, hogy *asszonytól született s a törvénynek alávetett*.

A test születése az emberi természet megnyilatkozása, a Szűz szülése az isteni erő jele; a kicsinynek gyermekségét a bölcső alacsonysága mutatja, a Magasságbeli nagyságát pedig az angyalok szózata teszi nyilvánvalóvá.

Hasonlít az emberi kezdetekhez, akit Heródes istentelenül meg akar (*molitur*) ölni, de aki mindenek Ura, akit a mágusok örvendeznek leborulva imádni. És amikor előfutárának, Jánosnak keresztségéhez járul, hogy ne maradjon titokban, hogy a test leple alatt az istenség rejtőzködik, az Atya égből zengő szózata mondta: *Ez az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik* (Mt 3,17). És ugyanígy, akit emberként az ördögi ravaszság kísért, ugyanannak mint Istennek az angyalok szolgálata hódol. Éhezni, szomjúhozni, fáradni és aludni nyilvánvalóan emberi dolog, de öt kenyérrel ötezer embert jóllaktatni és a samaritánus asszonynak élő vizet adni, amelynek kortyolása az ivónak megadja, hogy többé ne szomjazzon, a tenger hátán be nem süppedő léptekkel járni és az ágaskodó hullámokat a vihar megszidásával ledönteni kétségtelenül isteni dolog.

Amint tehát – hogy a többit kihagyjam – nem ugyanazon természet jellemzője megsiratni a könyörület érzésétől a halott barátot és ugyanőt, elmozdítva a negyednapos temetés torlaszát, parancsszavára föltámasztani a fölélesztettet vagy a fán függeni és a nappalt éjszakára változtatva minden elemet megremegtetni vagy szegekkel átszúrva lenni és a paradicsom kapuit megnyitni a lator hitének, éppen úgy nem ugyanazon természet sajátja azt mondani: *én és az Atya egyek vagyunk* (Jn 10,30) és azt mondani: *az Atya nagyobb nálam* (Jn 14,28). Mert bár a mi Urunkban Jézus Krisztusban Istennek és az embernek egy a személye, azonban más okból kifolyólag van az, hogy mindkettőben

közös a gyalázat, más okból, hogy közös a dicsőség. A miénkből van ugyanis neki az, hogy az Atyától kisebb, és az Atyától van neki az, hogy az Atyával egyenlő az istensége. Eme mindkét természetben értendő személyi egység miatt tehát azt olvassuk, hogy az Emberfia leszállott az égből, jóllehet az Isten Fia testét attól a Szűztől vette, akitől született, és ismét Isten Fiáról azt mondjuk, hogy megfeszítették és eltemették, holott ezeket nem magában az istenségben szenvedte el, amelyben az Atyával egyformán örökkévaló és egylényegű, hanem az emberi természet gyöngességében.

Ebből kifolyólag még a hitvallásban is mindannyian azt valljuk, hogy Isten egyszülött Fiát megfeszítették és eltemették az Apostol azon kijelentése értelmében, hogy: *ha fölismerték volna, soha sem feszítették volna keresztre a dicsőség (maiestatis) Urát* (1Kor 2,8). Amikor pedig kérdésekkel maga a mi Urunk és Üdvözítőnk oktatta az apostolok hitét, ezt mondta: *Kinek mondanak engem az Emberfiát az emberek?* (Mt 16,13–15). Amikor pedig azok előadták (*retexuissent*) mások különféle nézeteit, így szólt: *Hát ti mit mondatok, ki vagyok én? Igen én, aki az Emberfia vagyok és akit a szolga alakjában és a test valóságában szemléltek, mit mondatok, ki vagyok én?* Erre a boldog Péter Istentől ihletve és vallomásával minden nép javát szolgálva, így szólt: Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia. Nem hiába nevezte őt az Úr boldognak, hisz a szegletkötől nyerte az erőt is, és a név szilárdságát is, aki az Atya kinyilatkoztatásából ugyanőt Isten Fiának is, és Krisztusnak is vallotta, mivel ezek közül az egyik a másik nélkül elfogadva nem használt volna az üdvösséghez, amikor is egyenlőképpen veszélyes volt az Úr Jézus Krisztust vagy csak Istennek hinni ember nélkül, vagy csak embernek Isten nélkül. Az Úr föltámadása után pedig, ami természetesen a valóságos testnek a föltámadása volt, mivel nem más a föltámadott, mint aki keresztre volt feszítve és meghalt, mi másért történt a negyvennapos tartózkodása, ha nem azért, hogy hitünk épsége minden sötétségtől megtisztuljon? Mert társalgott az ő tanítványaival, és együtt is lakott velük, és együtt étkezett, és megengedte, hogy megtapogassák alapos és kíváncsi érintésükkel azok, akiket átjárt (*perstringebat*) a kétkedés, és zárt ajtókon át bement a tanítványokhoz, és leheletével adta a Szentlelket, és megadva az értelem világosságát felfedte a Szent Írások titkait, továbbá oldalsebét is, a szeglek hasította lyukakat (*fissuras*) és nemrégi szenvedésének minden jelét megmutogatta, mondván: *Nézzétek a kezemet és a lábamat, hogy én vagyok az; tapintsatok és lássátok, mert a szellemnek nincs húsa és csontja, mint ahogy látjátok, hogy nekem van* (Lk 24,39), mégpedig azért, hogy felismerjük benne az isteni és az emberi természet sajátságainak osztatlan megmaradását, és úgy tudjuk azt, hogy az Ige nem ugyanaz, mint a test, hogy Isten egyetlen Fiát Igének is és testnek is valljuk. Ezt az Eutüchész pedig úgy kell tekinteni (*aestimandus*), mint akiből mód felett hiányzik a hitnek ez a misztériuma, ő

ugyanis a mi természetünket Isten Egyszülött Fiában sem a halandóság alacsonyosságában, sem a föltámadás dicsőségében nem ismerte fel, de a boldog János evangélista és apostol ítéletétől sem retten meg, aki pedig azt mondja, hogy *Minden lélek, amely vallja, hogy az Úr Jézus Krisztus testben jött el, az Istentől való, és minden lélek, amely megosztja Jézust, nem Istentől való és az ilyen antikrisztus* (1Jn 4,2–3).

És ugyan mi mást jelent megosztani Jézust, ha nem azt, hogy leválasztani róla az emberi természetet, és a misztériumot, amely által meg lettünk váltva, szentelen kitalációkkal kiüresíteni? Viszont, ha Krisztus testének természet körül vakoskodik (*caligans*), akkor szükségképpen hasonló elvakultsággal (*obcaecatione*) esztelenkedik az Ő szenvedését illetőleg is. Mert ha nem tartja hamisnak az Úr keresztyét, és nem kételkedik abban, hogy a világ üdvösségéért vállalt kínszenvedése valóságos volt, akkor, akinek hiszi a halálát, annak ismerje el a testét is. Ne tagadja (*diffitear*) a mi testünkből való embert, akiről tudja, hogy szenvedékeny volt, mert a valóságos test tagadása az egyszerre a testi szenvedés tagadása is.

Ha tehát elfogadja a keresztyén hitet és az evangélium hirdetésétől nem fordítja el a fülét, akkor nézze meg, hogy mely természet függött a keresztfán szegekkel átverve, és miután a megfeszítettnek a katona lándzsája megnyitotta oldalát, ismerje fel: honnan folyt a vér és víz, hogy az Isten Egyházát fürdő is, és ital is öntözze (*rigaretur*). Hallja a boldog Péter apostolt, aki azt hirdeti, hogy a lélek megszentelése Krisztus vérének hintése által történik, és ne felületesen olvassa ugyanennek az apostolnak a szavait, amikor azt mondja: *tudva azt, hogy nem veszendő ezüstön vagy aranyon lettetek megváltva az atyáitoktól hagyományozott értéktelen életmódoktól, hanem a szeplőtelen és ártatlan báránynak, Jézus Krisztusnak a vére árán* (1Pét 1,18–19).

És a boldog János apostol tanúságának se álljon ellen, aki azt mondja: *És Jézusnak az Isten Fiának vére megtisztít minket minden bűntől* (1Jn 1,7); és ismét: *Ez az a győzelem, amely legyőzi a világot, a mi hitünk. Ki az, aki legyőzi a világot, ha nem az, aki hiszi, hogy Jézus az Isten Fia? Ő az, aki víz és vér által jött Jézus Krisztus, nemcsak víz, hanem vér által is; és erről a Lélek az, aki tanúságot tesz, mert a Lélek az igazság. És hárman vannak, akik tanúskodnak: a Lélek, a víz és a vér; és ez a három egy* (1Jn 5,4–8), tudniillik a megszentelés Lelke, a megváltás vére és a keresztség vize, amely három egy és szétválaszthatatlan marad, és ezek kötelékéből semmi sem elkülöníthető, mivel a Katolikus Egyház ebben a hitben él, és ebben fejlődik oly módon, hogy sem az emberséget a valóságos istenség nélkül, sem az istenséget a valóságos emberség nélkül ne lehessen hinni.

Amikor pedig vizsgálódástok kérdésére válaszolva ezt mondta: *Vallom, hogy a mi Urunk két természetből volt az egyesülés előtt, az egyesülés után*

azonban csak egy természetet vallok – csodálkozom, hogy egy ennyire képtelen és ennyire perverz hitvallást a vizsgálóbírák egyetlen hangos rendreutasítása (*inreparatione*) sem rótt meg (*reprehendit*), és hogy egy ilyen módfölött esztelen beszédet, melyen úgy átsiklottak, mintha semmit sem sértene, meghallgattak, amikor pedig az a kijelentés, hogy a megtestesülés előtt az Isten egyszülött Fia két természetből való volt, annyira istentelen, amennyire szentségtelen az az állítás is, hogy miután az Ige testté lett, egyetlen természet volt benne. Hogy pedig Eutüchész nehogy azt vélje, mivel egyetlen ítéletetekkel sem cáfoltatok meg, hogy helyesen vagy tolerálhatóan szólt, ezért, igen kedves testvérem, Szeretetreméltóságod gondosságát intjük, hogy amennyiben az ügy (*causa*) Isten irgalmasságának sugallatára eljut (*perducitur*) az elégtételig (*ad satisfactionem*),³⁹ e tudatlan (*inperitus*) embernek oktalansága fölfogásának ettől a pestisétől úgyszintén legyen megtisztítva.

Ő ugyanis, amint a per aktái nyilvánvalóvá teszik, igen helyesen elkezdett a saját fölfogásától eltávolodni, miután ítéletetek által kényszerítve megvallotta, hogy azt állítja, amit azelőtt nem állított, és annak a hitnek engedett, amely azelőtt idegen volt tőle; azonban amikor nem akarta beleegyezését adni az istentelen tanítás (dogma) kárhoztatásához, ti Testvérem megértettétek, hogy megmaradt saját istentelenségében, és hogy méltó lett arra, hogy a kárhoztatás ítéletét (*iudicium condemnationis*) kapja.

Ha azonban emiatt hívő módon és üdvösen bünbánatot tart, és egyrészt legalább utóbb elismeri, mily helyesen lépett fel ellene a püspöki hatóság, másrészt pedig, ha az elégtétel teljessége érdekében élő szóban és személyes aláírásával is elítéli mindazt, amit rosszul fogott föl, akkor a megjavulttal szemben, bármekkora legyen is, nem lesz kifogásolható semmiféle irgalom, mivel a mi Urunk az igazi és a jó Pásztor, aki életét adta juhaiért, és aki azért jött, hogy az emberek lelkeit megváltsa, nem pedig elveszejtse, azt akarja, hogy kegyességének utánczó legyünk, mivel jóllehet az igazságosság féken tartja a bűnösöket, de az irgalmasság nem veti el a megtérőket. Végül is az igaz hit akkor van a leghatékonyabban megvédve, amikor a hamis vélekedést még annak követői is elítélik.

[És egy másik kézzel írva:] Tiburtius jegyző, Uramnak a tiszteletreméltó Leó pápának parancsára adtam ki.

³⁹ *si ... causa ad satisfactionem perducitur* – ha a per eljut az elégtételig, vagyis, ha Eutüchész eleget tesz a pápa felszólításának, és megtagadja tévedését.

Minden ügy szent és hűséges lebonyolítására testvéreinket, *Julius* püspököt és *Renatust*, a Szent Kelemen titulusának⁴⁰ papját, valamint fiamat, *Hilarius* diakónust küldjük magunk helyett. Melléjük *Dulcitus* jegyzőt társítottuk, akinek megbízhatósága kipróbált előttünk. Bízunk benne, hogy nem marad el Isten segítsége, és hogy az, aki eltévelyedett, elítélve fölfogásának tévességét, üdvözülni fog.

Isten őrizzen meg téged, szeretett Testvérem, épségben.

Kelt Június idusán, *Asturius* és *Protogenes* főméltóságú férfiak konzulsága idején.

⁴⁰ *Titulus S. Clementis* – a római Szt. Kelemen templomot jelöli.

♦♦♦ SZÁDECZKY-KARDOSS IRMA

A magyar szokások és szokásjog jelei Árpád-házi Szent Erzsébet életútjában*

*Jogászi megemlékezés
Szent Erzsébet halálának
780. évfordulóján*

Hihetnénk, hogy a szülői házból és a hazai környezetből 3-4 évesen kiszakadt, s attól fogva a türingiai örgróf eisenachi majd wartburgi udvarának kulturális értelemben jellegzetes és mozgalmas miliójében élő gyermek minden bizonynyal elveszítette magyar identitását. Mai modernséggel úgy is mondhatnánk: elidegenedett. Természetesnek vesszük, hogy beszipantotta őt, ezért nem is vizsgáljuk, hogy valóban, s teljesen beszipantotta-e Tüningia világa? Hiszen ezt valószínűsíti nemcsak a korabeli gyakorlat célzata: a gyermeknek jövődó élete közegébe való beillesztése, belenevelése, otthonossá tétele, hanem egész türingiai élete, és a tény, hogy özvegységében atyja hívó szavára se tért vissza a szülői ház és ország biztonságába.

Ám Erzsébet életében mint a bűvópatak, úgy van jelen s tör időnként a felszínre a magyar kultúra, az ősi magyar és dinasztikus hagyományok determinatív ereje. Kisebb-nagyobb jelekből – köznapi szokásoktól jogi relevanciájú cselekvésein át a jellempróbák lélekemelő magasztosságáig – olvashatjuk ki ezt, amelyek átszövik a szentséghez vezető életutat.

Krónikáinkból szinte csak annyit tudunk meg, hogy II. Endre király és Gertrudis szentté avatott gyermeke. A többit rendszerint idegen forrásokból tudjuk. Hogy kicsi lányka még, mindössze 3-4 éves, amikor – a korabeli szokás szerint – a türingiai örgróf örökösének arajaként Tüningiába kerül. Attól fogva ott él, ott nevelkedik, és ott hal meg. A hagyomány csodákat sző az életébe, szentsége holtában tett csodákkal ékes. Különleges egyéniségéről és életének

* A Vásárhelyi Történelmi Kör IV. Történelemtudományi Találkozásán, Hódmezővásárhelyen, 2011. július 10-én tartott előadás nyomán (szerkesztett változat).

minden, a szentséghez vezető mozzanatáról főleg külföldi források tudósítanak szinte már a születését is különleges eseménnyé avatva, az erdélyi szász Klingsor jövendőmondó asztrológus varázslatos jóslatába foglalva.

Témánk gyökerei is a gyermekkorban erednek.

A kicsi Erzsébet közismerten nagy vagyonnal érkezett új otthonába. Oly mesés kincsekkel, aminők szuperlatívuszokban fogalmazott híre és csodálata az egykor Nagy Károly frank udvarába hurcolt avar kincsek nimbuszával vettekedett. A korabeli türingiai köztudomás Gertrudis királyné bőkezűségének tulajdonítja a kincsek bőségét, s ennek nyomán a magyar történelmi köztudat is az idegen (germán) asszony magyar javakkal való pazarlásának bizonyítékát látja a hozomány valóban pazar királyi gazdagságában.

Csakhogy erről szólván legalább két lényeges körülmény kerüli el a figyelmet. Egyrészt az, hogy az idegenből jövő királyi arák se szegényen érkeztek magyar földre. Így maga Gertrudis sem. A hazánkban elhunyt királynék hozománykincsei a királyi kincstárat gazdagították. Felmerülnek olyan adatok, melyek szerint a gazdag rakománnyal Türingiába küldött 1000 márkányi ezüstöt Gertrudis valóban a saját hozományából vagy egyébkénti különvagyonából¹ adta, s igen valószínű, hogy az arany és ezüst tárgyak egy része is abból került ki. Ugyanakkor még a Merániakkal korántsem barátságos, sőt II. Endre úgynevezett gazdaságpolitikai könnyelműségét is erős kritikával kezelő történetírásban sem találjuk nyomát annak, hogy a királyi kincstár ezt a hozományt megsínylette volna. Így tehát e feljegyzések kapcsán inkább gondolhatunk az áradozó nyugati csodálat és a hazai említésre se méltató természetesség párhuzamában a gazdagság kétféle mércéjének különbözőségére.

Arra sem szoktunk gondolni, hiszen egyetlen életrajzi mű vagy hagiográfiai elemzés se tér ki arra a *hazai szokásjogra*, mely a nemzetség vagy család leányai számára minden társadalmi szinten a hozzá mért vagyoni értékű és mértékű kiházásítást rendelt. Márpedig erre a kiházásításra s annak *megfelelő*

¹ A magyar jogéletben a szülőktől jegyruhába és az örökölt vagy előre kiadott leánynegyedbe kapott vagyonnal a nők szabadon rendelkezhettek. Ugyancsak szabadon gazdálkodtak a férj által a házasságkötéskor adott hitbér-birtok jövedelmével, ami megfelelő gazdálkodás mellett önmagában is nagy vagyon gyűjtésére adott alkalmat. (Feljegyezték, hogy Gertrudis hatalmas vagyont gyűjtött össze gyermekei számára. Ebből vitt el a Gertrudis elleni merénylet után kereket oldó fivér, Meráni Berthold arany- és ezüsttárgyakat, valamint 700 márka értékű fémzüstöt. II. Endre a pápa előtt követelte vissza a kincseket.) Igen valószínű, hogy Gertrudis asztali és ékszerkincseiből is kerültek tárgyak Erzsébet dús hozományába. A *biborselyem* ágynemű viszont nagyanja, Antiochiai Anna bizánci eredetű hozományából valónak látszik.

² Vö. RADVÁNSZKY Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI–XVII. században* (Helikon, Budapest 1986).

³ A tanúvallomásokban előfordul, hogy köznyelvi fordulattal a férj házassági ajándékát (dotalitium) is hozománynak nevezik a tanúk. Pedig az a különvagyon, amit a tanúk hozományként emlegetnek,

mértékére a férjhez menőknek kifejezetten *joguk* volt. Királyi hercegnőt királyi mértékű hozomány – *jegyruha és leánynegyed* – illetett. A jegyruhát rendszerint és főleg ingóságokban, textíliákban, ruha-, ágy- és asztalneműekben, nemesfém tárgyakban, ékszerekben,² olykor jövedelmező ingatlanbirtokban, a leánynegyedet pedig rendszerint ingatlanban (az örökléskor vagy már előbb) kapta a házasuló lány. Ezek a később „hozománynak” nevezett javak³ – a birtokok jövedelme is – a ranghoz méltó reprezentálás tárgyi eszközeit és folyamatos anyagi fedezetét adták.

A magyar történelem legkorábbi ilyen birtokhozományi emléke Szent István korát idézi. A hagyomány szerint a király rokonságából származó Agáta – egyes feltevések szerint István király leánya, unokája vagy húga, avagy tán Gizella királyné rokona – kapta. Amikor Vasbordájú Edmund angol király elárvult fiai az angolszász–dán–normann trónviszályok elől Angliából ide menekültek, egyikük, Edward feleségül vette.⁴ A birtok az egykori Réka vára és a hozzá tartozó uradalom volt a mai baranyai Mecseknádasd térségében. Bár Edward herceg családjával együtt később hazatért Angliába, a birtokot még II. Endre király korában is a „britek földjeként” tartották számon.⁵ Itthon később például Szent László Hont-Pázmány nembeli Lamperthez férjhez adott hűgának vagy IV. Béla Moys nádorral összeházasított leányának, Szabinának származása és birtokai alapozták meg e nemzetségek tőlük eredő ágának vagyoni és társadalmi tekintélyét. IV. Béla Kinga nevű leánya (Szent Kinga: 1224–1292) máramarosi sóbányájának emlékét az ott elveszített vagy a birtokbavétel jeléül aknába dobott és a vielicskai sóbányában felbukkant gyűrű mondája őrzi. Testvére, Árpád-házi Boldog Jolánta is jelentős hozománnyal mehetett férjhez, ha abból folyamatos jótékonykodás és a tatárdúlás őt is elérő pusztításai mellett két klarissza kolostort is képes volt alapítani. Harmadik testvérük, Szent Margit járandóságaként a Nyulak szigeti Domonkos-rendi kolostor részesült bőséges adományokban.

jogi értelemben valójában 3 különböző tételből állt: a szülőktől a házasságkötéskor kapott jegyruhából, az öröklésül kapott, de előbb is kiadható leánynegyedből és a férjtől a házasságkötéskor kapott hitbérből. Magyar szaknyelvi megkülönböztetésük nem csupán terminológiai jelentőségű, mert jogi természetük nem azonos.

⁴ Az ő gyermekük volt a hagyomány szerint Magyarországon született Skóciai Szent Margit (1047–1093), III. Malcolm skót király felesége.

⁵ FEJÉR György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III* (Pest 1829) II, 429–439; PAPP László, *Rékavár és 1963. évi felderítő ásatása* (Janus Pannonius Múzeum füzetek 12) (Pécs 1967) A Somogyi Monasterium 1404. évi másolata így idézi a pécsi püspök és káptalan adománylevelét: „cum terris Brittanorum de Nadasth”, ami még ha elírás, akkor is azt valószínűsíti, hogy a brit vonatkozás e térségben még a XV. század elején is ismeretes volt.

IV. Béla király unokájának és az Erdélyben kisebbik királyként uralkodó V. István lányának, a nápolyi királynévá lett Árpád-házi Máriának bizonyos jelek szerint atyja országrészében volt hozománybirtoka. Károly Róbertnek a kezdeti trónviszályok idején biztonságot nyújtó Temesköz és Temesvár minden valószínűség szerint Mária királyné illetősége volt, s a benne lelt biztonság garanciája a várnak ezen jogi helyzetében rejlett.⁶

De térjünk vissza Erzsébet mesés hozományához. Sem a külföldi életrajzokban, sem a korabeli magyar viszonyokban nem találjuk nyomát annak, hogy Erzsébetnek magyarországi birtoka, innen származó jövedelme lett volna. Pedig a vagyon és a jövedelmek központi szerepet nyertek az élettörténetben. Következésképp: minden valószínűség szerint a hatalmas hozomány foglalta magába a jegyruha mellett kiadott leánynegyed értékét is.

Tehát minden bizonnyal a *szokásjog alapú kiházásítási mód* a dús hozomány indoka, nem a sztereotipizált atyai könnyelműség⁷ vagy önző gertrudisi pazarlás.⁸

Erzsébet későbbi, a környezetében ellenszenvet keltő karitatívitásának önálló magabiztosságát minden bizonnyal ez a nagy értékű különvagyon (is) adta.

Közismert Szent Erzsébet szeretetreméltósága, melyről nemcsak legendás adatok szólnak, de házassága történetén kívül közvetlen környezetének a mostoha körülményekben kitartó ragaszkodása is. Miből erednek hát mégis a konfliktusok, melyek csaknem egész türingiai életét végigkísérik? Vajon csak a környezet közönyös értetlensége, önző, irigy, fullánkossága, avagy némi más, objektív oka is volt a diszharmóniának?

A vallásosság Európa keresztény világát általánosan jellemezte. Még a korabeli társadalmi elégedetlenségi hullámok is vallási köntösben (eretnekségben) jelentkeztek. Az ájtatosságnak különleges tisztelete volt. A nyomorenyhítő alamizsnálgodás általános szokás és a vagyoni körülményekhez igazodó elvárás. Az egyház támogatása és a betegek gyógyítására rendelt kórházak alapítása és fenntartása főúri kötelezettség. Ezeknek a társadalmi normáknak

⁶ Jogtörténeti kutatás során az összefüggések nyomán felmerült vélelem. Amikor e vélelem lehetséges okirati támasztékai felől hozzászólóként kérdeztem – az 2011. július 17-én tartott „Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387)” c. előadásakor – Ráczy György történész-főlevéltárost, feltevésemet nóvumként, egyben megfontolandó kutatási elképzelésként üdvözölte.

⁷ Újabban II. Endre „pazarló” gazdaság- és birtokpolitikáját vagy eltévesztettné tekintett külpolitikáját, sőt az Aranybulla létrejöttében való szerepét is rehabilitáló álláspontok alakulnak. Vö. legújabban pl. ZSOLDOS Attila, *II. András Aranybullája* (Akad. székfoglaló), in *Történelmi Szemle* (2011) 1/1–38.

⁸ Ezzel ellenkező előjelű feltevés az, hogy Gertrudis és Endre „németbarát” politikájú törleszkedése tette számukra kívánatosá a Gertrudis fivére által kimódolt türingiai házasságot. Ennek a vélelemnek is sokkal inkább topikusság az alapja, semmint a tények. II. Endre anyja, Antiochiai (Chatillon)

Erzsébet mindenben megfelelt. Mélyen vallásos volt, ájtatossága áldozatvállaló; az egyszerű alamizsnálkodásban ki nem merülő szegénygondozása sokirányú, produktív és racionális; egyháztámogató, menhely- és kórházalapító tevékenysége a szokásos anyagi alapok biztosításán túlterjedően gondoskodó. Csakhogy – minden erre utal – mindezen kegyességeket másképp, komolyabban, őszintébben és tevőlegesebben gyakorolta, mint wartburgi környezete. Annál jóval elkötelezettebben, mint amit az őgrófsági elit – mint őket felülmúló keresztényi erényt – még megtűrni és méltányolni lett volna képes. Olyan példát és mércét állított, melynek személyes aktivitása és alázata idegen, áldozatossága kényelmetlen volt az udvarbeliek számára. Úgy végezte mindezt, mint akinek ez a tevékenység nemcsak keresztényi feladat, nem is rangbéli kötelesség, hanem önnön lényéből eredő, habituális szükségletű hivatás.

Valójában ez az a lehető legjobb értelemben vett másság, amivel az emberiség – mint általában a mássággal – máig nem tudott, olykor nem is akar, sem elfogadóan megbarátkozni, sem azt megtanulni, hogy emberségesen mit kezdhet vele, hogyan fordíthatná hasznára. Fájdalmasan örök sorsa ez még a legkülönb *másoknak* is, a tisztesség irigyei, a törpelelkű kényelmes középszer és a hiú önzés zsarnokai között.

Mindez azonban még a kvalitatív másságnak is csak általános kísérőjelensége. Mik lehettek Erzsébet életének azon történeti eseményei, amelyek a türingiai környezet ellenszenvét ellene mozgósították?

A LEGMEGHATÁROZÓBBNAK MUTATKOZÓ KONFLIKTUS KÖRÜLMÉNYEI

A szentté avatási akta egyik irata azt írja, hogy az 1225/26. év telén pusztító éhínségben „nemcsak lakóhelye környékén, hanem minden országrészben, ahol férjének birtoka volt, a fejedelem mindnégy országának (Türingia, Hessen, a

Anna, a még teljes hatalmú bizánci császár sógornője, de már a keresztes háborús korszak új normann uraival is rokonságban álló rokon; a bizánci trónra került Árpád-házi hercegnők egyike például Szent László leánya, Piroska (Szent Eiréné) bizánci császárné, a kései keresztes háborúk korának bizánci császárnéja pedig épp II. Endre király Margit nevű nőtestvére. A dinasztia tehát nem szűkülöködött sem szentekben, sem tradicionális, sem a frissen feltörő normann-viking világnagyságokhoz vezető, s a keresztes háborúk idején egyaránt kapós érvonalakban vagy atyafiságban. (Maga Gertrudis is egyszerre a Karolingok és az Árpád-ház leányági leszármazottja, jó nyugati kapcsolatokkal.) Erzsébet szüleinek tehát nem volt okuk semmilyen irányú törleszkedésre. II. Endre később sem a türingiai rokonság, hanem Magyarország és a maga tekintélyével nyerte el második feleségül az új keleti latin császár leányát, Courtenay Jolántát!

szász palotagrófság, Osterlande) jövedelmét kimerítette”.⁹ A hercegi raktárak kiürítése miatt *panaszt* tett ellene hazatérő férjének felháborodott intendánsa, mert ez a szegények iránti bőkezűség veszélyeztette az udvar ellátását.¹⁰ Márpedig ha egy udvari tisztviselő, legyen az jelentéktelen familiáris, honorácior vagy akár előkelő vazallus, „*panaszt*” tehetett az uralkodó úrnő, az örgrófné (egyszersmind királyi hercegnő) ellen, akkor ennek csakis *jogi* alapja és oka lehetett. Az örgróf elhárítóan azt mondta: „Elég, ha meghagyta nekünk Neuenburgot és Wartburgot.”¹¹ A panasztevő büntetlensége és elhárításának ilyen módja, valamint jóváhagyó jellege egyfelől a panasztétel *jogosultságát* jelzi, másfelől azt valószínűsíti, hogy a panasz és a jóváhagyó tartalom háttérben valamely – Erzsébettől eredő – *jogsérelem* és annak utólagos *legalizálása* keresendő. Tehát a *tüiringiai jog megsértése*.

Az életrajzi szakirodalom ugyanezekben a körülményekben szintén sérelmet észlel, de azt a gazdasági érdeksérelem síkján értékeli, vélvén, hogy az udvarnép a saját jóléte veszélyeztetésének aggodalmával reagált Erzsébet „*pazarlására*” a panasszal. Minthogy azonban tényleges ellátási nehézségre¹² nincs adat, ez a valójában be sem következett sérelem, természetéből folyóan, nem magyarázza azt a revansra éhes kiengesztelhetetlen ellenszenvet, amely ettől fogva Erzsébet körül gyűrűzött, majd védtelen özvegyiségében fölébe is kerekedett. Ennek az ellenszenvnek múlhatatlan intenzitását a be sem következett – s valójában csak az utókor által vélelmezett¹³ – jóléti érdeksérelemnél csakis közvetlenebb, valóságosabb, súlyosabb, tényleges sértettség: a hiúság, a rang és a mellőzöttség, vagyis a presztízs sérelemérzete táplálhatta.

A körülmények, nevezetesen a panasz és a válasz jogi relevanciái ugyanis kifejezetten arra utalnak, hogy Erzsébet eljárása az udvari tisztségi jogokat, a hierarchikus hatásköröket és a rájuk vonatkozó helyi szokást, vagyis a *szokásjogot* sértette, amikor férje távollétében annak vagyonával önállóan – helyi megítélés szerint önkényesen – maga rendelkezett.

⁹ Marburgi Konrád IX. Gergely pápához írt leveléből (Summa vitae) így idézi: WIES, Ernst, Árpád-házi Szent Erzsébet (ford. Tuza Csilla; Kairosz Kiadó, Budapest é.n.) 79. Vö. Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről (szerk. J. Horváth Tamás – Szabó Irén; Szent István Társulat, Budapest, 2006) 28.

¹⁰ SZ. JÓNÁS Ilona, *Szent Erzsébet legendái*, in *Vigilia* (2007) 7/488–489.

¹¹ WIES 79 (idézet Marburgi Konrád IX. Gergely pápához írt leveléből).

¹² Az így értelmezett veszélyeztetés egyébként sem személyesen érintette az udvari kör tagjait. Ugyanis a „*pazarlás*” csak az örgrófi vagyomból történhetett, mert – mint Heisterbachi Cézár írja – „*saját kamráikból és csűrjeikből az összegyűjtött gabonát se el nem rejtette, se el nem adta az érte legnagyobb árat ígérőnek, hanem alamizsnaként a szegényeknek mérte ki*” (*Magyarország virága*, 216). Ez derül ki férje imént idézett jóváhagyó válaszából is, melyben a „*nekünk*” nem az udvarnépet jelenti, hanem, mint fejedelmi többes, kifejezetten és csakis magát az örgróft.

Magyarázatul a türingiai és a magyar szokásjog különbözősége kínálkozik.

A türingiai örgrókok uralmi területén épp ebben az időszakban, 1215 és 1235 között készült a szász szokásjog egybeszerkesztett magángyűjteménye, *A Szász tükkör*,¹⁴ mely az észak-német tartományokban idővel – s némi kiegészítéssel – általános használatúvá vált. Feltehetően azért, mert nem, vagy alig különbözött a többi tartomány szokásjogától. Ez leginkább a türingiai örgrófságra nézve feltételezhető, mivel a türingiai örgrókok hatalmában volt a szász palotagrófság is, így nem zárható ki a már elsorolt négy Ludoving tartomány szokásjogának egysége, hasonlósága vagy kölcsönös hasonulása. Feltevésünket erősíti, hogy Erzsébet *Hessen tartománybeli* marburgi özvegyi jussának terhei kapcsán olyan szokásjogi szabály tűnik fel, amely pontosan *A Szász tükkörben* foglaltak szerint írja elő az özvegyi adósságrendezési kötelezettséget, míg annak betartását Konrád mester a *türingiai örgróf* adóssága kapcsán követelte meg az özvegytől. *A Szász tükkör* szabályai jellemzik Erzsébet anyósának III. Honorius pápához írt levelét is, melyben – már az eisenachi klarissza kolostorból – azt kérte, hogy kolostori elvonultságában is megtarthassa javait, hogy abból kártalanítsa azokat, akiknek férje veszteségeket okozott.¹⁵

Az irányadónak tekinthető *Szász tükkör* szerint tehát – mint általában Nyugat-Európában – a nők az atya vagy más (törvényes, rendelt vagy választott) gyám, házasságban pedig a férj gyámsága alatt álltak. Vagyoni jogaik szinte egyáltalán nem voltak, mert minden ügyletük csak az atya, gyám vagy férj jóváhagyásával volt érvényes. Még a különvagyonnal való rendelkezés és a végrendelet is.

A magyar szokásjogban viszont a nők jogi helyzete egészen más volt! A különbséget frappánsan érzékelteti *A Szász tükkör* privilegizált átvételén alapuló szepességi jog nőket illető megjegyzése. A *Zipser Willkür* 2. §-a szerint: „Ebben az országban a nőknek éppen olyan jogaik vannak, mint a férfiaknak!”¹⁶ Eleget mondó, ha ehhez mindössze annyit teszünk hozzá, hogy a magyar jogélet sem a feleség, sem az özvegy fölötti gyámság intézményét nem ismerte.

¹³ Bár az életrajzi művekben – feltehetően Erzsébet sógorainak propagált önigazoló szándékából eredően – gyakran felmerül a pazarlás, a mértéktelen adakozás képzete, ezzel éles ellentétben állnak azok a tanúvallomási adatok, amelyek éppen a nagy éhínség idején történetekkel kapcsolatban ismétlik az élelmészeti és egyéb adakozási racionalitást (pl. hogy mindenkinek csak szükségletei szerinti napi adagot osztatott, nehogy a rossz beosztás miatt kárba vesszen a maradék). Ilyen racionalitás mellett alaptalan aggodalomnak, illetve feltevésnek tűnik az udvarnép ellátásának vezéreltetése.

¹⁴ REPGOW, Eike von, *A Szász tükkör* (közvettes Blazovich László és Schmidt József; Szeged 2005).

¹⁵ SZ. JÓNÁS 88.

¹⁶ BLAZOVICH László, *A Szepesség joga és a Szász tükkör*, in *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században* (szerk. Csukovits Enikő és Lengyel Tünde; MTA Történelemtudományi Intézete, Budapest 2005) 159–186.

Következésképp, míg az ilyen jellegű, a férj távollétében a férji vagy a közös vagyonnal önállóan rendelkező úrnői intézkedés (a habituális önállóság és rátermettség függvényében) a magyar közegben kötelességszerűen természetes feladata – tehát nemcsak joga, de szokás- és ésszerű kötelessége is – volt a feleségnek, addig Wartburgban *nem volt rá joga!* Az események viszont azt valószínűsítik, hogy Erzsébet a helyi szokásjog ellenében nemcsak jogosulatlanul, de mások jogait kifejezetten sértő módon járt el. Vagyis: nem a türingiai, hanem a magyar szokás szerint, s így vonta magára a tisztségi jogaiban mellőzött hűbéri hierarchia ellenszenvét. Ez egyaránt vonatkozott a férj, vagyis az örgrófi nemzetség terménytartalékaival, illetve Erzsébetnek a férjétől házassági *dotalitium*ként kapott birtoka¹⁷ természetével való rendelkezésre.

A tanúvallomások s egyéb dokumentumok arról is különlegességként szólnak, amikor Erzsébet kizárólag a saját személyes vagyontárgyait, ruháit vagy ékszereit adta el, „hogya a szegényeket támogathassa”. A türingiai környezetben ez is szokássértő volt, mert Európa nyugati felének jogéletemben *a férj gyámsága alatt álló feleség* még saját különvagyonával sem rendelkezhetett önállóan.¹⁸ Erzsébet ezúttal is az általa nem ismert idegen szokás csapdájába esett, amikor a személyes javait is szemmel láthatóan a magyar szokásjogon alapuló önállóság természetességével kezelte. Mindazonáltal ezekre a különvagyon-elidegenítő ügyletekre is vonatkozik az utólagos jóváhagyásnak a tanúvallomásokban rendre ismétlődő adata, s méltán, hiszen a wartburgi jogéleti közegben az értékek elidegenítése nemcsak Erzsébet oldalán igényelte a férj deklarált jóváhagyó hozzájárulását, hanem *az ügylet érvénye és abban a vevő szerzési biztonsága is.*

Szemmel láthatóan a kétféle szokásjog különbözősége, s benne a magyar nők korabeli egyenjogúsága és a magyar tulajdonszemlélet hat Szent Erzsébet valamennyi karitatív gazdasági intézkedésének önállóságában, s annak környezeti reakcióiban. Mindez egyértelműen jelzi azt, hogy Erzsébet, bár négyéves korától Türingiában élt, az eisenach-wartburgi közegben nevelődve, mint idehaza is aktuálisan jóval a négyéves életkor után megismerendő diszciplínát, a

¹⁷ A *dotalitium* nagyjából a magyar hitbérek felel meg, de a kettőnek nem egészen azonos a jogi természete.

¹⁸ Ezt a jogi kötöttséget/akadályt jelzi egyes helyeken annak hangsúlyozása, hogy értékeit „titokban” adta el.

¹⁹ Magyarországon az Erzsébet korában még alapvető jelentőségű familiaritás intézménye – adott esetben – az uralkodókra az alattvalókról való gondoskodás kötelezettségét és annak felelősségét róta.

²⁰ Marburgi Konrád levele a pápához Erzsébet életéről: a minorita testvérek kápolnájában „kezét az oltárra helyezve kijelentette, hogy elhagyja ... mindazt, amit a világ megváltója az evangéliumban elhagyni tanácsol. *De amikor javairól akart rendelkezni, elhúztam onnan, egyrészt férje tartozásai, másrészt a szűkölködők miatt, akiket özvegyi járandóságából akartam támogatni.*” Vö. *Magyarország virága*, 29.

magyar szokásjogot és a magyar-forma dinasztikus kötelezettségeket¹⁹ is megtanulta. Az ínség szükséghelyzeteiben pedig a türingiai szokásjog passzív örgrófnői kívülállósága helyett az emberség diktálta tevőlegességet gyakorolva, a természetközeli – s egyben őt a követni vágyott ferences szemléletű keresztényi ideálhoz is közelebb engedő – hazai normák ésszerűségével élt. Ennek a speciális hazai tudásnak és szemléletnek más jelei is észlelhetők az élettörténetben.

Egyes adatok alapján azonban még az a feltevés is megkockáztatható, hogy a türingiai közegbe beillesztő helyi „nevelés” csak az etikettszerű viselkedés, a társalgás és társasági érintkezés, a ranghoz illő reprezentáció szokásaira és illemére terjedt ki – ehhez viszont Erzsébet túl természetesen, túl mesterkéletlennek bizonyult –, szinte tökéletesen nélkülözve a „nőknek nem való” aktív uralkodási és a gyámság intézménye párhuzamában egyébként is szükségtelennek számító jogi ismereteket. A konfliktusokhoz vezető jogsértéseket az ilyenfajta tájékozatlanság jóhiszeműsége is okozhatta. Erre utalnak például a Wartburg elhagyását követő tanácsatlan kiszolgáltatottság eseményei, valamint a Marburgi Konrád jogérvényesítő tevékenységéről szóló adatok. Nem utolsó sorban az adósságvisseléléssel kapcsolatos tilalma, melynek szokásjogbeli alapja – miként Erzsébetnek a vagyonáról lemondó fogadalmi szándéka,²⁰ és ennek megghiúsítására a végnapjaiban való visszaemlékezése²¹ is érzékelteti – számára korábban ismeretlen szabálynak tűnik. Ugyanerre a szokásjogban való tájékozatlanságra hivatkoznak 1232-ben a sógorai Erzsébetnek a Marburgban alapított kórházzal kapcsolatos egyik intézkedése kapcsán, mondván, hogy azt „*tudatlanságból* vagy talán ostoba tanácsadókat követve”²² adta a johannitáknak.²³ Nem hallgathatjuk el azt az érzésünket, mintha ebben a „tudatlanságban” Lajos örgróf korábbi sérelemcsillapító érvelése visszhangzanék.

A neveltetés témakörében jelentősége van azoknak az adatoknak is, amelyek azt mutatják, hogy Erzsébet már kora gyermekkorában milyen elfogadható praktikákkal valósította meg szándékait, milyen problémamegoldó készséggel hártotta el az akadályokat, s milyen alkalmazkodást mutató rejtett furfanggal

²¹ Amikor Konrád végrendeleti szándékáról kérdezte – Heisterbachi Cézár szerint – így válaszolt: „*Csodálkozom, hogy ezt kérdezed. Hiszen tudod, hogy lemondtam saját akaratomról, és engedelmességet fogadtam neked. Azon a napon lemondtam gyermekeimről, meg a világi és testi örömeikről. Ezen felül megígértem, hogy csak azt nevezem sajátomnak, amit te megengedsz nekem, miután kifizettem minden adósságomat és alamizsnát osztottam.*” Vö. WIES 163-164.

²² SZ. JÓNÁS 90.

²³ Minthogy a Johannita Rend elsősorban a Szentföldön tevékenykedő ápolórend volt, bizonyára Lajos örgróf szentföldi útján esett halálának emlékezete készítette Erzsébetet az adományra. S talán annak reménye, hogy a kórházakat működtető praxis, valamint kórházai rendtartása (közli: WIES 141–148) biztosító lesz szegénygondozási programja folytatásának.

kerülte meg még a félelmetes keménységű²⁴ Konrád mester tilalmait is: például a betegápolás vagy az alamizsna mértéke terén. Ilyen taktikai készség mellett valószínűleg, hogy ha neveltetése közben idejekorán ismerhette volna meg a helyi türingiai szokásjogot – nem csupán a konfliktusok kései tapasztalatával –, ne találta volna módját annak, hogy nyilvánvaló jogsérelem okozása nélkül valósítsa meg éhínségnyhító szándékait.

A HAZAI SZOKÁSOK ISMERETÉNEK ÉS HATÁSÁNAK EGYÉB NEVELTETÉSI JELEI

„Miután elűztem a leprás leányt, ... egy teljesen rühes, szegény kislányt vettem magához, akinek egyetlen hajszála se volt a fején. Lemosásokkal és gyógyszerrel kezelte, *vajon kitől tanulhatta, nem tudom*. Ez a fiú később Erzsébet ágyánál ült, amikor haldokolt” – írta Marburgi Konrád Erzsébetről IX. Gergely pápának fentebb már idézett levelében.

Mit mond nekünk ez a konrádi mondat? Azt mondja, hogy Erzsébet nemcsak az uralkodási és jogéleti ismereteket, de sok egyéb között a gyógyítást, annak tudását és módszereit sem a türingiai udvari környezetben tanulta. Ha ott tanulta – vagy bármilyen eséllyel ott tanulhatta – volna, arról Marburgi Konrádnak feltétlen tudomása, sőt tapasztalata is lenne, miután nemcsak Erzsébet és Lajos ögróf gyónatója, de egykor Lajos egyik öccsének, Henrik Raspének is tanítója volt, s maga is élt s régóta forgott ebben a miliőben. Levelelének ez a mondata tapasztalati alapon jelzi a már vélelmezett neveltetési körülmények közepette azt is, hogy a kor szokásos alamizsnálkodását meghaladó gyakorlati szegénygondozás, a nyomor- és népbetegségek gyógyítása, annak szakértelme is annyira idegen vagy méltatlanul alantas tevékenységnek számított a wartburgi-eisenachi elit környezetben, hogy azzal ott Erzsébet semmiképpen nem találkozhatott. Különösen nem olyan praxisszerű szakértelem elsajátításának lehetőségével, amilyen szakavatottságot árul el minden tette. Bizonyosnak látszik, hogy a gyógyítás tudományát is Magyarországról vele jött kísérte, a személye körüli udvartartás körében szerezte.

²⁴ SCHMIDT, Paul Gerhard, *Szent Erzsébet életére és szenttéavatására vonatkozó korabeli források*, in *Magyarország virága*, 18.

²⁵ Magyar Zoltán is „népes kíséretet” feltételez, nagyobbát e négy személynél, mégis azt a következtetést vonja le, hogy „szinte bizonyos tehát, hogy gyerekkori neveltetését jövőendő férje otthonában már alapvetően új környezete, leendő anyósa elképzelései határozták meg”. Vö. MAGYAR Zoltán, *Árpád-házi Szent Erzsébet. Történelem, kultusz, kultúrtörténet* (Kairosz Kiadó, Budapest 2007) 11.

A történelemírás csak ritkán, s különleges okkal jegyzi fel egy-egy személy nevét mindazok közül, akik a dinasztiai leányait új otthonukba követik. Pedig ha egy-egy kíséret tagjaira fény derül, az adatokból kikövetkeztethető, hogy rendszerint sokan vannak. Sokaknak kellett lenniük, akik egy-egy messzire került királyi ara személyes udvartartásában az idegen közeg elbizonytalanító hatása ellen az átmenet idején tartást adó otthonossági érzés, a hazai attitűd hordozói voltak. Erzsébetnek mindössze négy kísérőjét ismerjük név szerint.²⁵ A többiek névtelenek. Ismeretlen a dajka, a rangjához illő társalkodó és nevelőkor, a lelki nevelő, a szolgál- és szolgálószemélyzet, s mindazok, akik a gyermek körül – némelyikük a kétnyelvűség praktikumával – az átállást megkönnyítő familiáris környezetet a magyar király tekintélyéhez méltó módon biztosították. Nincs adatolva, de valószínűnek kell tartanunk, hogy gyógyításhoz, gyógyfüvekhez, gyógyfüves fürdőkhöz, gyógyteákhoz, gyógyszer- és kenőcskészítéshez értő személy is volt közöttük – talán maga a dajka? –, akitől tanulhatta a gyógyítást, mégpedig – amire a jelek mutatnak – kifejezett nevelési célzat eredményeként. Hiszen a gyógyítás ismeretei nem maguktól születnek, hanem tanulás és tudás által. Mert, hogy szakértelemmel végezte a gyógyítást – és nemcsak a kórházalapításhoz értett –, maga Konrád árulja el levélbeli mondatával. De alátámasztják a kórházi munkában való személyes részvételt tanúsító vallomások is.

A gyógyításra is kiterjedő nevelési célzatot a magyar királyi dinasztia hagyományai is valószínűsítik. A türingiai örgrófság ugyanis országnyi terület és nép fölötti hatalmat jelentett, s ez egy örgróf házastársától is bizonyos alkalmassági megfelelést követelt. Ez a megfelelés pedig a hazai meghatározottságú nevelésben csakis az uralkodói attitűd magyar normák szerinti kritériuma lehetett. És mi sem természetesebb, mint hogy a magyar királyi hercegnő – szülői gondoskodás révén a hazájától távol is – olyan neveltetést kapjon, amely a honi szokások s normák szerint (is) biztosítja a dinasztikus szintű házastársi alkalmasságot, mégpedig a hagyományai szerint szakrális szülői dinasztiahoz méltó ismeretekkel, *annak a speciális nemzeti és nemzetségi szakralitásnak színvonalán, melynek nem utolsó sorban a gyógyítási kultusz is velejárója*²⁶ volt.

Erzsébet élettörténete és a karitatív tevékenységét kísérő wartburgi gúny és idegenség, valamint Konrád idézett sorai viszont arra utalnak, hogy a sok

Ezt – részben a cél, részben az itt vizsgált tények relációjában – kiegészítenénk azzal, hogy az alapvetés a hazai környezettől kapott neveléstől se látszik elvitathatónak. Inkább azt gondoljuk, hogy kettős nevelést kapott úgy, hogy az új környezetbe való beilleszkedés ne a hazai ismeretek elhagyásával járjon. A wartburgi „nevelés” mibenlétéről való véleményünket pedig fentebb fejtjük ki.

²⁶ Vö. csak a legismertebbekkel: pl. Szent István gyógyszerküldeményeivel, a csabaíre, Szent László füve nevű gyógynövényekkel, s ezek monda- vagy legendabeli szerepével.

egyéb tekintetben is eltérő turingiai és magyarországi szokás a gyógyítási szükségletek terén is különbözött, s nemcsak az ismeretei, de a megszervezése, irányítása, a köteles gyógyítási-gyógyíttatási felelősség vagy legalább a gondoskodás igénye sem tartozott amott az örgrófnéi hatáskörbe és attitűdbe. Vélhetően tipikus férfipraxis lévén, a pusztá feltételek biztosítása is legfeljebb uralkodói feladat volt. Tehát a jövőendő örgrófné számára is szükségtelen ismeret.

Ám ami a nyugati világban idegen és megvetett tevékenységnek vagy gúny tárgyának bizonyult, az a magyar közegben a nők természetes feladata és tudnivalója volt,²⁷ még dinasztikus szinten is.

Az életmódból és a gazdálkodás körülményeiből adódóan természetes volt, hogy a magyar társadalomban a gyógyítási ismeretek általában is az életre való felkészítés és felkészülés részét képezték. Ugyanilyen természetes volt az is, hogy a magyar király gyermeke mellé rendelt kíséreti familiáris körben olyan személynek is lennie kellett, akire a mindennapok gyakorlatában adódó gyógyítás hárult, s akire tehát Erzsébet ilyen irányú nevelését is bízhatták a lényegből adódó természetességgel: a magyar fogalmaknak és hagyománynak megfelelő uralkodói alkalmasság kritériumai szerint. A magyar környezet összetételére nézve ez akkor is valószínű, ha az „urusolás” netán nem szerepelt a szülői nevelési programban, hanem Erzsébet csupán személyes érdeklődésből sajátította el a gyógyító tudományt.

Az eredményhez pedig minden bizonnyal a hercegnő kivételes egyénisége: szociális érzékenysége, empatikus készsége, igazság- és arányérzéke, lelkiismeretes felelősségtudata, a Konrád mester által is elismert „kétség kívüli bölcsessége” és céltudatos, önállóan cselekvő határozottsága is hozzájárult. Ezek együttese tette őt a turingiai örgrófság és a wartburg-eisenachi udvar, majd Marburg oly különleges, a másság bélyegével megjelölt egyéniségű és sorsú úrnőjévé.

Erzsébet másik különleges tudománya és tevékenysége a gyapjúfonás. Nyilvánvaló, hogy ezt sem az örgrófi neveltetésben tanulta. Annál is inkább, mivel a fonás és szövés Európa nyugati, eretnkséggel küzdő kereszténységé-

²⁷ Feltehetően a nemzeti tagolódású, nagycsaládokra épült magyar társadalomszerkezetnek és az általános állattenyésztő életmódnak is köszönhetően, hiszen mind a familiáris kör, mind az állatállomány egészsége és gyógyítása egyaránt igényelte a helyi jelenlétű, azonnali betegség-, gyógymód-, gyógyszer- és gyógyfüismeretet. Alkalmassági és felelősségi elvárás lehetett ez mindazokkal szemben, akik egy adott társadalmi kör csúcán vagy valamely szintjén másokért tisztségi vagy hatalmi felelősséget viseltek, vagy abban házastársként osztoztak. Sőt, valójában mindenkivel szemben, mert általános eséllyel előbb-utóbb mindenki belenőhetett abba a hierarchikus szintbe, egzisztenciális pozícióba, melyben feladatává és kötelességévé vált mindezen ismeretek tudása és adott szinten való alkalmazása. Ez az ősi (nomád) magyar tradíció élhetett tovább a letelepedés viszonyai között

ben a társadalom megvetettjeinek, az olykor eretnekgyanús begináknak volt legfőbb kereső foglalkozása. A beginák megvetettségét a szentté avatási tanúkihallgatási jegyzőkönyv anyagának több, Erzsébettől is idézett adata bizonyítja, miközben mind a szentté avatási adatgyűjtés, mind a türingiai környezetben keletkezett egyéb íráások megemlékeznek arról, hogy a királynő fonni és a fonalból szőtt anyagból varrni is szokott. Így ruházta fel az Eisenachban alapított ferences kolostor szerzeteseit is. És akkor is font éppen, amikor Páviás mester, II. Endre magyar király követe, az özvegyet hazahívó atyai üzenettel Marburgban eléje járult. Jellemző, hogy a türing kultúrkör elitjében ez is szinte megbotráncoltató volt, vagy csodaszamba ment. Így jegyzi fel az eseményt a szentté avatási kihallgatások jegyzőkönyve: „Marburg városába érkezve, a rokkánál ülve, gyapjút fonva találta őt. Csodálkozva keresztet vett és azt mondta: Soha senki sem látott eddig királynőt, aki gyapjút fon!”²⁸ Nos, ez a Páviás gróf vagy nem magyar volt, vagy nem csodálkozott, a helyi elbeszélő pedig a helyi társadalmi normák szerint iktatta történetébe a kötelezőnek vélt csodálkozást. Ugyanis nemcsak a hímzés, de a fonás (a szövés, a nemezés, a varrás) is – csakúgy, mint a gyógyítási tevékenység és a gyógyfüvek ismerete – hagyományosan a magyar nők legközönségesebb ismeretei és tradicionális feladatai, sőt (a legújabb időkig) társas szórakozásai közé tartoztak, s nemcsak köznépi szinten, de a domíniumok, várak varróházaiban, sőt még a dinasztiaiak előkelő női udvartartásának társas időtöltésében is. Példa erre Rika királyné és udvarhölgyei kézimunkázásáról Priskos rétor tapasztalata; a koronázási palást készítésének szokásjelző hagyománya; Skóciai Szent Margit mondája, mely a szövés, sőt a skótkockás szövet ottani eredetét is az ő személyéhez fűzi; avagy az a szintén Árpád-házi hercegnővel, Szent István húgával, Gábel Radomir bolgár herceg²⁹ feleségével esett történet: Róma küldöttei őt is fonni látták.

Kitől tanulhatta a kétkezi munka elithez méltatlan puritanságát elvető türingiai örgrófi udvarban az Árpád-házi királynő a fonást? Az eisenachi ferences szerzetesközösség ruházatához, holtak temetőlepléhez, kórházak

is a munkamegosztásban, a familiáris kör egészségügyi állapotáról, gyógyításáról való gondoskodás földesúri felelősségében, s azon belül a gyógyszer- és gyógyeszköz-biztosítás nőkre háruló feladatában.

²⁸ *Magyarország virága*, 174-175 (231-232) (Libellus).

²⁹ A dunai Bolgárországot alapító és az Árpádokkal rokon onogur-bolgár Duló dinasztia Géza fejedelem és Szent István király korára már kihalt. De a mienkével valószínűleg rokon szokások a szlávokkal elvegyült onogur-bolgár közegben is továbbélhettek. Így az új dinasztia körében sem bizonyult elvetni való, idegen szokásnak az, ami a magyar királyi nemzetség életében is mindennapi gyakorlatnak mutatkozik.

ágyneműjéhez, csecsemők fehéreneműjéhez, az altenbergi premontrei női kolostor szükségleteihez alkalmas minőségű sokféle fonal szakszerű készítését? Minden valószínűség szerint ezt is a hazai szokásokkal élő környezetben, személyes udvartartása magyar tagjai körében tanulta.

Ugyan nem hazai szokás, de szülői örökség volt Erzsébet „kétségtelenül igen bölcs” volta, a cselekedeteiben megnyilvánuló szervezőkészség és racionalitás, valamint az a tulajdonsága, amit Marburgi Konrád a már idézett pápai levélben így jellemez: „Tevékeny élet mellett – Isten rá a tanúm – ritkán láttam elmélkedőbb asszonyt.” E tulajdonságok között a bölcsesség és elmélkedés megint a neveltetéshez vezetnek bennünket. Mert mindkét tulajdonság hajlam és készség melletti összetevője a tanultság, mégpedig a bölcs és elmélkedésre érdemes ismeretek birtoklása. Ezt a tudást se igen szerezhette abban az örgrófi iskolában, melynek közegében a társasági élet élvezte a központi szerepet, ahol gúny tárgya lehetett a mély meggyőződésű (tehát elmélkedő) vallásosság, Isten tiszteletének a gazdagság hivalkodó jeleit le- és elvető kinyilvánítása, a házastársi hűség vagy a szegényeknek nem takarékosan odavetett alamizsnával, hanem a szükségét felmérő emberséggel való istápolása. Ahol a Szent Ferenc eszméit terjesztő minoriták tevékenységét sem kizárólag megértés kísérte, és a harmadrendi beginák, „a világban élő nővérek élete, a legmegvetettebb” volt.³⁰

AZ ÖZVEGYI SORS SZOKÁSJOGI MEGHATÁROZÓI

1. Wartburg elhagyásának körülményei

A szász szokásjog szerint a férj halálával a még kiskorú gyermek az atya által rendelt vagy törvényes gyámság alá került. Az anya nem lehetett gyámja,

³⁰ Erzsébet szavait idézi így a Libellus egyik tanúvallomása. *Magyarország virága*, 175.

³¹ Bizonyára ilyen gyámrendelés alapján állt Erzsébet anyósa, Wittelsbach Zsófia férjének 1217. évi halála után kiskorú fiai mellett 1221-ig, az akkor nagykorúvá vált IV. Lajos hatalomba – és a testvérei tekintetében immár őt illető gyámi pozícióba – lépéséig. Ezután vonult az özvegyek szokása szerint kolostorba.

³² Csak Heisterbachi Cézár életrajzi művében jelenik meg az a Gudára és Ysentrudra hivatkozó, de az ő korábbi vallomásaikban ilyen formában nem található állítás, hogy amikor Lajos örgróf „a földi Jeruzsálem megszábadítására útra kelt, feleségét, Boldog Erzsébetet minden Istennek tetsző cselekedetre felhatalmazta, dolgaiban szabad kezet adott neki”. Ezt – tartalma szerint! – nem tekintjük a halála esetére fenntartott gyámrendelésnek, sem pedig az örgrófság ügyeire vonatkozó uralkodási felhatalmazásnak, legfeljebb a dotalitumba adott birtokon való gazdálkodás és haszon kezelésére adott felhatalmazásnak.

legfeljebb ha az atya így rendelkezett;³¹ a törvényes gyámság esetén azonban a gyermekkel együtt került gyámság alá maga is, mindaddig, amíg újabb házasságot nem kötött.

Nincs adat a szentföldre induló Lajos őrgróf olyan intézkedéséről, mely halála esetére Erzsébetet rendelte volna fia és utóda gyámjául, ami egyúttal a régensi jogokat is biztosította volna Erzsébetnek a fiú nagykorúsodásáig. Olyan adat sincs, amely azt mutatná, hogy szentföldi távolléte idejére kapott volna Erzsébet az őrgrófi teendőiben helyettesi felhatalmazást.³² Viszont van olyan adat, amely szerint öccsére, Raspe Henrikre bízott tartományi teendőket. (Valószínűleg az 1225/26-os éhínség idején történtek tanulságúul döntött így, ilyen módon akarván elkerülni, hogy Erzsébet körül feltámadhassanak az ellenérzések.) Ilyen jogi helyzetben pedig csak az következhetett, hogy Lajos halálával életbe léptek Raspe Henrik törvényes gyámi jogai, nemcsak a gyerekekkel, hanem Erzsébettel szemben is. A jelek azt mutatják, hogy meglehetősen kíméletlen, legalábbis határozott módon történt a gyámi jogok érvényesítése, és az abból eredő új helyzet elrendezése.

Erre utalnak azok a tanúvallomások, illetve életrajzi adatok, amelyek szerint „miután férje meghalt, Boldog Erzsébetnek nem engedték meg, hogy a férjétől rámaradt javakat használhassa, mivel férjének fivére megakadályozta ebben”.³³ Tudniillik *A Szász tükrő* szokásjoga lehetővé teszi a *dotalitium* visszavételét.³⁴ Ilyen intézkedésre utal az a tény, hogy Wartburgból Erzsébet nem saját használatú birtokára költözött, hanem hontalanul vergődött Eisenachban. De a gyám a birtok visszavétele nélkül is korlátozó ellenőrzése alá vehette az özvegynek kijelölt birtok gazdálkodását és hasznai kezelését, s korlátozhatta a jövedelem felhasználásában. A gyámsággal járó jogi következményeket látjuk megjelenni abban az eseményben is, hogy noha a Wartburg alatti eisenachi kórház alapításában Erzsébet is részt vett, mivel az Ludoving birtokon (valószínűleg a korábbi lakhelyül használt városi kastélyban vagy a kastélybirtok területén) volt, abban sem kereshetett menedéket: vagy Henrik

³³ Vö. *Magyarország virága*, 174, 222, 231.

³⁴ Erre is jogéleti példa vagy hivatkozható precedens volt Matild császárné már említett esete: I. Ottó császár a mértéktelen egyházi adományok és alamizsnálkodás miatt vette vissza anyjától az özvegyi javadalmakat. Ettől fogva az özvegy csak az atyjától örökölt vagyonból jótékonykodhatott. Ez a történelmi példa egyúttal azt a feltevést is alátámasztja, hogy Erzsébet a hatalmas „hozományban” az őt illető leánynegyed (mint örökrész) is megkapta. Így a hozományban ez a része – e példa szerint – olyan magánvagyonnak minősült, amelytől semmilyen címen nem volt megfosztható. Ezért kellett azt a sógorainak a 2000 márkás becsűben megtéríteniük. Ellenben sajátos megoldása a szász szokásjognak, hogy Marburgi Konrád viszont „szentszéki gyámként” ennek a vagyonnak a kezelésébe is beleszólt. Ebből következik az a lehetőség, hogy a Ludovingok a gyámi hatalom szabályai szerint, s azok előnye miatt ragaszkodtak a jelentős különvagyoni illetőség visszatartásához is.

gyámi tilalmánál fogva, vagy hogy kikerülje a gyámi jogok területi hatályát, amelyek egyébként még Eisenach város polgárait is visszatartották attól, hogy neki tisztességes szállást adjanak.

A korabeli összefoglaló életrajzi művek túl egyöntetűen hangsúlyozzák Erzsébetnél a pazarlást, amiből az következtethető, hogy ez volt az örgrófi ház, nevezetesen Erzsébet sógorainak indoka és propagált magyarázata a történetekre – Wartburg elhagyására és az Európa-szerte köztudomású jogvitára –, akár a *dotalitium* elvétele, akár a gyámi fennhatóság feltételeinek el nem fogadása volt a helyzet alakítója.

Már említettünk olyan eseményt, amely cáfolja a feltételezett pazarlás vagy megfontolatlanul túlzott adakozás hipotézisét: Erzsébetnek minden gazdasági intézkedése következetesen racionális volt, és jogszerű. Csak éppen nem a türingiai, hanem a magyar szokásjognak megfelelően, és mindenképpen más mércével mérve a szükségét és a jótékonyt, mint a wartburgi közeg. Ez a jogi háttér, s annak az eseményekkel való összefüggése ad magyarázatot Wartburg kényszerű, de minden bizonnyal önkéntes elhagyására. Mert az új jogi helyzet Erzsébet számára elfogadhatatlan, ezért vállalhatatlan volt. Minden bizonnyal emiatt hagyta el Wartburgot.

Ennek a jogi helyzetnek s következményeinek vállalhatatlansága jelenik meg a tanúvallomásokban az idézett módon. Nem feledhető, hogy a tanúk egyike sem volt jogász. Ők nem a jogról beszéltek, hanem a tapasztalataikról s a belőlük levont következtetésekről. És azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ilyen feljegyzések, jegyzőkönyvek, visszaemlékezések, még a krónikák is keletkezési idejük köztudomású tényeiről, összefüggéseiről, indokairól rendszerint nem szólnak, mert mindenki, akit illet, tudja, hogy milyen szokásbeli, jogi, etikai vagy hagyományi háttér van a feljegyzett tények mögött. A kortársaknak mindezek megértéséhez vagy helyes értelmezéséhez nem volt szükségük magyarázatra, amire nagyon is szükségünk volna nekünk, akik ezt a háttérrel már nem vagy alig ismerjük.

2. Marburg

Az özvegyek egyébkénti vagyoni jogait *A Szász tükkör* valamivel enyhébben korlátozta, mint a házasságban élőkét vagy az atyai hatalom alatt álló nőkét. Ha nem álltak gyermekük kiskorúsága miatt a fentebb említett gyámság alatt, az özvegyiség idejére nekik kijelölt birtokon önállóan és ellenőrizetlenül gazdálkodhattak, de csak a használati jog keretei között. Viszont helyt kellett állniuk férjük adósságaiért. A már többször idézett életrajzi adat szerint ez a kötelezettség Erzsébetet is terhelte.

Wartburg elhagyásával kilátástalan körülmények közé került. A méltatlan eisenachi hányattatások után el kellett fogadnia anyai rokonai, apátnő nagynénje és püspök nagybátyja segítségét. Azonban nagybátyja részéről is afféle gyámkodási szándékok környékeztek, Erzsébet számára ugyancsak elfogadhatatlan feltételekkel. Ezt követően férje vazallusaival tért vissza Wartburgba, amikor férje hamvai hazakerültek. A temetés után most már a férjéhez hű vazallusok segítségével folytatódott az özvegyi juss- és hozománykiadási jogvita, amelynek eredménytelenségét a minden keresztény uralkodó fölött álló pápai intézkedés követte. IX. Gergely Erzsébetet és özvegyi javait a Szentszék védelme alá helyezte, Marburgi Konrádot jelölve ki jogai érvényesítésére.

A szentszéki védelem és a türingiai törvényes gyámság ütközésének mikéntjét és rendeződésének körülményeit nem ismerjük, csupán a megoldás tényeit. Feltehető, hogy a szentszéki védelem felülírta a helyi törvényes gyámságot. Felülírta, vagy inkább a helyébe lépett? Az a tény ugyanis, hogy Marburgi Konrád az özvegyi juss marburgi birtokban való kiadatása, és a különvagyonnal való elszámoltatás után, végig szinte tilalomfaként állt Erzsébet szándéka és a javaival való gazdálkodás mikéntje között, s hogy mindenben Konrád engedélye szabott határokat – még a végrendelkezés tekintetében is felmerül erre utaló körülmény –, arra mutat, hogy Konrádot – mint lelki vezetőt – jogilag nem (vagy nem csak) a neki ismételt tett engedelmisségi fogadalom jogosította fel erre, hanem az, hogy világi értelemben vett gyámi jogokat gyakorolhatott Erzsébet fölött.³⁵ Ez is gyámság lett volna, csak *Istentől eredően*.

Eszerint Konrád mester a pápa képviseletében, az egyházfő gyámi jogainak gyakorlójaként és végrehajtójaként járt el mind Erzsébettel, mind a sógoraival szemben. Kétségtelen ugyanis, hogy a Konrád személyéhez kapcsolódó események valamiféle jogszerű gyámságra vagy annak megerősítésére utalnak. S erre utal a szentté avatási tanúvallatási jegyzőkönyv egyik tanúja is, aki Erzsébet szavait idézve így szól Konrádról: „Boldog Erzsébet igen-igen félt Konrád mestertől mint Isten helyettesétől.”³⁶ Ha hiteles a visszaemlékezés, valószínű, hogy Erzsébet azért tekintette Konrádot „Isten helyettesének”, mert benne a pápai gyámság eszközét – Isten földi helytartójának képviselőjét – tisztelte.

³⁵ Konrádnak Erzsébettel kapcsolatos eljárása és jogainak alakulása dokumentumok hiányában nehezen követhető nyomon. A szentté avatási tanúvallomások viszont az eseményeket az időrendből kiragadva, az egyéni emlékezet szerint adják elő, általában időzítési támpontok nélkül. Ezek az emlékek csupán következtetési alapot adnak annak valószínűsítésére, hogy sokat emlegetett kíméletlen kegyetlenségét csak Erzsébet özvegysége időszakában – talán a pápai rendelvénytől megerősítve – gyakorolta. Mint ahogy élete utolsó szakaszában ugyancsak a pápától nyert inkvizitori megbízatásában tanúsított túlkapásai vezettek a meggyilkolásához is.

³⁶ *Magyarország virága*, 175.

Konrád jogérvényesítő tevékenysége és annak eredménye Erzsébet és a sógorai közötti jogvitán alapul, melynek oka az özvegyi járandóságnak és Erzsébet személyes különvagyónának, a hozománynak jogosulatlan visszatartása, kiadásának megtagadása volt. Nem lehetetlen, hogy ebben a konfliktusban is szerepe volt a magyar és a wartburgi szokások és szokásjog különbözőségének. Ez esetben Konrád pápai rendelésű feladata a tüiring szokás szerinti özvegyi juss kiadatása mellett talán az (is) volt, hogy a magyar és a tüiring szokások szintézisével járjon közben a hozomány kiadása végett, valamint ennek kapcsán az örgrófi ház hozománnyal való elszámoltatásában.

Mivel pedig az irányadónak tekintett szász szokásjog szerint az özvegynek a férj vagyonából származó özvegyi járandóságán csak használati és gazdálkodási joga volt,³⁷ ebből a marburgi eseményeket illetően az következik, hogy Erzsébet csak a marburgi birtokot kapta özvegyi jussként. Az évi 500 márkás tételekben megfizetendő további 2000 márkányi pénzüsszeget pedig nem valamiféle özvegyi végkielégítésként kapta, hanem különvagyona (hozománya?!) elszámolás szerinti részének vagy egészének becsüiben megállapított értékeként. Ezt a pénzüsszeget, a *Libellus* adatai szerint, esetenként a térség szegényei között osztotta szét alamizsnaként, illetve ebből fedezte a szegényélelmezési – és talán a kórházfenntartási – költségeket. A feltevést pedig, hogy Konrád tényleges gyámi jogokat gyakorolt Erzsébet felett, ennek a pénzüsszegnek felhasználási módja is alátámasztja. A hozománnyal vagy egyébkénti különvagyónával ugyanis mint özvegy gyámság nélkül, szabadon rendelkezhetett volna, ám Konrád ebben is meghatározó szerepet játszott, mind a pénzalamizsna egyedi tételeinek, mind az élelmiszeradagok nagyságának korlátozásával.

Végül a körülményekből arra is következtethetünk, hogy az özvegy nyugati jogéleti helyzete és az özvegyi javadalmakból (például az özvegyi birtok hasznából), tehát alapvetően a Ludoving vagyontól történt kórházalapítás adja annak *jogalapját* és egyben magyarázatát is, hogy a johannitáknak adott marburgi Ferenc-ispotályt Erzsébet halála után sógorai jogszerűen – tehát anélkül, hogy bárkivel szemben jogsértést követtek volna el – visszavehették, és (pápai megerősítéssel) a Német Lovagrend tulajdonába bocsáthatták. Ugyanis az özvegyi birtokokkal Erzsébet *legálisan* csak a használat és gazdálkodás keretében rendelkezhetett, de nem terhelhette meg, továbbá nem idegeníthette és nem is örökíthette el, még a rend használatába adás vagy kegyes adomány formájában sem. Következésképp azon senki semmiféle Erzsébettől eredő jogot nem szerezhetett.

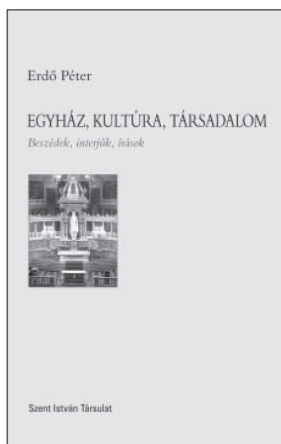
³⁷ Ez mai fogalmaink szerint a haszonélvezeti jog megfelelője.

Egyébként ez is olyan intézkedése volt Erzsébetnek, amely a magyar szokásjog szerint jogszerű lett volna: mert a magyar hitbér-birtok különvagyoni jellegűvé vált, és csak a nemesi jogállású adomány- vagy nemzetségi birtokra általánosan irányadó tulajdoni és birtoklási korlátok alá eshetett.

Nem gondoljuk, hogy Erzsébet még ennyi keserű tapasztalat mellett is tájékozatlan volt a helyi jogélet őt érintő szabályait illetően, de lehetségesnek tartjuk, hogy a szentszéki oltalom univerzális jogerejében és a minden keresztény uralkodó fölött álló pápa megértő jóindulatában bízva remélte, hogy Róma a johanniták javára tett adományával is egyetért.

Megpróbáltuk a szokásjogi háttér felvázolásával megvilágítani azokat az életrajzi, társadalmi, kulturális eseményeket és következményeket, melyek jogi relevanciái magyarázatot adnak azokra a konfliktusokra, melyek Árpád-házi Szent Erzsébet türingiai életét övezték. Jellemének és emberi nagyságának csodálatával kíséreltük meg itt-ott annak a képsornak árnyalását, amely a szentséghez vezető életutat kíséri. Addig a percig, amelyben – 780 esztendővel ezelőtt – már mindent maga mögött hagyva így szólt: *közeleg az óra...*

Erdő Péter Egyház, kultúra, társadalom

Egy olyan időszakban születtek ezek az írások, amikor a szerző egyetemi professzorként, kutatóként, majd rektorként, később pedig az Egyház legfiatalabb bíborosaként olyan átlátással rendelkezik a mai világról, amely keveseknek adatik meg. A könyv első része beszédeket tartalmaz. Sorskérdésekről van itt szó: Európa válságát elemezve találunk megfontolandó szavakat.

A kötet második részében a szerzővel készült interjúk találhatók. Ezek közül csupán néhányra utalnék, talán először arra, mely ma aktuális:

„Nem azért kell megbocsátanunk, mert aki megsértett minket, az a bocsánatunkat kéri, hanem azért, mert Isten ezt kívánja tőlünk, ezt imádkozzuk a Miatyánkban, Krisztus tanítása szerint. ... Emberi erővel az igazságtétel lehetetlennek bizonyul. ... Isten irgalma és az emberi megbocsátás

nélkül normális közösségi együttélés, békés közös jövő nem lehetséges.”

A harmadik rész válogatott írásokat tartalmaz az élet, a kultúra és a társadalom különböző alkalmaira reflektálva. A negyedik részben kiemelten szerepel a család kérdése, a mai világ egyik legégetőbb morális, kulturális és társadalmi kérdése, Európa és Magyarország válságának egyik leglényegesebb alapproblémája. Keressük az igazságot, tanuljunk mindent, ami szükséges, és találjunk ki sok új dolgot, de ne feledjük, ezen túl már nem a magunk erejéből tudunk továbblépni és harmóniában élni. Van irgalom és van kegyelem. Nekem talán ez a könyv olvasásának legnagyobb öröme és következtetése.

ROSKA TAMÁS
akadémikus, egyetemi tanár

„Sokféle elképzelés él manapság a köztudatban arról, hogy ki az értelmiségi, mi az »értelmiség« feladata korunkban. Biztosan nem csupán annyit jelent ez az életforma, hogy mindenről elemzéseket készítenek, akár értünk a témához, akár nem. Maga az »értelmiség« fogalma is leginkább Közép- és Kelet-Európára jellemző. Szemben a szaktudóssal és a gazdasági erőt is képviselő polgárral, a szellemi foglalkozású személyek egy bizonyos csoportját szokták jelölni ezzel a szóval. Hajdan nem értelmiségiokről, de írástudókról beszéltek. Olyan emberekről, akik az élet és a világ nagyobb összefüggéseit kutatták, akik a dolgok értelmét, az emberi cselekvés célját tárták fel a közösség számára.”

764 oldal, keménytetővel, védőborítóval, B/5, ára: 5800 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.
TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

„Az igaz szerzetes élete” ikonográfiai típus egy 18. századi szentképen

„Tele bendőd ne csapjon be, szerzetes”*

Egy 18. század eleji, pergamenre festett ájtatossági kép elemzését készítettem el. A hármasság tagozódású festmény a transzcendens világ tükörképe. Mérete: 15,6 x 9,3 cm. Legfölül szép, érett barokk keretben felirat:¹ *„Wahre Abbildungen eines recht Geistlichen Ordens und Closter Menschens”* (Egy igaz szerzetes és kolostori ember valós ábrázolásai). A felső (mennyei) világot az Atya színes feliratszalaggal tartja össze, mintegy átkarolva a felső képi mezőt: *„Seÿe getreu [und] beständig bis in Tod, so will ich dir geben d ...”* (Légy hű és állhatatos mindhalálig, akkor neked adom ... [továbbiak elmosódva]). Az Atya körül szárnyaló gyermekangyalkák. Az egyiknek a kezében korona és pálmaág, a másikéban koszorú és virág (?).

A festmény középpontjában (a földi világ) egy keresztre feszített szerzetes látható. Száján lakat, keresztre szögezett jobb kezében égő gyertyát tart. Ómegára emlékeztető feliratszalag kanyarodik a gyertyát tartó kéz köré: *„Ständige übung guter werck, gutwilliger gehorsam”* (jöttetek állandó gyakorlása, készséges engedelmesség). A bal kezében pedig minden bizonnyal könyvtekerceszt tart. Gondoljunk az Apokalipszis hétepcsétes könyvére, amelyet csak a Bárány, Krisztus méltó felnyitni. A szájából *„Andächtiges Gebett, Silentium zaumung [?] der [?]...”* (áhitatos ima, szilencium megzabolázása a ... [továbbiak elmosódva]), füléből *„Verzäumung² der Ohren”* (Fülek megzabolázása), szívéből

* Részletesen lásd a 279. oldalon, lábjegyzetben.

¹ A német nyelvű szövegek átírását, lefordítását, értelmezését és a hozzáfűzött észrevételeket Dr. Berzeviczy Klára egyetemi adjunktusnak köszönhetem (PPKE, BTK, Germanisztikai Intézet, Piliscsaba). A jegyzetekben közlöm a megjegyzéseit. A szövegek szó szerinti, tehát nem magyarosított fordítást tartalmaznak. A kapott értelmezéseket változtatás nélkül veszem át.

² Szerintem az „m” és az „u” össze van húzva (BERZEVICZY).

„Heilige Betrachtung [?]” (Szent szemlélődés), övéből „Engelreine Keusch: heit” (angyali tisztaságú szüzesség), tarkójától „Verbundung der [Augen]”³ ([szemek] bekötése), lába alól „Ich hab meine Füs auf einen Felsen gesetzt, und der Fels ist Ch[ristus?] (Egy kösziklára álltam, mely szikla Krisztus) német nyelvű felirat-szalagok kanyarognak. Felirat van a kereszt alatt is: „Welche Jesu Christi sein die creuzigen ihr fleisch sambt den Lastern und bösen [?] begierung [?]” (Akik Jézus Krisztuséi, azok megfeszítik a testüket összes vétkével és bűnös kívánságával [együtt]) és a kettős kereszt mindkét szárán: (fent) „Glaub, Ich bin mit

1. kép. 18. SZÁZAD ELEJI SZENTKÉP⁴

³ Szögletes zárójelben levő kiegészítés a kép alapján tőlem. Szerintem ez is a füléből vagy a tarkójából jön. Ez a jobb oldali (BERZEVICZY).

⁴ A két fényképfelvételt Mudrák Attilának köszönöm.

Christo ans Creu[z] geheftet” (*Hit, Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve*), (lent, balra) „*Hoffnung*” (*Remény*), (jobbra) „*[Liebe]*”⁵ (*[Szeretet]*). Kétoldalt a kereszt fölött: (balra) „*Fasten*” (*Böjt*), (jobbra) „*wachen*” (*Vírrasztás*), valamint Krisztus glóriáján:⁶ (fent) „*Glaub, Ich bin mit Christo ans Creu[z] geheftet*” (*Hit, Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve*). A kereszt tetején kék, ívelt feliratszalag választja el a mennyei és a földi világot. A szerzetes fehér ruháját a derekán fekete (bőr)öv fogja össze.

A kép alsó harmadát (alvilág) a szerzetes lába alatt ívelő feliratszalag „*Ich hab meine Füs auf einen Felsen gesetzt, und der Fels ist Ch[ristus]*” (*Egy kösziklára álltam, mely szikla Krisztus*) különíti el a középső mezőtől. Két oldalról nyilak szállnak a szerzetes felé. Öt nyíl már a középső mezőben röpül, s kettő körül ugyancsak feliratszalagot látunk: (balra, fent) „*von Creuz*” (lent) „*steig herab*” (*a keresztől szállj le*), (jobbra, fent) „*steig herab*” (lent) „*von Creuz*” (*szállj le a keresztől*).

Bal oldalon két alak kezében íjjal. A nagy alak fején turbán, rajta török kaptán. A kisebbik, szárnyas gyermekalakban Eroszt ismerhetjük fel. Erosz nyila mögött két apró, halvány alak. A bal oldali alak⁷ kezében tömött pénzeszsákot vélek felfedezni. E résznek sérült a festése.

A jobb oldali alsó rész festése szintén sérült, hiányos. Annyi biztos, hogy a pokolból is nyilakat lönek. Itt csak egy ördög arca ismerhető fel.

A kereszt alsó szára mögött, a háttérben nagy, emeletes házak. Talán egy gazdag földbirtokot jelenítenek meg, a földi hatalom jelképét. Az ékekkel sziklába erősített kereszt alatt – azon a helyen, ahol rendszerint Ádám koponyáját ábrázolják – díszes barokk keretben, ugyancsak feliratot találunk. „*Welche Jesu Christi sein die creuzigen ihr fleisch sambt den Lastern und bösen [?] begierung [?]*” (*Akik Jézus Krisztuséi, azok megfeszítik a testüket összes vétkeivel és bűnös kívánságával [együtt]*).

A kép hátulján német nyelvű, gótbetűs, kéziratos bejegyzés: (fent) „*Die lieb ist gros die gab zwar glein doch denk [?] das ichs Von Herzen mein*” (*A szeretet nagy, az adományok csekélyek, de úgy vélem, szívből teszem*), (lent) „*Ein bilt vor die VerGesenheit dir schilt ich befelle mich in alles [?] H.*” (*Feledés előtti (elleni?) kép, neked ajánlom magam, [Te] pajzs minden ...*), (jobbra lent)

⁵ Nehezen olvasható, feltételezett kiegészítés (BERZEVICZY).

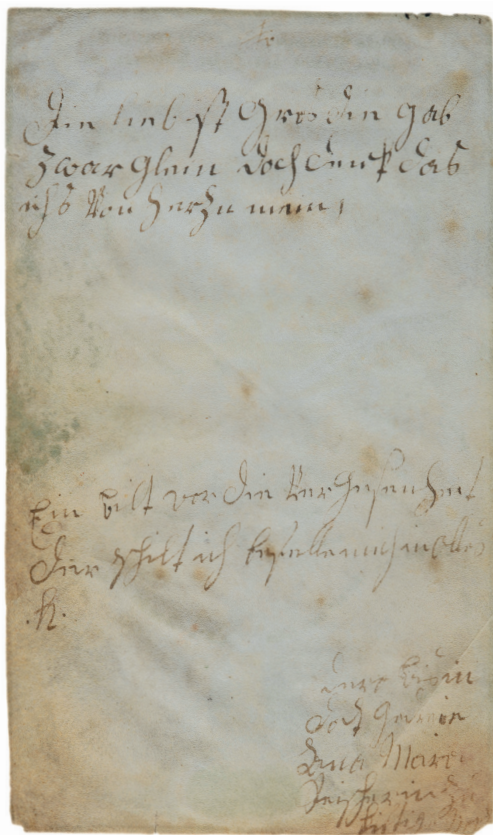
⁶ Gal. 2 Cap.?? Erősen elmosódott, valószínűleg a korábbi idézetre utal. Akkor: Gal. 2,19 (a fordítást nem eszerint írtam!) (BERZEVICZY).

⁷ Az alakok nagyon halványan látszanak, a pénzeszsákot tartó személy ruházatában mintha középkori zsidó viseletet lehetne felismerni. Bővebben lásd: SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona* (Budapest 1986) 324. és 262.

„Dero bis in doch gedrein [?] Ana Maria Reischerin [teljesen elmosódott:] ... der jn hiesig [?] ...”⁸

Ha a képen látható *motívumokat egyenként* sorra vesszük, a barokk korra jellemző⁹ nagy részletgazdagságot találunk, amelyek segítséget nyújtanak a kis remekmű értelmezésében.

Egy Budapesten található Pestisképen (1527–1528) a felhők között megjelenő Atyaisten három *nyilat* készül kilőni a bűnös halandókra. A nyilak a háborút, az éhínséget és a járványt jelképezik,¹⁰ a Bibliában pedig az Úr haragját:

2. kép. A SZENTKÉP HÁTOLDALA

⁸ Fordítását nem írom, mert az eleje értelmetlen (BERZEVICZY).

⁹ Soós Sándor, *Apácamunkák* (Esztergom 2006).

¹⁰ KOVÁCS Zoltán, *Mágiával a fekete halál ellen?*, in *Ars Hungarica* (1997) (61-2, 145–162) 148.

„*Kilövöm rájuk minden nyilam. Éhséggel rakott csűr lesz majd az íj*” (MTörv 32,23–24). Az Úr haragjában nyilat akar küldeni a bűnös emberiségre (Ez 5,16). Az Apokalipszis lovasai közül az elsőnek a kezében íj és nyíl van (Jel 6). A lovas halál nyíllal és íjjal vadászik az emberekre.¹¹ Pál apostol szerint a gonosz tüzes nyílát a hit pajzsával lehet elhárítani (Ef 6,16).¹² Ez utóbbi idézet különösen fontos lehet, ha ezen a szentképen a nyíl szerepét vizsgáljuk. Egy 1667-es kiadású, latin nyelvű Jézus Szíve-officium magyar szövege szerint: „*Ez az igaz szerzetesnek gyakorta való nyila melyel erőszakot szenvedo egeket altal jarja...*”¹³

A gyertya a Krisztus által hozott világosság jelképe, hiszen miközben fényt ad a világnak, megsemmisül. Az Üdvözítőnek is meg kellett halnia, hogy megválthassa a világot.¹⁴ A gyertya fénye Krisztus áldozatára, a melege szeretetére utal. De az égő gyertya a mulandóság kifejezése is lehet.¹⁵

A gyertyát *ómega* alakú szalagfelirat veszi körül. Az *ómega* általában Krisztusra vonatkozik („*Én vagyok az alfa és az ómega, a kezdet és a vég*” Jel 21,6), ami az Atyával való egylényegűségét is kifejezi.¹⁶

A *könyvtekerics* az ókor könyve volt. A füzet alakban összefűzött fatáblácskák (*caudex*) mellett az 1. századtól használták a pergamenkódexet és tekercest. Az *Apokalipszis hétpecsétes könyvét* az utolsó ítéletkor csak Krisztus nyithatja fel. E könyvet számos ábrázoláson a Megváltó bal kezében láthatjuk.¹⁷ A képen a szerzetes is a bal kezében tartja.

A *feliratszalogok* szövegei egyértelmű üzeneteket hordoznak, biztos eligazítást és útmutatást adnak a képet szemlélő számára. A kép értelmezését könnyítik meg. A keresztény ókortól megtalálhatók a képeken és domborműveken. „*Az írott szó végső soron a gondolat képe.*”¹⁸

A *szájon lévő lakat* a szerzetesi hallgatásra, az imára összpontosításra és a világi problémáktól való megszabadulásra utal.¹⁹

Ördög és démon a rossz, gonosz, Istennel szembe forduló szellemeket jelenti. Az emberek kísértői, rossz útra csábítói ők.²⁰ A török ruhában ábrázolt

¹¹ SEIBERT, Jutta (szerk.), *A keresztény művészet lexikona*, 245–246.

¹² PÁL József – ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár* (Budapest 1997) 216.

¹³ SZELESTEI N. László, *Rekatolizáció és barokk áhítat* (Budapest 2008) 63.

¹⁴ *A keresztény művészet lexikona*, 109.

¹⁵ *Szimbólumtár*, 171.

¹⁶ *A keresztény művészet lexikona*, 16.

¹⁷ Uo. 182.

¹⁸ VANYÓ László, *Az ókeresztény művészet szimbólumai* (Budapest 1988) 14.

¹⁹ *Szimbólumtár*, 414. A magyar klarisszák 1635-ös nagyszombati regulája két fejezetet szentelt az apácák hallgatásának és a szólás módjának. Lásd: SCHWARCZ Katalin, „*Mert ihon jön a bonytok és kezében új szoknyák*” (Budapest 2003) 69.

²⁰ *A keresztény művészet lexikona*, 254.

(gonosz) alak történeti aktualításra utal: a kép minden bizonnyal a törökök által veszélyeztetett övezetben készült.

A *korona* (*corona*=koszorú) az égi és földi méltóságok uralkodói jelvénye.²¹ A koszorú a mennyei győzelem jeleként értelmezhető, szolgálhat a korona helyettesítésére is.²² A dicsőség, a győzelem, a felszentelés és a szentség szimbóluma.²³

A *pálma* a mediterráneumban az élet és a győzelem jelképe. Az ókeresztény művészetben életfaként jelenik meg. Jelenti Krisztus és a vértanúk örökre szóló győzelmét.²⁴ Az ókeresztény korban temetési jelkép és a Szentföldre induló zarándokok jelvénye, s mint ilyen a kísértő bűnnel szembeni talizmán. A szentek mellett a megdicsőülést jelenti.²⁵ Ez utóbbira utal, hogy a szerzetes feje fölött az angyalok már készenlétben tartják a kiérdemelt palmaágat.

A bibliai-keresztény értelmezés szerint a *szív* az ember testi és szellemi központja, az érzelmek és főleg a szeretet székhelye. A lángoló szív az Isten iránti odaadó szeretet jelképe.²⁶ A lelki élet székhelye.²⁷

A *kísértés* és csábítás ősi emberi tapasztalat, amely arra készítet, hogy önzésből, kényelemből, félelemből a lelkiismeretünk szerint fontos dolgokat elhagyjuk, halogassuk, vagy éppen rosszat tegyünk helyette. A megkísérthetőség az emberi lét alapadottságai közé tartozik.²⁸ A Bibliában ambivalens jelentés hordozója a *kígyó*, amely lehet a csábítás szimbóluma is, mint a teremtéstörténetben az első emberpár esetében.²⁹ Az ókorban a tudás és a bölcsesség megtestesítője.

Erosz (*Ámor*) az antik szerelemisten, aki nyilával szerelemre gyújtja az embereket.³⁰

Az *alvilág*, a *pokol* a keresztény felfogásban a Sátán birodalma, ahol az elkárhozottak lelke örök tűzben ég. Ez a büntetés és bűnhődés színhelye, az Istentől megfosztottság állapota, az emberi lét végső, helyrehozhatatlan bukása.³¹

A *kettős kereszt* tisztelete a 4. századig vezethető vissza, amikor Egeria (másként Aetheria) galliai zarándoknő itineráriumában beszámol a jeruzsá-

²¹ Uo. 179.

²² Uo. 181.

²³ *Szimbólumtár*, 273.

²⁴ *A keresztény művészet lexikona*, 257.

²⁵ *Szimbólumtár*, 370.

²⁶ *A keresztény művészet lexikona*, 295.

²⁷ *Szimbólumtár*, 438.

²⁸ SCHÜTZ, Christian, *A keresztény szellemiség lexikona* (Budapest 1993) 209.

²⁹ *Szimbólumtár*, 261.

³⁰ *A keresztény művészet lexikona*, 246.

³¹ *Szimbólumtár*, 38.

lemi Szent Sír-templomban végzett nagypénteki szertartásokról. Megemlíti, hogy a liturgiában a keresztrelikviával együtt tiszteletben részesítették az úgynevezett titulust, az előgiumot, vagyis Krisztus keresztlélek felirattábláját: „...az asztalra helyezik a Kereszt fáját és a feliratot ... mindnyájan meghajolva először a homlokukkal, majd szemükkel érintik a keresztet és a feliratot”.³² A kereszt felső vízszintes szára jelenti magát a titulust, melynek szövegét Pontius Pilatus római helytartó íratta héber, görög és latin nyelven: „Názáreti Jézus, a zsidók királya” (Jn 19,19). A kettős kereszt bizánci örökségnek tekinthető. Számos bizánci eredetű ereklyetartó kettős kereszt alakú. A katolikus területeken a Tridentinum az újra föllendült ereklyetisztelet (kereszt ereklyék) révén terjedt el. Magyarországon a korai bizánci hatásnak köszönhetően az Árpád-kortól kimutatható a kettős kereszt jelenléte.³³

A részletek megfigyelése azonban nem egyenlő a szentkép teljes és pontos értelmezésével. Mivel ritka ikonográfiai típusról van szó, a kép megértéséhez párhuzamokat próbáltam keresni, s e párhuzamokat a bizánci kereszténységgel foglalkozó könyvekben találtam meg. Az adatok is a bizánci kultúrkörből származnak.³⁴ Az egyiket Puszkely Mária a keresztény szerzetesség történetét feldolgozó munkájában idézi. Ebben egy bazilita szerzetest ábrázoló képet találtam, latin felirattal. A kép címe: „*Imago perfecti novitij. O.S.B.M.*” Vagyis: „*A tökéletes újonc*”.³⁵ Az eredeti metszet egy latin nyelvű könyvben található, melynek szerzője magyarországi ruszin, a munkácsi bazilita kolostor házfőnöke, Basilovits Joannicius (1742–1821). Műve: *Imago vitae monasticae, Cassoviae* (Kassa), 1802. A könyv egyetlen rézmetszetét a címlapelőzőken a jelzet szerint („*Binder*”) Binder János Fülöp (1736/37–1811) készítette.³⁶

A másik könyv a Nacsinák–Soós szerzőpáros munkája, s Athoszt mutatja be.³⁷ Ez utóbbi könyvben szereplő képhez adott magyarázat, idézet és értékes adatok adták meg a várt segítséget. Ezekből kiindulva sikerült közelebb jutnom az ábrázolás megértéséhez.

³² *Egeria útinaplója* (ford. Ivancsó István; Budapest 2009) 128.

³³ SZILÁRDFY Zoltán, *Ikonográfia-kultusz-történet* (Budapest 2003) 300.

³⁴ A hivatkozott képek részletes összehasonlító vizsgálata és elemzése most nem tartozik a feladataim közé.

³⁵ PUSZKELY Mária, *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz. I* (Budapest 1995) 91. A szerző nem közölte a metszet származási helyét. A képen látható rövidítés azonban bazilita szerzetesre utal.

³⁶ A könyvet az esztergomi Laskai Osvát antikvárium 2007. december 9-én tartott árverésének a katalógusában fedeztem fel. Ha *Binder* a metsző, akkor egy eddig ismeretlen munkájáról lehet szó! Ugyanis nem ismerteti sem Pataky, sem Rózsa. Vö. PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története* (Budapest 1951); RÓZSA György, *Grafikatörténeti tanulmányok* (Művészettörténeti Füzetek 25) (Budapest 1998)

³⁷ NACSINÁK Gergely – SOÓS Sándor, *Athosz a Szent hegy az Istenszülő kertje* (Budapest 2004). (A jelenlegi tanulmány szerzője csak névrokona a szerzőpáros azonos nevű tagjának.)

3. kép. „A TÖKÉLETES ÚJONC” – metszet Basilovits Joannicius
Imago vitae monasticae c. könyvéből

³⁸ RAPCSÁNYI László, *Áthosz* (Budapest 1979) 213.

³⁹ BELTING, Hans, *Kép és kultusz* (Budapest 2000) 18.

⁴⁰ DIONÜSZIOSZ DA FURNA, *Az ikonfestészet kézikönyve*, in *Athanasiana* (1999-2003) 9, 11–17. sz. (ford. Ivancsó István).

⁴¹ NACSINÁK – SOÓS 127.

⁴² BELTING 17.

⁴³ RAPCSÁNYI 213. *Malerhandbuch des Malermönchs Dionysios vom Berge Athos* (München 1960, 1983).

Athoszon, a Szent Hegyen utazó francia archeológus, Adolphe Napoleon Didron 1839-ben,³⁸ az Eszfigmenu kolostorban felfigyelt egy festő, Jóaszaf atya kézikönyvére. Ez az *Ermeneia tón zografón*, a *Festők kézikönyve*. A korabeli ikonfestők teljes elméleti és gyakorlati tudását felöleli és pontos ikonográfiai útmutatást nyújt. Az ikonfestők mindig egy mestertől tanulták meg mesterségük fortélyait, ennek ellenére a munka mégis óriási jelentőségű, összefoglaló ikonfestészeti anyagot tartalmaz. A könyv Furnai Dionysios (phournai Dionüszisz,³⁹ vagy Dionüsziosz da Furna,⁴⁰ azaz Furnából származó Dionysios, vagyis Dénes) 17–18. századi festő-szerzetes munkája.⁴¹

Didron lemásoltatta az 1842-ben kézhez kapott kéziratot, s 1845-ben francia fordításban közreadta. A kézirat másolatát pedig átadta a görög királynak, aki Münchenben letétbe helyezte.⁴² Így jutott hozzá Godehard Schaefer, aki 1865-ben Trierben tette közzé német nyelvre fordítva. Később, 1960-ban Münchenben újra kiadták.⁴³ Magyarul Ébner László ismertette a könyvet a *Művészettörténeti olvasmányok* című gyűjteményében (1909).⁴⁴ Az angol nyelvű kiadás 1998-ban jelent meg.⁴⁵ A teljes fordítást Ivancsó István görög katolikus lelkipásztor, főiskolai tanár nyolc folytatásban publikálta a nyíregyházi *Athanasiana* című folyóiratban 1999 és 2003 között.⁴⁶

A *Festők kézikönyvének* végigolvasása, valamint az ikonfestészet lelkiség-történeti áttekintése adja a biztos kulcsot képünk megértéséhez. A vizsgált kép nem ikon, de az ikonokra jellemző, lelki-formai tartalommal rendelkezik.⁴⁷

Tanulmányomban elsősorban az ikonfestészeti-lelkiségi hagyományoknak, valamint a katolikus szimbólumkincs barokk kori motívumainak együttes megjelenését kívánom bemutatni. Ennek a végeredménye lehet az értékes kép megértése. Ez a mű az érett barokk kori katolikus apácamunkák⁴⁸ festményeire emlékeztető, de bizánci-szerzetesi lelkiséget hordozó szentkép.

A művészettörténészek egy része feltételezi, hogy a bizánci korban nem létezett festőkönyv, de a munka technikai ismeretanyaga kétségtelenül addig vezethető vissza. A hitelesség követelménye archetípusokra utal, ami viszont ismétlést kíván. Ugyanis a hiteles forma jelentette az egyetlen helyes ábrázolási megoldást.⁴⁹ Nem véletlenül kezdi Dionysios a következőképpen nagy munkáját:

⁴⁴ RAPCSÁNYI 1979. 213.

⁴⁵ *The 'Painter's Manual' of Dionysius of Fournia* (ford. Paul Hetherington; 1998).

⁴⁶ *Az ikonfestészet kézikönyve*, ld. 40. lábjegyzet.

⁴⁷ A festészeti párhuzamai a középkori itáliai művészettel is rokoníthatók. A kereszténység nyugati és keleti ágának művészete itt erős kölcsönhatásban forrt egybe, de ezen a vonalon elindulva túlságosan messze kerülnénk a kijelölt célunktól.

⁴⁸ Soós 12–50.

⁴⁹ BELTING 19.

„Mindazoknak, a festőtanítványoknak és másoknak is, akik tanulni szándékoznak és érdeklődnek eme könyv iránt, üdvözllet Krisztusban.

Munkálkodó festők tanulni vágyó tanítványai! Hallva, hogy az Úr a szent Evangéliumban elítélte azt, aki elrejtette a talentumát, ezt mondva neki: 'Te mihaszna, lusta szolga! ... Oda kellett volna adnod pénzedet a pénzváltóknak, hogy megjövet kamatostul kaptam volna vissza!' (Mt 25,26–27), és attól félve, hogy nekem is – mint lusta szolgának – elítélésben lesz részem, arra éreztem ösztönzést, hogy megsokasítsam ezt a kicsiny talentumomat, amit az Úr bízott rám, vagyis ezt a kevés művészetemet, amit sok fáradsággal és hosszú időn keresztül szereztem meg, ifjú koromtól kezdve komolyan tanulmányozva és utánozva – amennyire csak tudtam – a tessalonikai Emmanuel Panszelinosz urat, akinek hírneve úgy ragyog, mint azt általa festett szent ikonokon és az Áthosz-hegyén lévő csodálatos templomokon a Hold. Ő, egykor úgy ragyogva ebben a festőművészetben, mint az aranyló Hold, amely ragyogóan mozog az égbolton, teljesen felülmúlta és elhomályosította csodálatra méltó művészetével az összes régi és új festőt, amint ezt a legvilágosabban igazolják az általa festett falképek és képek. Ezt bárki könnyen megértheti, aki csak egy kicsit is érdeklődik a festészet iránt, ha értelmesen szemléli és értékeli a műveit. Tehát az ő művészetéről beszélek, melyet (amint mondtam) sok fáradsággal ifjú koromtól kezdve tanulmányoztam, és amit minden képességgemmel szét akartam osztani a ti érdekekben, festőművész társaim, bemutatót tartva róla eme jelen könyvben, és belefoglalva az ő összes szabályát, az alakok jellemzőit és a testek színeit, a legteljesebb pontossággal, és ezekkel a dolgokkal együtt a természetes mértékeket és azoknak a szerepét is. Belemerültem a krétai festők műveinek tanulmányozásába is, különböző magyarázatokat szerezve belőlük egyes lakkokra, ragasztókra, a gipszre és aranyra, továbbá arra a módszerre is, hogyan lehet a falra a legtokéletesebb módon festeni. Mindezeket túl bőségesen idéztem könyvben az Ó- és az Újszövetséget, bemutatva, hogy milyen módon kell megfesteni ezek eseményeit és csodáit, továbbá az Úr példabeszédeit. Felsoroltam a prófétákhoz alkalmas feliratokat és nevüket, az evangélisták, az apostolok és az összes híres szent alakját, s mellettük a vértanúkét és csodáikat is, egy igazi szerzetes életének egy egész évével együtt, és az evilág csábítóját. Megmagyaráztam, hogyan festik ki a különböző templomokat, és hozzáfűztem még egyéb hasznos ismereteket is erre vonatkozóan, olyan ismereteket, amelyek a mutatóban egymás után világosan láthatók. Ezeket fáradságosan gyűjtöttem össze Kürillosz Khiosz úrral, a tanítványommal, aki nagy ismeretekre tett szert a szent dolgokban, és aki a fent említetteket is nagy gondossággal javíttatta. Imádkozzatok hát mindnyájan értünk, hogy megszabaduljunk a lusta szolga félelmetes elítélésétől! Ámen. A festők kötött a legméltatlanabb Dionüsziosz da Furnà testvér.

Előzetes szabályok annak, aki a festés művészetéhez akar fogni.

Annak, aki festőművészetre szánja magát, először is bele kell tanulnia, majd egy ideig gyakorolni kell magát benne, úgy, hogy kánonok nélkül, önmagától fest, amíg nem válik tapasztalttá. Aztán hívja segítségül az Úr Jézus Krisztust, mondjon imádságot az Istenszülő Hodigitria ikonja előtt! A pap, áldást adva a 'Mennyei király' és az utána következők, az Istenszülő 'Magasztalása', a 'Hallgasson el a száj' és az Úrszínváltás tropárja után, megjelölve a fejét, hangos szóval mondja: 'Könyörögjünk az Úrhoz!' Utána az imádságot:

'Úr Jézus Krisztus, mi Istenünk, aki isteni természeteden körülírhatatlan módon létezel, és az ember üdvösségéért titokzatos módon megtestesültél az Istenszülő Szűz Mária méhében; aki méltóztattál körülíratni; aki szeplőtelen orcád szent vonásait leábrázoltad a tiszteletre méltó kendőn, amellyel meggyógyítottad Abgár uralkodó betegségét és megvilágosítottad lelkét a te ismeretteddel, igaz Istenünk, aki Szentlelked működésével arra indítottad Szent Lukács apostolodat és evangélistádat, hogy szeplőtelen Anyád képét megfesse, aki karján hordoz téged mint gyermeket és aki mondja: «Annak kegyelme, aki tőlem született, legyen velük az én közreműködésem által»; te, mindenség Ura, Istene, világosítsd meg és oktasd szolgádnak (N-nek) a lelkét, szívét és értelmét és irányítsd a kezét, hogy szeplőtelenül és tökéletesen fesse meg a te képedet, a te szeplőtelen Anyádét és az összes szentét, a te dicsőségedre és a te szent egyházad örömére és szépségére és mindazok bűneinek bocsánatára, akik tisztelik és tisztelettel csókolják ezeket az ikonokat, és akik a tiszteletet az eredeti képre irányítják vissza! Szabadítsd meg őt minden ördögi befolyástól, hogy összes parancsod teljesítésében előre tudjon haladni, szeplőtelen Anyád, a dicsőséges apostol és evangélista Szent Lukács és minden szentek közbenjárása által! Ámen.' Elbocsátó, és befejeződik a szertartás.»⁵⁰

Az eredeti festőkönyvet őrző athoszi *Eszfigmenu kolostor* mindig szoros kapcsolatban állt az orosz ortodoxiával. Kolostortemplomának tágas előcsarnokát 1841-ben festették ki. A Szent Hegyen is ritkán előforduló ábrázolást találunk itt. Egy becsukott szemű, keresztre feszített szerzetest látunk. Két oldalról ördögök, démonok, különféle kísértések megszemélyesített alakjai kínozzák, marcangolják. A szerzetes kezeiben két égő gyertyát tart. A kereszt fölött a megnyílt égben Krisztus jelenik meg, kezében tartva a földön túli dicsőség koronáját, s az enyészhetetlenség koszorúját. A kép felirata: „Az igaz szerzetes élete”.⁵¹

⁵⁰ *Az ikonfestészet kézikönyve* (1999) 9. sz.

⁵¹ NACSINÁK – SOÓS 127–128.

4. kép. „AZ IGAZ SZERZETES ÉLETE” – kép az Eszfigmenu kolostor templomának előcsarnokában

⁵² NACSINÁK – SOÓS 128.

⁵³ *Dicsérjétek az Urat! Görögszertartású katolikus énekeskönyv* (Budapest 1974) 946. A főbűnök: 1. kevélység. 2. fősvénység. 3. bujaság. 4. irigység. 5. torkosság. 6. harag. 7. jóra való restség.

⁵⁴ A katolikus egyházművészetnek az ájtatossági szentképein látható jelenetben, a létrán a mennyek felé haladó szerzeteseket, egyházi embereket, híveket ördögök igyekeznek fizikai erőszakkal és kísértéssel lerángatni a felfelé vezető útról. A létra ezekben az esetekben a bejárt lelki utat vagy annak

Hasonló ikonográfiájú, de sokkal rosszabb állapotú festmény található a *Dohiaríu templomának* nyitott előcsarnokában.⁵² A kép azt sugalmazza, hogy a szerzetesnek egész életében úgy kell harcolnia a gonosz ellen, amint azt Krisztus tette. Az örökös kísértéseket – a hét főbűnt⁵³ jelképezve – hét ördög jeleníti meg. Az ördögök mindenáron azt akarják megakadályozni, hogy a szerzetes Krisztushoz váljék hasonlatossá.⁵⁴

Erről az ikonográfiai témáról az *Ermeneia* a következőképpen ír: „*Rajzolj egy szerzetest, kereszten megfeszítve, papi palástot és szerzetesi sapkát viselve, mezítlábasan, lábfejével a kereszt alsó szárához szögezve. Szemei lezárva, szája csukva. Közvetlenül a feje mellett ez a felirat áll: 'Állíts, Uram, őrséget szám elé, és védelmet ajkaim kapujához'. (Zsolt 140,3) Úgy alkod meg, hogy kezeiben égő gyertyákat tart, és a gyertyák mellett felirat: 'Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék mennyei Atyátok, aki a mennyekben van.' (Mt 5,16) Mellén egy párnához hasonló (hüpogonácion-formájú) tábla, melyen ez áll: 'Tiszta szívet teremts bennem, Isten és az igaz lelket újítsd meg bensőmben.' (Zsolt 51,10)»⁵⁵ „A hasa fölé készíts egy másik feliratot, ezzel a szöveggel: 'Óh, szerzetes, ne hagyj magad megkísérteni a test mohóságával!'⁵⁶ Ez alatt az alsó testen egy másik tábla a felirattal: 'Fojtsátok el tehát tagjaitokban, ami földies.' (Kol 3,5) Még lejjebb, a térde alatti táblán a következő felirat áll: '...Sarunak meg a készséget viseljétek a békesség evangéliumának hirdetésére.' (Ef 6,15) A magasban, a kereszt felső részére készíts egy táblát, amely odaszögezve áll, a következő szavakkal: 'Én azonban nem akarok mással dicsekedni, mint a mi Urunk, Jézus Krisztus keresztyével.' (Gal 6,14) A kereszt további három végére készíts pecsétet, s a jobb oldalira ezt írd: 'Aki állhatatos marad mindvégig, az üdvözüln.' (Mt 10,22) A bal oldalira: 'Aki nem mond le mindenéről, nem lehet Krisztus tanítványa.' A pecséten, mely a lábtartó alatt van, a következő álljon: 'Szűk a kapu és keskeny az út, amely az életre vezet...' (Mt 7,14) A kereszt jobb oldalára készíts egy sötét barlangot, benne egy nagy, tekerdő sárkányt és írd fel: 'A telhetetlen Alvilág.' A sárkány szájába egy fiatal meztelen embert, akinek szeme kendővel van bekötve, s íjat tartva nyilazza a szerzetest; a nyila köré egy felirat van tekerve, amelyiken ez áll: 'Engeddj a bujaságnak!' E fölé*

sekélyes voltát jelképezi. Csak a krisztusi utat járók nem hullanak le az ördögök kísértéseire. A létra helyett időnként lépcső szerepel, s annak a fokaira az akadályok lehetnek felírva.

⁵⁵ NACSINÁK – SOÓS 128. Az itt közölt fordításból szövegrészek, fontos részletek hiányoznak.

⁵⁶ Ivancsó fordításában: „*Ne engedj, szerzetes, hogy gyomrod telítettsége becsapjon.*”: *Az ikonfestészet kézikönyve* (2003) 17/175. Talán magyarosabb lenne így: *Ne engedj, szerzetes, hogy tele hasad becsapjon.* Vagy: *Tele bendőd ne csapjon be, szerzetes.* Ez utóbbit érzem a legmagyarosabb változatnak.

írd még: 'A bujaság szeretete.' A barlang fölé fess sok kígyót és írd: 'A lelkiismeretfurdalások.' Az Alvilág mellé fess egy ördögöt, amely kötélén vonszolja a keresztet és mondja: 'A test nem tud ellenállni, ha gyöngye.' A kereszt vízszintes ágának jobb oldalához készíts egy lándzsát, kereszttel és zászlóval és egy táblát és írd rá: 'Mindent elviselek Krisztusban, aki erőt ad.' (Fil 4,13). A kereszt bal oldalára fess egy tornyot kapuval, ahonnan fehér lovon egy férfi lovagol elő, arannyal átszőtt ruhát és prémet visel, a jobb kezében borral teli poharat tart, a baljában lándzsát (amelynek hegyén szivacs van): a lándzsa körül egy fölirat: 'Élveztétek a világ örömeit!'; ezt mutatja a szerzetesnek; s írd fölé ezt a feliratot: 'A hiú világ.' Alá készíts egy barlangot és a Halált, amint kijön belőle: a vállain egy nagy kasza, a fején egy homokórát visel, a szerzetesre néz és feje fölött a felirat: 'A halál és a sír.' A szerzetes kezei alá, két oldalra fess egy-egy angyalt, akik táblát tartanak. A jobb oldalt álló tábláján álljon: 'Az Úr a segítségedre küldött.' A bal oldalt állóra: 'Tedd a jót és ne félj!' A kereszt fölé fess az eget, benne Krisztust, aki kebelén a nyitott Evangéliumos könyvet tartja, e szavakkal: 'Aki követni akar, tagadja meg magát, vegye vállára keresztjét és kövessen.' (Mt 16,24) A jobb kezében a királyi diadémot tartja, a balban egy virágkoszorút, alattuk mindkét oldalon egy-egy angyal, akik a szerzetesre néznek és neki Krisztust mutatják. Mindketten tartanak egy nagy táblát a következő szavakkal: 'Készen vár az igazság győzelmi koszorúja, amelyet azon a napon megad nekem az Úr, az igazságos bíró...' ⁵⁷ (2Tim 4,8) Írd fölé a feliratot: 'Az igaz szerzetes élete.' ⁵⁸

Az „ikon” értelmezéséhez, annak feltárásához, az ikonfestészet szellemi-lelki alapjait kell megvizsgálnunk. Erre kiválóan alkalmas az orosz Lepahin munkája, akinek a gondolatmenetét alapul véve, annak válogatott elemeiből építkezem.⁵⁹ Ez a feldolgozás egyébként teljesen magában hordja a festőkönnyv bevezetőjében olvasottakat. Nem is véletlenül, hiszen az Eszfigmenu kolostor alapítója, Szent Antal szerzetes 1000 táján ékezett a Szent Hegyre, s 1013 táján települt haza, orosz földre, ahol tanítványokat gyűjtött maga köré, és folytatta a megtanult remete életmódot. Ezért érthető, ha az orosz ortodoxia befolyása a kolostor életére mindig erős maradt.⁶⁰

A görög „eikon” szónak több jelentése van: ábrázolás, kép, gondolati kép, elképzelés, látomás, hasonmás stb. A szó gazdag és összetett jelentése biz-

⁵⁷ Ivancsó fordításában: „Erőlködj azon, hogy elnyerd az igazság koronáját, és az Úr rád teszi a drágakövekből való diadémot.”: *Az ikonfestészet kézikönyve* (2003) 17/176.

⁵⁸ SCHAEFER, Godehard, *Malerhandbuch des Malermönchs vom Berge Athos* (Trier 1865) 377–379.

⁵⁹ LEPAHIN, Valerij, *Az orosz kultúra ikonarcúsága* (Szeged 1993).

⁶⁰ NACSINÁK – SOÓS 125.

tosan hatott az ikonfestészet és ikonértelmezés kialakulására és fejlődésére. A Bibliában több helyen szerepel: „*Teremtsünk embert a mi képünkre*” (Ter 1,26), majd folytatja: „*Teremté tehát Isten az embert az ő képére*” (Ter 1,27). Máshol: „*Isten a maga képére teremté az embert*” (Ter 9,6). Mivel a görögben az „ikon” szó egyesítette az anyagi és a szellemi ábrázolását, az ember megfesthetővé vált.⁶¹

Az emberben lévő *istenkép megtisztítása* az ember egész testi–szellemi–lelki valóját érinti: az isteni bölcsesség képére teremtett elméje fénylátóvá és Istenéhez hasonlóvá válik. Akarata Isten akaratát igényli, s nem mond annak ellent. Lelkét a Szentlélek tölti be, s közömbös lesz a világ ügyei és hívságai iránt. Végül teste Krisztus testéhez válik hasonlóvá, s a benne lakozó lélek temploma lesz. Ez a test már nem köti az anyaghoz, ezért a kegyelmi állapot pillanataiban a szent nem mindig tudja, hogy testben vagy testen kívül van-e. Az aszkéta külseje is megváltozik. Azaz a benne lévő kép közelít az Ősképhez, tehát a szentéletű szerzetes Isten megvilágosodott képét teszi láthatóvá: élő Isten-ikonná válik.⁶²

Az ikonfestő feladata, hogy a szent aszkéta élő ikonját megörökítse. A lélek művészetét csak tiszta, lelki ember értheti meg. Ezért az az ideális, ha az ikonfestő maga is aszkéta életet él. Ebben az esetben nemcsak az egyházatyák átörökített hagyománya alapján festi meg ikonját, hanem individuális tapasztalatát is bedolgozza.⁶³

Az ikonfestészet alapja, hogy Isten az embert saját képére és hasonlóságára teremtette. Tehát minden *ember Isten ikonja*, de a különbség annak mértékében van: a bűnös emberben az ikon-képet elhomályosítja a bűn, a szentben már világosan kivehető, de a teljes tisztaság csak a Mennyeik Országában tűnik elő. „*Az Ószövetség Örömhíre, hogy az ember Isten ikonja; az Újszövetség Örömhíre pedig az, hogy az Istenember – „az ember ikonja.*” Tehát az Istenember (Krisztus) azt mutatta fel, milyennek kell lennie az embernek Isten elképzelése szerint. A megtestesülés után az is nyilvánvalóvá vált, hogy az ember lelke, szelleme és teste egyaránt ikonná válhat.⁶⁴

A legkifejezőbb emberi testrész az *arc*. Az idő előrehaladtával az arc változhat, az ember lelki élete által megszabott irányba. Ha a lelki élet fejlődése megáll s a belső intenzitása csökken, az arc egyre inkább álarc lesz, hogy így

⁶¹ LEPAHIN 11. Éppen a szó összetett jelentése miatt nem lehet igaza Beltingnek, aki szerint az eikon egyszerűen csak képet vagy képmást jelent. Vö. BELTING 48.

⁶² LEPAHIN 57.

⁶³ Uo. 58.

⁶⁴ Uo. 63-64.

álcazza a belső ürességet. Ha a személyiség lelki életet él, az tükröződik az arcán: fény tölti be, minden lényegtelen vonás eltűnik róla, önmagává válik, lelki arculattá lényegül át. Ez pedig nem más, mint az isteni hasonlatosság megjelenése az ember arcán. Az arc ábrázolásához képre, portrera van szükség, a lelki arculat megjelenítéséhez ikonra. Az ikon az arc metafizikai kontúrajait ábrázolja, azokat a belső erővonalakat, amelyek a bennünk lévő természetén túl világ látomását tükrözik vissza. A bűnbeesett ember teste hajlamossá vált a bűnre. E testnek azonban nincs abszolút hatalma az ember felett. Csak akkor válik bűnös erejűvé, ha az ember ebben látja a létezés egyetlen módját. Ekkor a test függetleníti magát a lélektől, átveszi az ember magatartásának az irányítását, s az egész élet „testivé” válik. Az aszkéta szerzetes azonban nem a test ellen harcol, hanem a testért. A test felett aratott győzelem – tehát a sikeres aszkézis – nem a test vereségét jelenti, hanem a test átalakulását, vagyis visszatérését az Isten teremtette tisztaság állapotához. A visszatért lelki test válik a Szentlélek templomává.⁶⁵ A lelki emberi arc vizuális megjelenítéséhez szorosan kötődik a *Szent Arc* kultusza és tipológiája, ennek ábrázolásai és az ehhez kapcsolódó, sok évszázadon át élő jámborsági gyakorlatok. A Szent Arc ábrázolása a keresztény ókorban néhány olyan Krisztus-ikonra korlátozódott, amelyek a hozzájuk kapcsolódó eredetlegendával, a „nem kézzel festett”, különlegesen tisztelt kegytárgyak közé tartoztak.⁶⁶ Ezek nagy hatással lehettek a később készült ikonokra.

A keresztény ember a *testével* beszél. A test ikonná alakulása az eljövendő élet vonásainak felszínre hozását jelenti. Az „érzéki test” magában hordozza az egykor feltámadó „lelki test” ikon-képét (vö. Kol 1,22; 1Kor 15,44). Máshol „földi testről” és „mennyei testről” beszél az apostol (1Kor 15,40). Az emberi testről szóló tanítás az orosz ortodox aszketikában továbbfejlődött, s nagy hatással volt az ikonfestészetre. Az ikonfestészet lényege a szentéletű ember, az „öröklétben” létező, tehát „lelki testben” lakozó szent ábrázolása. Az isteni képmás ábrázolása, melynek megtisztítására az aszkéták törekedtek, látható formában jelenik meg testükön és arcukon. Az ikonfestőnek tehát nem az „emberi”, hanem a „lelki” arcot és „lelki” testet kell ábrázolnia. Számukra a mai napig ez a legnehezebb és legbonyolultabb feladat.⁶⁷

A *pap*, más emberhez hasonlóan, születésétől fogva magában hordozza Isten ikonját. Az egyházi rend szentségében és az istentiszteletek bemutatása

⁶⁵ Uo. 65–66.

⁶⁶ SZILÁRDFY Zoltán, *A Krisztus-arc mint palladium, Mária-típusok mint lelki védőpajzsok, in Ikonográfia-kultusz történet* (Budapest 2003) 70-78. Szilárfy párhuzamok egész sorát említi.

⁶⁷ LEPAHIN 68.

után, valamint az Istennek adott szerzetesi életben az emberi ikon szerepe kitágul. Papi-szerzetesi mivolta ugyanis egyenesen Krisztustól származik. A pap, a szerzetes különös kegyelemben részesül, s ez – nem emberi, hanem papi és szerzetesi minőségében – közelebb viszi őt az Ősikonhoz, Krisztushoz.⁶⁸

A keresztény elképzelés szerint a szó mindenekelőtt az Isteni *Logoszt* jelenti, amely a nemlétből életre hívta a látható világot (Ter 1,3). Krisztus, a Logosz jelen van a teremtésben: ezért minden szó, amely egy tárgyat vagy jelenséget megnevez, az adott jelenség verbális formában kifejezett ikonja. Ikon-kép, ami elválaszthatatlan az adott tárgy vagy jelenség lényegétől.⁶⁹

A szó szentsége és a hozzá való szakrális viszony a középkori ortodoxia területén mindenütt jelenlévő valóság volt. A közéletben és a magánéletben egyaránt, de legszorosabb kapcsolata természetesen az egyházi élettel lehetett, hiszen a szent szövegek leírt és kiejtett formában a liturgia részét képezik. A szakrális szó tiszteletének megőrzésében fontos szerepe volt az imádságoknak, különösen a legfőbb imának, a Miatyáknak. A szó sokféleképpen kapcsolódik az ikonhoz. Főképpen az Evangéliumon keresztül, amely az ikonfestészet elsődleges témája. Az ikonfestészet szabályait tartalmazó kézikönyv az események és a szentek verbális ikonját adja. De legszorosabban az ikon feliratán kapcsolódik össze a szó és az ikon. Ekkor ugyanis a szó ábrázolt szóként „vesz részt” az ikonon, sőt, a szó jelentősége olyan nagy, hogy felirat nélkül nem is érvényes az ikon. A felirat nélküli ikon „nem érvényes” ikon, s így nem lehet előtte imádkozni. Az ikonokon lévő jelek nem pusztán a megismerést szolgálják, hiszen például az orosz ikonok nagy részén görög feliratokat találunk. Az ikonok felirata, megnevezése szent pecsétnek tekinthető, amely igazolja, hogy az ábrázolás megfelel az ábrázolt tárgynak, vagyis azonos vele. Az ikon voltát a felirat, a név teremti meg, amely a megtestesült szónak, az isteni kinyilatkozásnak a kifejezése. Természetesen a szó egyben szimbolikus is, amely a két világot (a láthatót és a láthatatlant; a lentit és a fentit) köti össze úgy, hogy a lenti egyidejűleg magában foglalja a fentit is, mert az teljesen átjárja, áthatja azt.⁷⁰

A keleti egyház szerzetesei *lelkigyakorlatainak* öt mozzanata vagy inkább öt fokozata ismeretes, amely az ikonfestészetre is hatással volt, illetve van. A vizsgált szentkép részletein és a kép egészén felismerhető a lelkigyakorlatok fokozatainak hatása.

⁶⁸ Uo. 71.

⁶⁹ Uo. 73.

⁷⁰ Uo. 80–85.

1. A szívnek mint a lelki, vallásos élet központjának a megtisztítása. A szívet az ember tudatos és ösztönös, értelmi és érzelmi, erkölcsi, akaratú és misztikus élete központjának tartják. Mivel közvetve vagy közvetlenül minden emberi tevékenység a szívvel kapcsolatos, ezért a keresztyén élet feladata a szív megtisztítása. „*Boldogok a lelki szegények, mert ők meglátják az Istent*” (Mt 5,8). Jézus Krisztus minden embernek felajánlotta a szív megtisztításának a lehetőségét, s ennek az ókeresztyén kortól főleg az aszkéta szerzetesek tulajdonítottak nagy jelentőséget.

2. Pál apostol azon buzdítása, hogy „szüntelenül imádkozzatok” (1 Tessz 5,17; Ef 6,18; Kol 1,3.9) a szüntelen szerzetesi imádkozásnak az alapja lett. Az aszketikus imádkozásnak három módja különböztethető meg: A) a mechanikus imát csak nyelvünkkel mondjuk, de nem hangolódunk rá; B) az értelmi imádság az ima szavainak megfejtését próbálja; C) a szívből fakadó ima a lélek mélyére hatol, és a szív mellett megtisztítja az értelmet is. Az aszkéta szerzetes minden tevékenysége közben, szünet nélkül imádkozik.

3. Az aszkéta mindig éber *örködik* a gonosz távoltartásán, és Istenre figyel. *Némasága, szótlansága* pedig a nyugalom és csend kifejezése.

4. Az állandó imádkozás közben fontosak maguk a szavak, vagyis az imádság tartalma. Leghatásosabbnak Jézus nevének a segítségül hívását tartják, ez a „*Jézus ima*”.

5. Isten nevének az állandó segítségül hívása, a Jézus ima legtökéletesebb megvalósítása teszi lehetővé az aszkéta számára az *isteni fény meglátását*. Ez a fénylátás magának Krisztusnak az isteni fényben tündöklését jelenti. Ez Isten megismerésének a legmagasabb foka.⁷¹

Az ikonfestők által megörökített szent aszkéták a szentség magas fokáig jutottak, amit az ikonok jól tükröznek. Az *Ermeneia* a „Szentek, kinézetük és feliratuk” című fejezetben olyan hagiográfiai elemeket ad meg, amelyeknek apróbb-nagyobb részletei, vagy a feliratok üzenete összesűrítve megtalálható az „*az igaz szerzetes élete*” képtípusban. Nézzünk erre példákat a szentek és szentéletűek között:

„*Szent Antal, öregem, akinek rövid kétágú, az állán egy kissé gyér szakállá van, s egy fátylat visel, mely ezt mondja: 'Ne hagyd magadat becsapni, szerzetes, a teli gyomortól! Az engedelmesség a megtartóztatással legyőzi a démonokat.'* (Antal más felirata: *'Láttam az ördög földön elterjedt gyűlöletét és mondtam: Ki tud elmenekülni előle?; s egy angyal válaszolta: Az alázat.'*)

⁷¹ Uo. 48–53. A felsorolt öt mozzanat jól párhuzamba állítható a vizsgált szentképen látottakkal.

Szent Eutimiosz, öregén, kopaszon, akinek a lábáig érő hosszú szakálla van, ezt mondva: 'Testvérek, a szerzetes fegyverei: az elmélkedés, az imádság, a lelkek megkülönböztetése, az alázat és az Istennek való engedelmesség.' Január 20.

Szent Szabbász, öregén, akinek kétágú és tömött szakálla van, ezt mondva: 'Aki legyőzte a testet, az legyőzte a természetet, s legyőzve a természetet, biztosan természetfelettivé vált.' December 5.

Szent Arzéniosz, öregén, göndör fejjel, hosszú és teljes szakállal, ezt mondva: 'Testvérek, ez által haladtok előre, versenyezzetek, és ne hanyagoljátok el az üdvösségeteket.' Május 8.

Szent Pakhómiosz, öregén, kopaszon, öt részre osztott szakállal, ezt mondva: 'A virrasztó szem tudja megtisztítani az elmét, megtörni az égető vágyat, megfutamítani a rossz gondolatokat.' Előtte az Úr angyala, aki egy köntöst, fején csuklyát viselő szerzetes képét tartja, s ujjával mutatva neki, ezt mondja egy feliraton: 'Ezen a módon szabadul meg minden ember; Pakhómiosz.' Május 15.

Áthoszi Szent Atanáz, öregén, kopaszon, hegyes szakállal, ezt mondva: 'Semmi más nem ítéli el a szerzetest és örvendezteti meg a démonokat úgy, mint a saját gondolatok elrejtése.' Július 5.

Tébai Szent Pál, öregén, akinek derékig érő hosszú szakálla van, és gyékényruhát visel, ezt mondva: 'A mi napjaink, halandóké, olyanok, mint a fű – mondja Dávid –, senki se kétségeskedjék. Jogos tehát, hogy füvet együnk, és abba öltözzünk egész életünkben.' Január 15.

Hitvalló Ifjabb Szent István, fiatalon, hegyes szakállal; jobbában Krisztus képét tartja, ezt mondva: 'Ha valaki nem imádja a mi Urunk, Jézus Krisztust, ikonján ábrázolva, legyen átkozott!' November 28.

Hitvalló Szent Maximosz, öregén, kopaszon, ezt mondva: 'Testvér, vesd igába testedet, és találd megnyugvást az imádságban!' Január 21.

Szent Martinianusz, öregén, hegyes szakállal, ezt mondva: 'Fuss, szerzetes, a pusztába, és megmenekülsz!' Február 13.

Szent Pafnuciusz, öregén, hosszú, kétágú szakállal, kopaszon, ezt mondva: 'Bárhon is légy, ne méregesd magad, és ne nyugodj meg!' Április 20.

Peluziumi Szent Izidor, öregén, hegyes szakállal, ezt mondva: 'Ha valaki meggyűlölte a világot, akkor kimenekült az ellenség gyűlöletéből.' Február 4.

Etiópiai Szent Mózes, öregén, göndör és körszakállal, ezt mondva: 'Az embernek saját magát kell megítélnie a cselekedetei alapján.' Augusztus 28.

Stiriai Szent Lukács, fiatalon, hegyes szakállal, ezt mondva: 'A hívők nagy tömege veszi rá magát, hogy Istenhez induljon a csodálatos párbeszéd eredményeképpen, amivel ezen a helyen tudta őt megdicsőíteni.' Február 7.

Római Szent Kasszianusz, öregén, hegyes szakállal, ezt mondva: 'Az időleges gondok hiábavaló háborgása elgyengítette a lélek éleslátását.' Február 29.

Szent Nilus, örege, hosszú, kétágú szakállal, ezt mondva: 'Haszontalan dolgokat művelsz, szerencsétlen, szánalmas szív, amikor elárulod a szellemi vőlegényt.' November 12.

Klimakhosz János, örege, nagy szakállal, ezt mondva: 'Az erényekben úgy lehet előre haladni, mint egy lépcsőn, a tevékeny elmélkedéssel emelve fel az elmét.' Március 30.

Paflagóniai Szent Sztilianusz, örege, gyér szakállal, ezt mondva: 'Az ifjúságot megőrizni: Krisztus ajándéka.' November 26.

Szíriai Szent Efrém, örege, kevés hajjal és kevés szakállal; fátylat viselve, ezt mondva: 'A nevetéssel összekevert szabadság könnyen a földig rombolja a lelkeket.' Január 28.

Szent Kariton, nagy örege (ezt mondva): 'Ha atyának akartok nevezni, utánozzátok az életemet és a cselekedeteimet!' Szeptember 28.

Szent Joannik, örege, hosszú szakállal, hosszú hajjal, csupán egy tunikában, saruban, csupasz kézzel és lábbal, keresztet tartva, ezt mondva egy feliraton: 'Bizodalmam az Atyaisten, menedékem a Fiúisten, védelmezőm a Szentlélekisten. Szentháromság.' November 4.

Szent Onofriusz, örege, csupaszon, hosszú hajjal és hosszú, lábíg érő szakállal, ezt mondva: 'Ne válasszon el Krisztustól a gyomrod étvágya; ne kísértessen a szenvedélyek sara; ha nem [így lesz], vad lángok között fogsz sírni.' Június 12.

Atonita Szent Péter, örege, teljesen csupaszon, akinek szakálla a térdéig ér, kezében keresztet tart, ezt mondva: 'Az az igazi szerzetes, akinek ebben az életben semmije sincs, kivéve Krisztust.'

Szent Joaszaf, India királya, fiatalon, serkenő szakállal, aki koronát visel, ezt mondva: 'A forgósél kiszáritja a levelek harmatos nedvét, a gőg pedig elhamvasztja a lélek fáklyáját.' Augusztus 26."⁷²

A vizsgált szentkép természetesen nem ikon, de az ikonfestészet hatása jól érzékelhető rajta. A keresztre feszített szerzetes ugyanis az ikonná válás lelki

⁷² Az ikonfestészet kézikönyve (2002) 15. sz.

⁷³ TOMPOS Erzsébet, *Görögország építészete* (Budapest 1970) 101.

⁷⁴ NACSINÁK-SOÓS.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Természetesen a keresztábrázolások végtelen gazdagsággal jelennek meg az egész keresztény (katolikus-ortodox) világban. A katolikus egyház szerzetesei ugyanazokat a kísértéseket élték és élik át a mai napig, mint keleti sorstársaik. Ziehr idéz egy legendából. A boldoggá avatott Oignies Máriához (1177–1213) így szólt a kísértő: „Az én nevem álom. Én, Lucifer sokaknak álom formájában jelenek meg, kiváltképpen a szerzeteseknek és papoknak, akik engedelmességeknek nekem, vigasztalásaimtól elragadtatásba esnek...”: ZIEHR, Wilhelm, *A kereszt jelkép és valóság* (Budapest 1998) 135. Ugyancsak

útján halad. A sok és erős kísértés mutatja, jó úton jár. Maga „az igaz szerzetes élete” képtípus az eddigi ismereteim szerint szerzetesi közösségekben terjedt, ami egyébként teljesen érthető.

Athoszon a kereszténység elterjedésének kezdeti időszakától éltek remetéik. Athosz (Khalkidike-félsziget) – Tesszalonikéhez hasonlóan – a 7. századtól, az írásos adatok bizonyossága szerint a Sínai-félszigetről, a mohamedán hódítók elől menekülő remetéik lakóhelye.⁷³ 872-ben már kolostorépítés engedélyezésére bocsájtottak ki oklevelet.⁷⁴ A remetéik száma a 10. századtól nőtt meg jelentősen, s ez időtől indultak nagy építkezések is. Az itt kiforrott szerzetesi-remete életmód máig döntő hatással bír a keleti egyház közösségeire.⁷⁵ Nem véletlen, hogy a Szent Hegyről két ábrázolást is találtam.

Tehát nem túlzás arra gondolni, hogy a feltehetően *osztrák fennhatóság* alatt álló területen festett szentkép az ismertetett bizánci típus hatására keletkezett.⁷⁶ Ez már csak azért is feltételezhető, mert a birodalom területén szép számban éltek a bizánci egyházhoz tartozó nemzetrészek (szerb, román, bolgár, görög, keleti szláv), valamint a katolikus egyház kebelébe visszatért görög katolikusok (ruszinok, románok, magyarok). Így lehetőség nyílt az ikonográfiai típusok átvételére is. Az ortodox egyház hívei közül sokan megfordultak Athoszon.⁷⁷ A pócsi kegykép könnyezése és Bécsbe vitele a 17. század végén nyitottabbá, fogékonyabbá tette a katolikusságot a görög szertartású egyházrészek lelki értékei iránt.⁷⁸

Mindezekkel együtt a kép a katolikus egyházban jól ismert barokk apácamunkákat idézi,⁷⁹ s feltehetőleg szerzetes(nő?) keze munkáját dicséri. A kis, pergamenre festett remekmű azonban nem díszes keretkezéssel hívja fel magára a néző figyelmét, hanem a benne hordott evangéliumi üzenettel: az ember Isten képmása, aki hasonlatossá válhat a Teremtőjéhez. Az oda vezető keskeny ösvényt a keresztre feszített és feltámadt Megváltó Krisztus mutatta meg. Természetesen ez a gondolat a nyugati kereszténység alappillére is, de magát a ritka képtípust az ikonfestészetre lehet visszavezetni.

Ziehr közöl egy Sienai Szent Bernardint (1380–1444) ábrázoló képet, amelyen taut formálva, föl-emelt, kiterjesztett kézzel áll a ferences szerzetes. Kézében Jézus Szent nevének rövidítését (IHS) tartja; vö. uo. 135. A japánban keresztre feszített szerzetesek ábrázolása csak érintőlegesen kapcsolódik a témánkhoz (uo. 218). A sort még sokáig lehetne folytatni.

⁷⁷ Az erős kapcsolatok legfőbb bizonyítéka, hogy Athoszon az ortodox nemzeteknek saját kolostoraik vannak. Van orosz, bolgár, szerb, görög kolostor, amelyekbe az anyaországból érkeznek a szerzetesi utánpótlás.

⁷⁸ A többi nevezetes görög katolikus kegyhely ikonjának hatása is igen jelentős: a pócsi másolatok közül az esztergomi, a kassai, az újfalusi, a többi nevezetes ikon közül a kolozsvári, a klockocói, a pálfalvai stb.

⁷⁹ Soós.

A katolicizmusban jelenlévő, írásban továbbélő, sajátos gondolatsort egy görög katolikus imakönyv szövegével és Mécs László versével szeretném alátámasztani. Ez azonban egy kérdést vet fel: az ikonográfia lelki hatása szöveggel bizonyítható-e? Vanyó László megfogalmazása szerint lehetséges, mert „*az írott szó végső soron a gondolat képe*”.⁸⁰

A 19. században a magyar görög katolikusság anyanyelvén jelentette meg azt az imakönyvét, amelyben a szentek tiszteletére írt ősi énekek közül a szentéletű remeték tiszteletére szóló szöveget így fordították le:

„*Sanyaréletűnek.*

Minden kéjindulatot elnyomván, testedet megtagadtad; Istenies bölcsességű sanyaréletű szent N. atya! (Anya!) önkényt keserűvé tévén érzéseidet, a megtartózkodásnak fárasztó erőlködéseivel, és önmagad iránti szigorúsággal, és a kisérteteknek türelmes kitartásával, s a viszontagságoknak nyugalmas elszenvetésével. Miért is végtelen élvezetet, szüntelen gyönyört, és kimondhatatlan örömet nyertél.

A testi vágyakat és indulatokat a megtartózkodással és szüntelen imádkozással elfonyasztván, és a csalárd kígyót könyeid özönébe fullasztván, Istennek kedvében jární egész elmével kitünően igyekeztél; azért sanyaréletű szent N. atya, (vagy anya) mennyei jutalmakkal ékesített föl téged, az emberszerető Jézus, lelkeink üdvözítője.

A szigorú életmód küzdelmeit rendületlenül bevégezted, és a hitet megtartottad; azért az igazakat illető koronát elnyerted, sanyaréletű szent N. atya! (anya!) melyet neked az Üdvözítő készített, ki érdem szerént osztja a jutalmakat, ajándékokat és a fájdalmak megtérítését; melyeknek elnyerése végett ez élet küzdelmeiben esedezzel érettiünk.”⁸¹

E gondolati elemek jelennek meg Mécs László (1895–1978), neves szerzetes-papköltő *Titkos értelmű álom* című versében.⁸² A vers a keresztre feszített szerzetes víziója önmagáról:

⁸⁰ VANYÓ 14.

⁸¹ ROSKOVICS Ignác, *Ó hitű imádságos és énekeskönyv, az egy Szent Közönséges Apostoli Anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerént Görög-Catholikus keresztények lelki épületére* (2. kiad., Debrecen 1866) 392–394. A szöveget javított fordításban közli: *Dicsérjétek az Urat!* 869–871.

⁸² Először a *Legyen világosság* című kötetben jelent meg 1933-ban.

„Amit most elmondok, ezt én csak álmodtam:
az útszélen puszta keresztként állottam,
szárazon, korhadtan, félig már mállottan

*S egyszer jött valaki: vándor, vagy zarándok,
köpönye alól kalapácsot rántott,
s egy pléh-Krisztust vert rám. Igen-igen bántott.*

*Jézus teste vérzett testemre szegzetten,
s mint az emberevő-fák az utazókat,
a pléh-Krisztust lassan korcs-magamba ettem:*

*két karom két karját, derekam derekát.
S oly lázat éreztem, milyet fának, bábnak
tavasz, anyaméhnek megfogant gyermeket ad.*

*A földben a törzsem gyökeret eresztett,
egész felső részem lombosodni kezdett,
s nyiltak a piros, kék, nagy virág-gerezdek.*

*Mondták az emberek: milyen csudaszép fa!
Mondták, mert nem tudták, kit rejték magamba,
azt hitték, nagyálmú lombom pogány, léha.*

*Ágaimat vágták vidám furulyának,
kérgembe száz meg száz szívet karcolának,
virágaim vitték szerelmes leánynak.*

*A gyermek narancsot szedett rólam, labdát.
Kinek szőlő kellett: szőlőt szedett. Mankó,
vagy vándorbot kellett? a lombjaim adták.*

*Minden elmenőnek zengett a madárdal.
S egyszer jött valaki (ember volt, vagy ördög?) –
elkezdte sebezni derekamat bárddal,*

*mint a költők szívét kritikusok tollal;
meglelte a titkot testem közepében
s mivel komaságban állott a pokollal,*

*az ördög-suhancok jöttek harmincketten,
minden virágomat, álmomat bekenték
sárral és epével, én meg csak nevettem.*

Én csak nőtem, nőtem, a kereszt-alakzat
alapformájában, virágoztam, nőtem,
ahogy nőtt belsőmben az isteni Magzat.

*Én csak álmodtam. S ha az élet álom:
Gyökér és föld tüntén, délibábként csüngve,
Az égbe-növésnek titkát megtalálom*

S túlnövök a mindent elnyelő halálon.”⁸³

⁸³ MÉCS László, *Aranygyapjú. Válogatott versek (1923–1968)* (Budapest 1971) 219–220.

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ BIRÓ AURÉL

A BUDAPESTI SZENT RÓKUS EGYHÁZKÖZSÉG HARANGJAINAK ÉS ZÁSZLÓJÁNAK MEGSZENTELÉSE (1926. MÁJUS 16.)

A Szent Rókus Egyházközség tanácsa és képviselőtestülete 1925. december 16-án tartott ülésén elhatározta új harangok és zászló beszerzését.

Harangok

Az I. világháborúban a templom két harangját – a kis harang (lélekharang) kivételével – ágyúnak beöntötték, így ezeket pótolni kellett. A harang beszerzésére a tanácsülés és a képviselőtestületi ülés 5 millió koronát szavazott meg. Dr. Baján Ferenc elnöklete alatt egy szűkebb körű harangbizottság alakult: dr. Vály Ernő világi elnök, Pulai István egyházi elnök, Göndöcs Jenő, Petrovits Ferenc, Felsőkorompai Simontsits Andor, Schimatsek János, dr. Spolarich Lajos és vitéz dr. Tanka Tibor egyháztanácsi, illetve képviselőtestületi tagokkal. Emellett egy nagyobb harangbizottságot is szerveztek, hogy a harangszentelés (90 év után) 1926 pünkösd másnapján megtörténjen. A nagyobb harangbizottság elnöke Baján Ferenc lett, alelnökei pedig Gaál László miniszteri osztálytanácsos, Topits Alajos gyáros és Törley Dezső pezsgőgyáros. A bizottság pénztárosa: Wintermantel József egyháztanácsos és egyházközségi pénztáros, jegyzője: dr. Szemantsik Jenő egyháztanácsos. További bizottsági tagok: dr. Lengyel Béla, dr. Bohuniczky Jenő, Kisfaludy László, Erős István, dr. Pasztrovics Iván, dr. Lakatos Géza, Pelzmann Ferenc, dr. Nónay Dezső, Khayll Elemér, dr. Sima István, dr. Fialka Gusztáv, Mészáros Lajos, Kővári János, Rozselovszky Ágost, Láng János, Hudyma Béla, dr. Adler Rácz József, Rogátsy Kálmán, Klementsich Gyula, Szalay László, Nagy Ferenc, Lukovics

Vendel, Czító Károly, Jankovich Béla egyháztanácsi, képviselőtestületi, illetve egyházközségi tagok.

A kiküldött bizottság Szlezák László harangöntő mester ajánlatát fogadta el. Szlezák három új ércharangot öntött.

A nagy harang hangja „D”, alsó átmérete 690 mm, tiszta ércsúlya 180 kg, ára 13 500 000 korona (kg-ként 75 000 korona), felirata: *Dicsőség Istennek a magasságban és békeesség a földön a jóakaratu embereknek*. Képe: Szent Rókus.

A középső harang hangja „F”, alsó átmérete 580 mm, tiszta ércsúlya 105 kg, ára 7 875 000 korona (kg-ként 75 000 korona), felirata: *Isten áldd meg a magyart*. Képe az egyik oldalon: Szent István király felajánlja a Szent Koronát a Boldogasszonynak, a másik oldalon: a halál kaszával.

A kis harang hangja „A”, alsó átmérete 460 mm, tiszta ércsúlya 50 kg, ára 3 750 000 korona (kg-ként 75 000 korona), felirata: *Keressétek az Isten országát*. Képe: Páduai Szent Antal.

A harangok alá kb. 350 kg-os vasállvány készült, felszereléssel együtt 2 800 000 koronáért (kg-ként 8000 korona). Mind a három harangra még a következő felirat is rákerült: *Felajánlja a Szent Rókus egyházközség az 1914/1918 évi világháború idején elvitt harangok helyébe 1926 évben*. Szlezák László a régi faállványt a napi áron, valamint a toronyban lévő régi harangot beolvasztás végett kg-ként 40000 koronáért átvette.

A haranganyag dr. Adler Rácz Józsefné, Felsőkorompai Simontsits Andorné, Bajánházi dr. Baján Ferencné, Csantavéri Törley Dezsőné, Wintermantel Józsefné és Rogátsy Kálmánné lettek.

A harangokra 11 081 000 korona önkéntes adomány folyt be, míg az Érseki Helynökség Budapest Székesfőváros Tanácsának hozzájárulásával a Szűz Mária-perselyjövodelemből 10 000 000 koronát szavazott meg e célra.

Az adakozók a következők voltak: Topits Alajos, Wintermantel József, Petrovits Ferenc, Schimatsek János, Lukovics Vendel, Erős István, dr. Baján Ferenc, Pulai István, dr. Vály Ernő, Adler Rácz József, Nagy Ferenc, Rogátsy Kálmán, dr. Szemantsik László, Gaál László, dr. Tanka Tibor, dr. Sina István, Kővári János, Láng János, dr. Lengyel Béla, dr. Bochuniczky Jenő, dr. Pasztrovits Iván, dr. Lakatos Géza, Pelzmann Ferenc, dr. Nónay Dezső, Khayll Elemér, Rozselovszky Ágoston, Klementsitz Gyula, Szalay László, Czító Károly, Jankovich Béla, Gyarmathy Sándor, Debrey Rezső, Pósch Mihály, Illés Ferenc stb.

Zászló és szentelés

A Szent Rókus Plébánia női tagjai (Budatétényi dr. Vály Ernőné, Bajánházi dr. Baján Ferencné, Adler Rácz Józsefné, dr. Barla Szabó Józsefné, dr. Fischer

Ignácné, dr. Kopits Jenőné, Wintermantel Józsefné) 1925 decemberében indítványozták, hogy az egyházközség szerezzon be egy új zászlót. Létrejött a zászlóbizottság, amely mellett egy nagyobb zászlóbizottságot is szerveztek az egyházközség női tagjaiból. Ezen bizottság tagjai: Neusiedler Gizella, Dénes Jánosné, Erős Istvánné, Lukovics Vendelné, Seidl Jánosné, Truszik Andrásné, Takács Istvánné, Gyulai Etelka, Klobusinszky Istvánné, Balogh Józsefné, Faupl Ferencné, Most Ferencné, Petrovics Ferencné, Szilágyi Antalné, Tóth Kálmánné, Hornyák Istvánné, Lobmayer Etelka, Lukács Györgyné, Bantler Ödönné, Holczinger Paula, Tormay Cecile, Pehacsek Henrikné, Peity Tamásné, Bognár Istvánné. Feladatuk a zászló előállításának költségeinek az előteremtése volt.

A zászló végül az Állami Nőipari Iskolában készült 12 millió koronáért. A hímzett zászló hossza 140 cm, szélessége 100 cm, anyaga fehér Faille selyem. A zászló szélét vörös–zöld applikált fogazattal látták el. A zászló előlapján ovális keretben Szent Rókus képe látható, körülötte felirat: *Felajánlja a Szent Rókus Egyházközség 1926-ban*. A hátapon ovális keretben a Boldogságos Szűz képe látható, körülötte a felirat: *Magyarország Nagyasszonya könyörögj érettünk*. A zászló sík felületeinek többi részlete kisebb zöld mezőkkel, aranyfonállal kihímzett arabeszkekkel van kitöltve. A zászlót lekapcsolhatóan erősítették fel a fehér zászlórúdhoz, amelynek tetején a címeres magyar korona látható.

A zászlótartó Lukovics Vendel lett. A zászlószentelés (a harangszenteléssel együtt) 1926. május 16-án volt. Az egyházi szertartást Csernoch János hercegprímás vállalta el, míg a fővédnök Horthy Miklósné volt. Az első ezüst zászlószeget a hercegprímás verte be a következő jelmonddal: *Szent Rókus vegye védelmébe a Szent Rókus Egyházközséget és annak érdemes vezetőségét!* Horthy Miklósné nevében dr. Vály Ernőné *Hiszek az Isteni örök igazságban*, dr. Vály Ernőné zászlóánya *Hiszek Magyarország feltámadásában*, dr. Vály Ernő *Isten áldd meg a magyart*, Pulai István *Istennek és az embernek* mondatokkal vertek be egy-egy szeget. Ezüst díszszeget vertek még be Mészáros János érseki helynök, Ripka Ferenc főpolgármester, Sipőcz Jenő polgármester, Léplod Antal kanonok nevében. Ezután 220 darab nemzeti címerrel ellátott aranyozott szeget vertek be a tanács és a képviselőtestület tagjai, a Credo és a Szent Margit Egyesület tagjai, valamint az egyházközség hívei. A szentelés után templomi szentmise következett, a kórház előtti parkban pedig Pulai István mondott táborig misét és szentbeszédet. Majd az Esterházy utcai kaszinó dísztermében ünnepi lakomát tartottak.¹

¹ Budapest Főváros Levéltára, IV. 1420. d. 3. doboz 18. Budapest Székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. Az ügyosztályok irataiból kiemelt okmányok gyűjteménye. A Szent Rókus Egyházközség új harangjainak és zászlójának beszentelésekor kiállított emlékirat.

HARANG- ÉS ZÁSZLÓSZENTELÉS A BUDAPESTI SZENT RÓKUS PLÉBÁNIÁN, 1926. május 16.

••• DEMÉNY-DITTEL LAJOS

DITTEL ISTVÁN (1872–1946) NAGYPRÉPOSTRÓL.
ADALÉKOK ÉLETÉHEZ ÉS MUNKÁSSÁGÁHOZ
(1926. MÁJUS 16.)

„Az erős lélek, ha nagy a cél,
megacélosítja a gyöngé testet.”

(MARK TWAIN)

Dittel István (Stephanus Dittel, szlovákul Štefan Dittel) pazmanita, prelátus kanonok, nagyprépost a Rozsnyó közelében lévő Torna (németül Tornau, mai neve szerint Turňa nad Bodvou) városkában született 1872. december 14-én. Az 1881-ig Torna vármegye székhelyeként ismert (ma a szlovákiai Kassai kerület Kassa-vidéki járásában lévő) település XIV. században épült, barokk berendezésű gótikus plébániatemplomában keresztelték meg. A papi pályát választotta hivatásául. 19 éves korában, 1891-ben a bécsi Pázmány Kollégium diákja volt (magyar évfolyamtársai: Dolyák Pál, Fodor István, Kvacsák Gyula és Widerkehr József).¹ Juhász Attila szerint „Dittel Istvánt Egerben szentelték pappá 1895. szeptember 17-én. A szentelést követően baccalaureátusi fokozatot szerzett teológiából, közben Deresken volt káplán. Egy évvel később már sőregi káplán volt. 1898-ban szentszéki jegyzőként bekerült az aulába. 1900-ban püspöki titkár, 1910-ben irodaigazgató lett. 1914-ben kanonoki kinevezésével a rozsnyói plébániát bízta rá a főpásztor. Két évvel később Szt. Benedek-i c. apáttá, a rozsnyói gimnázium alapítványi bizottságának vezetőjévé és a Központi Oltáregylet igazgatójává is kinevezték. Ezek után egymást követték a különböző kitüntető címek: 1917-ben idősebb mesterkanonok, 1918-ban őrkanonok, 1927-ben olvasókanonok, 1929-ben a posztszinodális bizottság elnöke, 1933-ban pápai prelátus, 1935-ben nagyprépost és az egyházi bíróság helytartója lett.”²

¹ *Magyar Katolikus Lexikon X* (főszerk. Diós István, szerk. Viczián János; Szent István Társulat, Budapest 2005) 711; DEMÉNY-DITTEL Lajos, *Érdekességek a bécsi Pazmaneumról*, in *Szárnyaló Képzlet* 7 (2004) 1–2/22; valamint JUHÁSZ Attila, *A tornai plébánia története* (Bibliotheca Tornensis) (Pont, Kassa 2002) 60–61.

² JUHÁSZ 60–61; vö. *Schematismus venerabilis cleri diocesis Rosnaviensis* (Rosnaviae 1942); valamint TÖKÖLY Gábor, *Ki kicsoda Rozsnyón* (Gömör–Kishonti Téka) (Gömör–Kishonti Múzeum Egyesület – Méry Ratio, Somorja 1999) 80.

Dittel István élénk társadalmi életet élt Rozsnyón. Szeretett az emberek közé járni, és szerette a természetet is. 1910-ben az Magyar Kárpát Egylet Gömöri osztályának (Rozsnyó) választmányi tagja.³ Elnöke volt a Magyar Élet Pártjának. 1939-ben Gömör–Kishont vármegye tisztviselőjévé választották.⁴ Tornai rokonain kívül rokonai élnek még a Heves megyei Hatvan városában is. Bécsben is volt rokona Leopold Dittel kórházalapító sebész főorvos személyében, akiről utcát is neveztek el az osztrák főváros XXII. kerületében.⁵ (Az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című monográfia 4. kötete szerint Felső-Ausztriában egy patak is viseli a Dittel nevet.) Dittel István nagyrépost többször is járt látogatóban a hatvani rokonoknál, többek között unokaöccsénél, id. Demény-Dittel Lajosnál, e sorok összeállítója Édesapjánál. Utoljára 1943-ban járt a hatvani rokonainál.⁶

Szülővárosát, Tornát is gyakran felkereste. Olyankor járt a rokonainál, a plébánosnál és a vároldalon lévő szőlőjénél. Díszvendégként a tornai egyházközség nagyobb ünnepein is többször jelen volt. A tornai anyakönyv tanúsága szerint több alkalommal kiszolgáltatta a szentségeket a tornai templomban. Juhász Attila írja, hogy Dittel Istvánt nagyon erős érzelmi szálak fűzték Torna városához. Meghatóan szól erről az ottani egyháztanácshoz intézett levelében: *„Ha működési köröm évek hosszú során át távol is tart szülőföldemtől, üdülni, pihenni, ha csak legrövidebb időre is, csak oda térek vissza. Oda, ahol bölcsőm ringott, ahová gyermekkori szép emlékeim fűznek, ahhoz az ősrégi szent falakhoz, melyek közt anyaszentegyházunk tagja lettem, ahol hivatásomhoz az első ihletet nyertem, ahol először mutattam be negyedszázaddal ezelőtt a legszentebb áldozatot, ahhoz a sírkerthez, ahol legjobb szívű drága jó édesatyám és többi véreim porladoznak, azokhoz a várromokhoz ott a vártetőn, ahol képzelőtehetségem a színpompás, szirtes múlt emlékeiből annyit gazdagult, s az alattuk húzódo kies szőlőkhöz, amelyekben valamikor a gondtalan, derűs, szép időkben oly sok vidám, hangulatos órát élveztem. Kedves, drága, felejthetetlen nekem minden, ami ott van, ami ott volt, ami onnét jó s ami oda felé irányít.”*⁷

Dittel István rozsnyói plébánossága elején, 1917. január 22-én kilenc harangot rekviráltak a városban, elvitték a székesegyház tornyának két harangját

³ A magyar hegymászás és turizmus arcképcsarnoka (szerk. Futó Endre; <http://www.fsz.bme.hu/mtszt/mhk/csarnok/tcsarnok.htm>).

⁴ JUHÁSZ 60–61.

⁵ Révai Nagy Lexikona V (Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1912) 619.

⁶ DEMÉNY-DITTEL Lajos, *Adalékok a hatvani németiség történetéhez*, in *Hatvani Kalendárium 2005* (Hatvan 2005) 45; id. Demény-Dittel Lajos visszaemlékezései; valamint Family Tree Maker. All-in-One Tree of Laahll. (<http://www.laahll.com/genealogy/pdf/family>).

⁷ JUHÁSZ 60–61.

is. 1924 pünkösdi hétfőjén apátkanonokként felszentelte és megáldotta a rimaszombati templom I. világháborúban elpusztult harangjai pótlására készített új harangokat.⁸

Dr. Beke Margit műve szerint 1933-ban Dittel István rozsnyói prelátskanonok vendéglátásában pazmanita találkozót tartottak. (E találkozót az Országos Katolikus Nagygyűléseken szokták megtartani. 1803 és 1951 között az összes pazmanita száma 2179 fő volt.)⁹

A Magyar Távirati Iroda 1945. augusztus 22-én könyvatos hírben ezt adta tudtul: „Ismeretlen tettes az 1945. július 22-ről 23-ra virradó éjjel rálőtt a csehszlovák hadsereg egyik tagjára. Válaszként őrizetbe vettek húsz számottevő magyar polgárt, akik közül – ha a tettes nem jelentkezik – kettőt agyonlőnek ... Az őrizetbe vettek között volt Dittel István prelátskanonok, Pribiczky, a papnevelő intézet igazgatója, és Luzsia paptanár.”

Dittel István életének 74. évében, 1946. június 6-án hunyt el.¹⁰ Sírja a rozsnyói főter nyugati sarkában álló barokk stílusú egykori ferencrendi templom és kolostor kriptájában van,¹¹ a rozsnyói temető¹² szomszédságában. Síremlékének felirata: „Stephanus Dittel Protonotárius Apost. Prepozitus M. 4. XII. 1982 – 22. VI. 1946. R. I. P.”

⁸ Uo.

⁹ BEKE Margit, *Fejezetek az új- és legújabbkori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban. Akadémiai doktori értekezés* (Budapest 2010) 191.

¹⁰ JUHÁSZ 60–61.

¹¹ A síremléknél 1995. május 20-án ifj. Demény-Dittel Lajos a hatvani rokonok és a Hatvani Lajos Múzeum Barátainak Tájak–Korok–Múzeumok Klubja nevében az emlékezés virágját és mécseseit helyezte el. Vö. DEMÉNY-DITTEL Lajos, *Európa egy magyar túszerető szemével, avagy utazásaim emlékkönyve* (Hatvan 2005) 55. sz. túra, 1995. május 20.

¹² A temetőben található Mórícz Zsigmond egyetlen fiának, Bandikának a sírja. Vö. SZOMBATHY Viktor, *Szlovákiai utazások* (Panoráma „mini” útikönyvek) (Panoráma Kiadó, Budapest 1976) 144–148.

PATRES

Olvasmányok az I. évezred keresztény irodalmából

Az első századok keresztény írói, az egyházatyák műveikkel megvetették a keresztény lelkiség, a bölcsélet és a teológia különféle ágazatainak alapjait. Írásaik szerves részét képezik az Egyház napi imájának, a zsolozsmának, de a papok és szerzetesek mellett egyre több világi hívő is érdeklődik irántuk. Maga XVI. Benedek pápa is erre buzdított mindenkit, amikor nyilvános katekézisei során hónapokig az egyházatyák életéről és munkásságáról tanított.

Kötetünk a megnövekedett érdeklődés nyomán született. Az év minden napjára közöl egy-egy részletet az egyházatyák műveiből, oly módon, hogy közben az olvasó előtt mintegy panorámaként tárul ki az első évezred teljes keresztény irodalma. Mivel a szövegek az egyházi év ünnepeihez és időszakaihoz alkalmazkodnak, e könyv nemcsak a korszak irodalma iránt érdeklődőknek lehet hasznos, de napi útítárrsá válhat azoknak is, akik a legnagyobb keresztény írók gondolatai nyomán szeretnének lelki táplálékhoz jutni. (Összeállította: Perendy László)

690 oldal, keménytablás, Fr/5, ára: 3200 Ft

XVI. Benedek pápa A SZENT ZENE

A II. Vatikáni Zsinat liturgiáról szóló konstitúciója így fogalmazza meg a szent zene jelentőségét: „Az egyetemes Egyház zenei hagyománya fölbecsülhetetlen értékű kincs. Minden más művészeti kifejezőmód fölül emelkedik, leginkább azért, mert a szent szöveget kísérő dallam az ünnepélyes liturgiának szükséges és integrális része.” XVI. Benedek pápa köztudottan kiemelt fontosságot tulajdonít a liturgiának, ezért számos alkalommal írt és beszélt a szent zene fontosságáról is hivatalos egyházi rendezvényeken, világi koncerteken, és a zenével kapcsolatos különféle találkozókra. A pápa számos oldalról közelíti meg a zenét. Nevezi egyetemes nyelvnek, eleven és eredeti katekézisnek, a találkozás és a megismerés eszközeként, de beszél a Jézus születését hírül adó angyalok énekéről is, s ebben a kontextusban a „mennyei liturgia” részének tekinti a zenét. Mindezek során a művészeti ág bibliai és teológiai

alapjait is körvonalazza.

72 oldal, puhafedelel, Fr/5, ára: 1200 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

◆◆◆ SZEMLE

◆◆◆ RUDOLF BALÁŽ BESZTERCEBÁNYAI PÜSPÖK (1940–2011)

1963 óta töltötte be papi szolgálatát, de 11 évig csak titokban tehetett ezt, mert 1971-ben megvonták az állami hozzájárulást működéséhez. 1982-ig teherautó-sofőr volt. 1990-ben nevezte ki a Szentatya Besztercebánya püspökévé. 1994–2000 között Szlovákia püspökkari konferenciájának elnöke. Több katolikus oktatási intézményt, rádiót alapított.

Katolikus egyetemünk Szlovák Tanszékén egy egész napot töltött a Pavol Strauss katolikus szlovák költő életművéről rendezett első nemzetközi konferencián. A püspök külön kiemelte a tanszék hallgatóinak azonosulását az orvosköltő gondolataival. Sok hallgatónkat fogadta egyházmegyéje plébániáin nyelvgyakorlatra, és rezidenciája mindig nyitva állt a szlovák kultúra magyar barátai előtt. Legutóbb tavaly Beer Miklós váci püspök meghívását elfogadva találkozott az egyházmegye szlovák híveivel.

Különösen nagy figyelmet fordított a szlovákiai egyházmegyék átrendezése miatt Besztercebányához került magyar hívek lelki gondozására. Büszkén mutatta be Vácott egyházmegyéje magyarjainak vikáriusát.

Igazi jó lelkipásztor volt, akinek munkássága tovább él híveiben, különösen az ifjúság körében.

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

- ◆◆◆ KISS SZEMÁN Róbert, *Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között* (Opera Slavica Budapestinensia, Litterae Slavicae) (Balassi Kiadó, Budapest 2011) 227 pp.

A látszólag bulvárlapba illő cím nagyon is komoly tartalmat fejez ki. A pesti szlovák evangélikus közösség poklát: harcát a németekkel önállóvá válásáért, a magyarokkal megmaradásáért, önmagával belső meghasonlottságaival.

Mindezek élén a híres-hírhedt, „pánszlávnak” bélyegzett pap, akiről az ugyancsak békés Tomek Vince is türelmetlenül ítélkezett. Kollár maga alkotta a poklot *Szlávia leánya* című művében, ahová maga helyezte büntetés-végrehajtásra elítélteit. A ne ítélj, hogy ne ítéltess igazsága beteljesedett: Kollár életművéből alig maradt valami, s ami maradt, az is a mindenkori politika hamisan kiragadott ferdítése. Regnum Hungariae legnépesebb szlovák evangélikus gyülekezetének nyomelemei maradtak csupán. Került Kollár-émléktábla a Deák térre, de nem a név viselőjének egyházi érdemei, hanem sokkal inkább a mai pesti evangélikusok bölcsessége okán. Igaz, a templomszentelés 200. évfordulójára kiadott, minden szempontból kiváló, *Oltalom a zivatarban* című kötet szerzőinek nevei, hagyománytisztelőjük egybecseng Kiss Szemán Róbert zárógondolatával, miszerint „a kollári életmű ... erodálódása nem pusztán megsemmisülés...” (194. p.), hanem – tegyük hozzá – az egykori evangélikus szellemi közösség újraegyesülésének lehetősége is.

Szerzőnk munkája címének megfelelően az általa *Szlávia leányának* fordított (eddig inkább a *Dicsőség leányát* használták) mű Acheron-énekével foglalkozik, de elemzésének szempontjai a nemzetközi Kollár-irodalom egyedülálló teljesítményévé teszik, annál is inkább, mivel Kiss Szemánnak nem kellett megküzdenie a cseh és a szlovák „kollárológusok” mindig változó taktikájú öncenzúrájával. A szláv pokol ezért alig ismert a cseh–szlovák szakirodalomban. Nem csoda, hiszen a nemzetárulók és pártoskodók között nem csupán szerb, bolgár árulók és Szvatopluk fiai bűnhődnek, hanem „Loyola lovagjai”, azaz cseh jezsuiták is, akik ugyancsak sokat tettek azért, hogy Szent Cirill és Metód protestánsellenes kultuszával a katolikus nemzettudatot erősítsék. Kiss Szemán Róbert filológiai pontossággal gyűjti össze az adatokat a szláv pokol magyar bűnöseiről is, mint Láng Ádám János, aki német–magyarból magyarrá lett vándorszínészként *Viszkocs Jankó* című darabjában a szlovákokat gúnyolja. Az „Emblematikus nemzeti törvénykönyv és büntetés-végrehajtás” fejezetcím szerzőnk pedagógusi gyakorlatáról árulkodik, hiszen minden ízében tudományos anyagát jól választott összefoglaló címeikkel teszi közérthetővé. Itt jegyzem meg, hogy sokat meríthet a továbbiakban Jakub Jakobeusszal kapcsolatban a Régi Magyarországi Nyomtatványok anyagából (1389., 1780., ill. RMK II. 915. sz. tétel stb.), s akkor még közelebb jut a cseh menekültek helvét és ágostai evangélikus ága közötti feszültségek elemzéséhez. Egyébként plasztikusan mutatja be a szlávok nemzeti és erkölcsi bűneit; a nem szlávok szláv nemzet elleni bűnei között a magyarosítást, a németesítést, a románosítást. Eftimiu Murgu román ügyvéd bűne az volt, hogy a román nyelvet nem szláv, hanem latin nyelvnek tartotta (89. p.).

Megkönnyítette szerzőnk dolgát, hogy a pesti szlovák evangélikusok egyházi-politikai küzdelmeinek kutatásában Matus László jelentős eredményeket

ért el. Ő írta meg a Deák Téri Egyházközség történetének monografikus jellegű fejezeteit, és ő Kiss Szemán kötetének szakmai lektora. Ez fölmentette Kiss Szemánt az irodalmon, az esztétikán kívüli kérdések részletezésétől, ami műfaji szempontból is egységessé teszi kötetét. Mindazonáltal nem került meg ezeket a problémákat sem, s olyan összefoglaló értékelést fogalmazott meg, amivel csak egyetérthetünk: „... Kollár pesti szlovák evangélikus lelkész és költő ... szlovák ajkúnak vallotta magát, alapvető műveltségét a magyarországi latin és német tudományosságból merítette ... műveit cseh irodalmi nyelven írta, a szlávtságot vallotta sajátjának ... sohasem kérdőjelezte meg a fennálló rendet – élete végéig hű alattvalóként szolgálta a Habsburg-ház uralkodóit.” (9. p.)

Kiss Szemán Róbert (és Matus László) Kollár-kutatásai az erodált életmű helyretétele kezdetének tekinthetők. Jól illusztrálja ezt e kitűnő kötet egyik sarkalatos megállapítása: „... nemzetpolitikai szempontok érvényesítése miatt a 19. század második felében már hallgattak a Štúr-iskola nyelvi reformjaival szembehelyezkedő kollári írásokról ... kikerültek a kánonból Kollár pedagógiai céllal írott tankönyvei és prózái is, amelyek a cseh nyelven kívül még gyakorta érvényesítették a közös magyarországi történelem követelményének igényét is.” És az erózió legbizarrabb formája: „... a múlt század 50-es éveiben ... egy megfélemlített katolikus pap-költő, Pavol Gašparovič Hlbina írt öt versszakos verset Kollár emlékére. Ebben Hlbina olyan prófétaként ünnepli költőtársát, aki jó előre meglátta a szlávok Moszkvából érkező megváltását.” (193. p.)

- ♦ ♦ ♦ HALÁSZ, Ivan, *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí* [Magyarhon és a szlovák identitás változatai a hosszú 19. században] (Kalligram, Bratislava 2011) 233 pp.

Halász Iván tanulmánykötetének súlypontja közvetlenül Kiss Szemán témájának folytatása: Ján Nepomuk Botula (pesti szlovák építész-vállalkozó, az ún. „új szlovák iskola” magyarokkal megegyezésre törekvő szellemi vezére), Daniel Bachát, szlováksága és hungarus volta, Martín Monhác, a pesti szlovák evangélikusok utolsó papja 1918 előtt. A kötet írásai először magyarul jelentek meg, és különösen is fontos, hogy a pozsonyi kiadó immár rendszeresen szlovákul is kiadja a magyar szlovakisztika húsba vágóan közös és fontos közös érdekű írásait. Már Kiss Szemán Róbert kötetében felfigyelhettünk a pedagógiai, tudományos ismeretterjesztő feladat vállalására. Halász Iván tanulmányai közül ezúttal egy kifejezetten (felső)oktatási céllal készült írásáról szólunk.

„Problém rozdielnej priesterovej perspektívy pri výučbe postuhorských – maďarských a slovenských dejín” [A különböző térségi perspektíva problémája a posthungarus – magyar és szlovák történelem tanításában]. Ez is

beszélő cím, benne van minden terminológiai, politikai, identitástudati stb. anomáliánk. A „tértség” azt jelenti, hogy mi magyarok a „történelmi” Magyarországot tanítjuk (ennek külön szlovák neve az Uhorsko), a szlovákok pedig Slovenskót, azaz Szlovákiát – retrospektíve is.

Halász Iván jól látja a magyar–szlovák összefüggésrendszer területi problémájának egyediségét. Szerb–magyar, román–magyar viszonylatban elválaszt a vallási különbség, létezik az erdélyiség, szerb, román etnikum, állam Magyarhonon kívül is létezett. A szlovák történeti egyediség létezik ugyan, de évszázadokon át lényegében elválaszthatatlan a magyarországi kerettől. A szlovákok alapjában csak nyelvíleg különböztek a magyaroktól, de a legnagyobb probléma az, hogy Szlovákia sohasem volt autonóm közigazgatási egység. Voltak „tót megyék”, a Rákóczi-szabadságharc idején (inkább tréfásan) emlegettek ugyan „Tót impériumot”, de hivatalos határok sohasem voltak. S ha lettek volna is, Pest nélkül ugyanúgy elképzelhetetlen a szlovák szellemi-politikai élet, mint a magyar Pozsony nélkül.

Szerzőnk kifejti, hogy a szlovák történészek 1918 után visszatekintve is Szlovákiának tartották országuk területét, ami politikailag érthető ugyan, de „hosszú ideig nem szabadna akadályozni a tényleges történettudomány” érvényesülését. Egyébként például 1514 vagy 1848–49 értékelhetetlen a mai Szlovákia területére vonatkoztatva.

Halász Iván a magyarországi történelemtanítás témánk szempontjából legproblematisabb pontjának a többkultúrájúság és a nemzetiségi kérdés tanítását tartja. A magyar történettudományban, oktatásban, közfelfogásban nem okoz problémát Zrínyi Miklós, Petőfi Sándor, Liszt Ferenc nem magyar származása, a magyarok – államalkotó nemzetnek érezve magukat – alig érdeklődtek a nemzetiségi kérdés iránt. A változás csak Trianon után következett be.

Megszívlelendő, igaz üzenet a magyar történelemtanároknak Halász Iván alábbi okfejtése, a hungaroszlovakológia alkalmazásának elkerülhetetlensége: „... a magyar–szlovák kapcsolatok (minimálisan a 18. század végéig) területi problémája abban is megnyilvánul, hogy ez a történelem nemzeti alapon szinte szétválaszthatatlan...” Bél Mátyás és Krman Dániel példája szerint „az *uhorsky* (ugyebár hungarus, magyarhoni) valóság és a történelem valóban közös, és ez nem csupán klisé. Jól fejezte ezt ki 2003. évi újévi beszédében Pavol Hrušovský, a Szlovák Nemzetgyűlés elnöke,” amikor a kereszténységről és Magyarhonról mint a szlovákság arculatát alapjaiban meghatározó erőről beszélt.

Szakszerűen és objektívan foglalkozik Halász Iván a „Felvidék” és a „középkori Szlovákia” típusú, kölcsönösen pontatlan terminussal. Alapállásnak a türelmet, a napi politika távol tartását javasolja: világosan kell láttatni

a diákokkal az egyes terminusok erkölcsi és tudományos alapjait, ugyanígy az egyes személyekben föllelhető különböző identitás-megnyilvánulásokat. Kitűnő pedagógiai elkötelezettséggel ajánlja a diákok megismertetését kevésbé híres személyiségekkel, főként a budapesti szlovák társadalommal a 19–20. század fordulóján. Igen hasznos a helyi, a „nagypolitikától” távoli, regionális szintű események értékelése. Ezek nemegyszer jótékonyan befolyásolják a tömegtájékoztatók értékeléseit.

♦♦♦ HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár, *Száraz hajtás* (ford., jegyzetek, utószó: Ábrahám Barna; Magyar Napló, Budapest 2011) 439 pp.

A regény a magyarsággal, a magyarosodó *uhorský*/hungarus állammal való teljes szakítás. A brezovai betörés hőisének fia immár a szlovákot tekinti belső *nemzeti* ügynek, nemzete territóriumát kiszakítja az ország egészéből. Regényének szereplői kizárólag szlovákok, nemzetiek vagy magyar tudatúvá fajzottak. Egyedül a zsidók képviselik az idegen etnikumot. Vajanskýval hasonló problémái vannak a szlovák művelődésnek, mint Kollárral. Csak magyarellenességét tudják, tudták elfogadni, orosz orientációja, a szlovák származású magyarosodó nemesség reszlovakizálása, a cseh politikához fűződő vitatható viszonya miatt mindmáig hiányzik a *teljes* szlovák Vajanský-kép is. És itt megint kikerülhetetlen, mellőzhetetlen szerepe van a magyar szlovakisztika szempontrendszerének, objektivitásának. Ennek sikeres eredménye Ábrahám Barna Halász Ivánéhoz hasonló tankönyv-kísérlete, hiszen fordításait minduntalan jegyzetekkel kíséri, utószava pedig kiváló tankönyvfejezet.

A regény alap-mondanivalója a dzsentrizálódó, szlovák gyökereit elfelejtő nemesség, a száraz ág életre keltése, összefogása a nemzeti tudattal rendelkező szlovák vállalkozó és értelmiségi réteggel. Mindez játszódik pedig egy kisvárosban, ahol háromnapos járásra akadnak igazi magyarok, a környék földjei nagyrészt zsidó kézben vannak, a kocsma természetesen. Ide vetődött egy cseh főerdész, aki harminc év ittlét után is némettel keverte a szlovákot, és „úgy jött hazánkba, mint egy új Jiskra ...” Az ősei könyvtárában böngésző Rudopol'ský *csehszláv* műveket is talál, és Ábrahám Barna rögtön magyaráz: „Hagyományos magyar nevének *cseh-tót*, a XVI. századi cseh bibliafordítás nyelve, amit a szlovákok a XIX. század közepéig irodalmi nyelvként használtak.” Magyarázza az *odrodilec*, reneget szót is: „A XIX. századi szlovák sajtó, irodalom központi kifejezése, a magyar állameszmét vagy akár identitást hangoztató szlovákokat jelöli.” Jegyzetezi fordítónk a három szlovák gimnázium 1874-es bezárását, illetve országosan a szlovák érzelmű diákok elleni fegyelmi eljárásokat. Nem restell szépirodalmi szövegbe szómagyarázatokat fűzni,

amivel azt is jelzi, hogy a fordítás itt nem elsősorban esztétikai meggondolásból készült. Vállalja a szlovák *Uhorsko Magyarhonnak* fordítását, aminek jogossága ebben a környezetben különösen nyilvánvaló. Alapos anyagismeretre támaszkodva tájékoztatja a magyar olvasót a szlovákok katolikus-evangélikus megosztottságáról ekképpen: „Az evangélikus lelkész-házaspár és a katolikus esperes szerepeltetése ... az óhajtott nemzeti összefogás jelképe. A két felekezet viszonyát még a cselekmény idején is a kölcsönös gyanakvás jellemezte, amelyet azonban közös intézményekkel (pl. a Matica irányításában), akciókkal a vezető személyiségek igyekeztek tompítani.”

Igaza van Ábrahám Barnának, amikor utószavában adósságtörlesztésnek nevezi fordítását. De adósságtörlesztés az így is egybetartozó mindhárom kötet. Szerzőik hazai szlovakisztikáknak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlovák Tanszékének szellemiségét valló egykori vagy mai oktatói. Mindhárman a hungaroszlovakológia, a szlovákságtudomány hungarus és magyar elemeinek belső elemzésével tárják fel a magyar–szlovák szellemi összefüggésrendszert, s abban a szlovákság magyarképének okait.

Käfer István

- HETÉNY János, *A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza* (Szent István Társulat, Budapest 2011) 692 pp.

A teológus és néprajzkutató Hetény János már 1950-ben, tanulmányi ideje alatt elhatározta, hogy a Boldogságos Szűz életét vizsgálja a népi ünneplés világában. Doktoráló dolgozatát „A Mária-ünnepek magyar népi megülésének teológiai vizsgálata” címmel írta. Most felvetődött a disszertáció kiadásának gondolata, de a szerző jobbnak látta, beledolgozni az eltelt évtizedek vonatkozó irodalmát. Így készült el tetemes gyarapodással a kötet, amely azonban megtartotta az egykori disszertáció felépítését.

A könyv – szándéka szerint – teológia és néprajz. G. Montini államtitkár (a későbbi VI. Pál pápa) egy 1953-ban írt levelében kifejtette, hogy „szükségesnek mutatkozik, hogy minél szűkebbre vonják és végül is megszüntessék azt a sajátos elszakadást, amely a máriás jámborság és a Mária-teológia között észlelhető, mert a kettőnek belső találkozása és a kölcsönös befolyásolás rendkívül fontos”.

A kötet szerkezetileg Szűz Mária élete szerint tagolódik. Ismerteti az egyes Mária-ünnepeket, azok történelmét, az ünnep teológiai tartalmát, és idéz sok olyan népi szokást, imát, éneket, amely az ünnephez kapcsolódik. Ismerteti a Mária-kultusz történeti és jelenkori formáit.

Duns Scotus tanításával teológiailag hamar elfogadottá tette Szűz Mária *Szeplőtelen Fogantatását* a „*praeredemptio*” (megelőző megváltás) tanával. A magyar népi vallásosságban Szent Anna tisztelete sokszor kapcsolódik a Szeplőtelen Fogantatáshoz. Sok népi imádság – elsősorban a terhes anyáké – fordul a „szeplő nélkül” fogantatott Istenanyához. Sok népi ájtatosság kapcsolódik a lourdes-i jelenésekhez is.

Kisboldogasszony Szűz Mária születésének ünnepe. Az ünnepnek ún. egyházas és magyaros elnevezése kb. egyenlő arányban fordul elő régi magyar naptárakban. A népies áhítat sokféle módon fejezi ki tiszteletét Szűz Mária születése iránt: kilenceddel, hajnali órákban végzett áhítattal, imádságos összejövettel, litániával, hangsúlyozott öröm kifejezésével. A hajnallal kapcsolatos az a Kisasszony-napi hiedelem, hogy a kelő napban meg lehet látni Mária alakját. Az ünnepre írt szövegek kedvelik a „bimbó, oltvány” motívumot. Kisboldogasszony kedvelt búcsúünnep.

Szűz Mária nevének jelentőségét már az első századok atyáitól kezdve sok írásban hirdették, a magánáhítat és a népi kultusz mégis megelőzte a liturgikus ünneplést. Szűz Mária nevének első ismert tisztelője Anglia primása, Canterbury Szent Anzelm (1033–1109) volt, aki kifejezetten imádkozott Mária nevéhez. Mária neve napja saját ünnepet csak a 16. században kapott.

Mária templomi bemutatásának november 21-i liturgikus ünnepe valószínűleg az 543-ban a jeruzsálemi templomtéren emelt Mária-templom felszentelésének emléknapja. A népi jámborságra nagy hatással volt a *Makula nélkül való Szent tükör*.

Mária eljegyzése, menyegzője. Az apokrif Jakab-ősevangélium mondja el Mária eljegyzését. A Jászságban, a palóc vidékeken, Gután vendégeskedéssel ünneplik Mária menyegzőjét.

Gyümölcsoltó Boldogasszony. A keresztény egyházak legrégebbi ünnepei közé tartozik Urunk születésének hírüladása. A népi áhítat ismeri az Úrangyala parafrázisát, a liturgikus szöveg bővítése a 10. századtól tapasztalható.

Sarlós Boldogasszony. Szűz Mária látogatását Szent Erzsébetnél ünnepként VI. Orbán pápa írta elő, de halála miatt csak IX. Bonifác 1389-es rendelete léptette életbe. Sok népi éneknek tárgya ez a látogatás és Szűz Mária ekkor mondott hálaéneke, a *Magnificat*. Az ország északi részén virágokkal díszítettek egy széket, és a ház elé tették, hogy ha arra jönne Mária, legyen hol megpihennie. Sok helyen zarándoklatot tartanak, vagy virágot, füveket szentelnek. Sarlós Boldogasszonykor az asszonyoknak aratniuk kell, ha keveset is.

Kármelhegyi Boldogasszony. Kármel hegyét az ókortól szent hegynek tartották. A 3. századtól kezdve Szűz Máriának mint a Kármelhegy Védőasszonyának tisztelete virágzott a remeték között. A Kármelhegyi Boldogasszony

tiszteletét növeli a skapuláréhoz fűződő hagyomány. A több szerzetesrend által hordott ruhadarabot a laikusoknál felváltotta egy kis vállruha, majd a nyakban hordott érmecske. Viselése a társadalom minden rétegében elterjedt: viselték a Habsburg királyok éppúgy, mint pl. Deák Ferenc.

Karácsony. A legrégebbi Mária-dogmát az Efezusi Zsinat határozta meg 431-ben: Mária Isten-szülő. A karácsonyra való készülődés időszaka, advent, először a vízkereszt előtti 3 hetes készülődés időszaka volt, később ez eltolódott karácsony elé. A kötet ismerteti a karácsonyi szokásokat: a betlehemezést, a Szent Család szálláskeresését, a szenteste karácsonyfa-állítását és a karácsonyesti kántálást.

Havi Boldogasszony a római S. Maria Maggiore-bazilika felszentelésének emléknapja.

Gyertyaszentelő Boldogasszony, Jézus bemutatása a templomban. A népi szokások a szentelt gyertyához kapcsolódnak.

A *Fájdalmas Anya* ünnepe az Isten Anyja fájdalmának tisztelete. Rendkívül gazdag a téma folklórja (Mária-siralmak, fájdalmas olvasók, különféle verses epikumok).

Húsvét ünnepe Mária számára is örömnép.

Nagyboldogasszony, Szűz Mária mennybevételének ünnepe. Ehhez az ünnephez tapad a legtöbb nemzeti emlékün, hagyományunk.

A mű részletesen foglalkozik a *Boldogasszony-kérdéssel*. A kifejezés egy pogány istennő alakját idézi. Krónikáink szerint Gellért püspök nevezte el Máriát Boldogasszonynak. Közkedveltek voltak a Napbaöltözött Asszony ábrázolásai. Az ünnep egyúttal Magyarok Nagyasszonyának, Magyarország védőszentjének is ünnepe. Több ország is patrónájának fogadta Máriát a 17. században. Szent István ezeket 600 évvel megelőzve, 1038-ban ajánlotta fel hazánkat Máriának.

Külön fejezet fejt ki, hogy miként ábrázolták a művészetben és a néprajzban Mária szépségét, és külön fejezet ismerteti a *hazánkban vérrel könnyező kegyképeket, a szombati Mária-tiszteletet, a rózsafüzérhez kapcsolódó népi irodalmat*.

A szerző *tanulmányoknak* nevezi a vizsgált téma jellemzőit:

- a népi áhítat találkozást keres a szent Szűzzel;
- a vallás a mindennapi élet megszentelésén keresztül valósul meg;
- a népi Mária-ünnepelés „közösségi” vonás; a Mária-tisztelet elrendezi, egybefogja az életet;
- a népi Mária-kultusz kapcsolatban van az egyházi hagyománnyal;
- a népi vallásosság szerves része a magyar kultúrának;
- a népi vallásosság bensőséges szeretettel fordul Máriához;
- a népi vallásosság mély, aszketikus és misztikus;

- a Mária-tisztelet és a mariológia egymásra gyümölcsözően hatnak;
- a népi vallásosság változik; a vallásos emberek ma új adottságok között alakítják vallásosságuk formáit.

A kötet bőséges irodalommal, angol nyelvű összefoglalóval és képmelléklettel zárul.

Czékli Béla

- ♦♦♦ Kocsis Imre, *Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I* (Szent István Társulat, Budapest 2010)

A könyv az Újszövetségi Szentíráshoz írt „bevezető” első részét foglalja magában. Kezdeti harmada a bevezetők szokásos témáit tárgyalja. Így szól a Jézus-korabeli *zsidó* élet történelmi, társadalmi és vallási adottságairól, majd a *pogányság* világáról, elsősorban kulturális és vallási vonatkozásaiban. A közölt ismeretek elengedhetetlenek az Újszövetségi Szentírás kielégítő, jó megértéséhez. A mű érdeme, hogy az általános ismertetésen túl hangsúlyt helyez a Szentírást érintő kapcsolódási pontok bemutatására. Megfelelő teret szentel (2. rész) a *kánon* és a *szövegtörténeti* kérdések tárgyalásának. A mai világban, amikor a médiák nemegyszer szenzációéhesen, a szakszerűséget mellőzve „tálatnak” a szövegeket és a kánont érintő feltételezéseket, a könyv jó ismeretek sorakoztat fel az egyházi szempontok megértéséhez.

A harmadik rész az Újszövetségi Biblia elbeszélő könyveivel foglalkozik, a három szinoptikus evangéliummal és az Apostolok cselekedeteivel. Végül rátér Szent János evangéliumára, amit igen helyesen, az evangéliumi hagyomány új szintéziséként, az adott korban szükséges újraértelmezéseként tárgyal.

Az ismeretek bemutatása az újabb kori bibliakutatás tudományosan megalapozott szemléletmódjára épít anélkül, hogy teret engedne szélsőségesnek tűnő megoldásoknak. Így kimondható, hogy a mű a katolikus hit talaján vezeti az olvasót az Újszövetségi Szentírás alaposabb tanulmányozásához.

A könyv komolyan ajánlott a teológusok és a „mélyebbre” törekvő nagyközönség számára. Különösen fontosnak tartanám, hogy a plébániai könyvtárak beszerezzék. Ez megalapozott támaszt és segítséget jelentene a katekézisre és a bibliaórákra való felkészülésben. A témákkal kapcsolatos fontosabb idegen nyelvű művek felsorolása jó útmutatást nyújt az igények szerinti részletesebb tanulmányozáshoz.

Az ígért második kötet az újszövetségi levél-irodalommal, illetve a Jelenések könyvével foglalkozik majd.

Gaál Endre

- ♦♦♦ IRATOK, DEKRÉTUMOK ÉS NAPLÓK MINT A ZSINATOK FORRÁSAI
 Az Internationale Gesellschaft für Konziliengeschichtsforschung
 esztergomi konferenciája (2010. szeptember 16–20.)

A zsinatok története szorosan kapcsolódik az egyháztörténethez, mint ahogy ezt az Internationale Gesellschaft für Konziliengeschichtsforschung (Nemzetközi Zsinattörténet-kutató Társaság) Esztergomban, a magyar primások történelmi székhelyén megrendezett konferenciája is megmutatta.

Az ülések helyszíne a Szent Adalbert Központ volt. Az előadások „A zsinati és szinódusi összejövetelek forrásai és forrástípusai” téma köré rendeződtek.

Bevezetésként Erdő Péter bíboros, esztergom–budapesti érsek a II. Vatikáni Zsinat utáni magyarországi zsinati életről beszélt. Emellett II. János Pál pápára emlékeztetett, aki 1991-ben a magyar püspököknek tartott beszédében központi kérésként az egyházmegyei zsinatok megtartását jelölte meg, a helyi egyházi megújulás érdekében. Miután 1993-ban Magyarországon az egyház új szervezeti felosztást kapott, az Esztergomi Főegyházmegyében – amely ekkor vette fel az Esztergom–budapesti nevet – egyházmegyei szinódust tartottak, amelynek ezt követően megjelentetett szinódusi könyve a későbbi magyarországi egyházmegyei szinódusok modelljévé vált.

Adriányi Gábor „A katolikus egyház története Magyarországon 1918-tól 1989-ig, a kommunista uralom végéig” című nyitóelőadása után tértek rá az előadók a konferencia tulajdonképpeni témájára, amely átfogta a zsinatok történetének teljes időszakát.

Elsőként Christof Brennecke (Erlagen) a 4. századi zsinati hagyomány átörökítésének problémáját ismertette az ariánus válságig. Habár a korai 4. század szinódusi aktái nem maradtak fenn, feltételezni lehet azok létét. A sirmiumi szinódus (351/352) jegyzőkönyve például hivatali gyorsírókat említ. A nizai (325) és a serdicaei zsinat (342/43) részben fennmaradt jegyzőkönyvei és aktái rekonstruálhatóvá teszik a tanácskozások menetét. A 4. századi szinódusok határozataikat levelekben ismertették az egyház közösségének egészével, a császárral és a döntésekben érintett helyi egyházakkal. Ehhez jöttek a teológiai, hivatalosan megerősített hitvallások és az egyházfegyelemi kérdésekhez kapcsolódó kánonok. Később a kánonokat egyházjogi gyűjteményekben foglalták össze, és a fennmaradt zsinati szövegektől elkülönítve publikálták. Ezek a kánonok mintegy a későbbi egyházjog előzetes formáinak tekinthetők. Némely püspök, mint Alexandriai Athanasius vagy Poitiers-i Hilarius, archíválta és magyarázatokkal látta el ezeket a zsinati dokumentumokat. A szinódusok az 5–6. század óta összekötő kapocsként szolgáltak a királyság (illetőleg a császárság) és a püspöki hivatal között – tanúsította a végeredményt Brennecke.

Thomas Graumann (Cambridge), „Jegyzőkönyvezés, aktakiállítás, dokumentáció- és jelentésírás az Efezusi Zsinat (431) példáján” címmel tartott előadást.

Richard Price (Cambridge) és Manuel Mira (Róma) a 649-es lateráni zsinattal foglalkozott, amelynek ülései két nyelven folytak. A Lateráni Zsinat elítélte a monotheizmust, és kihirdette Krisztus két akaratát (a 451-es Kalkedoni Zsinat Krisztus két természetéről szóló tanításának konzekvenciájaként). Mira elgondolása szerint valószínű, hogy a lateráni zsinat határozatai Hitvalló Szent Maximus apát befolyása alatt születtek.

Heinz Ohme (Berlin) a „Concilium Quinisextum forrásai” címmel a második trullai zsinatról (691/92) számolt be. A II. Jusztinián bizánci császár által egybehívott zsinat 220 püspök részvételével ülésezett a császári palota kupolacsarnokában, Konstantinápolyban. A zsinati ülések jegyzőkönyvei nem maradtak fenn, a határozatok jegyzőkönyvei azonban igen. Ezek szerint 102 fegyelmi kánon a későbbi kánonjogi szöveggyűjtemények nyomán került be a bizánci joghagyományba. Ezen a zsinaton pápai legátusok nem voltak jelen. A második trullai zsinat menete az erős államegyházi szellem miatt fegyelmezett volt. Míg a zsinati határozatokat a császárok addig névtelenül írták alá, II. Jusztinán már saját nevét jegyezte a püspökök aláírásai fölé. A határozatokat még a pátriárkák beleegyezése előtt szankcionálta és hatályba helyezte. Az ortodox egyházakban a második trullai zsinat ökumenikus zsinatnak számít, de II. Jusztinián erőfeszítése, hogy a pápát utólagos megerősítésre rávegye, hasztalan maradt.

Peter Bruns (Bamberg) „Abu Qurrai Theodor és az ökumenikus zsinatok” című előadásában Theodor (kb. 740–820) melkita teológusról beszélt. A mezopotámiai Harran püspöke a legkorábbi arab nyelvű keresztény gondolkodónak számít. Theodor, aki az Abu Qurrai (a vigasztalások atyja) tiszteletbeli elnevezést kapta, kifejlesztett egy kritériumrendszert a teológiai áramlatok és a nem keresztény vallások értékelésére. Anyanyelvén, arabul megcáfolta például a Koránt. Egyháznak a Kalkedoni Zsinat tanítását vallók közösségét tekintette, amelynek 451-ben elfogadott hitvallása kimondta Krisztus egy személyében lévő két természetét. Írásai hangsúlyozzák a péteri hivatal különleges helyzetét, mivel az apostolok közössége nem létezhetett vezető nélkül. A krisztusi segítség természetesen nem a személynek, hanem a hivatalnak szól.

A nagy nyugati egyházszakadás (1378–1417) idején, 1409-ben ülésezett a bíborosok által összehívott pisai zsinat. Dieter Grigensohn (Göttingen) a XII. Gergely pápának adott jogi szakvélemények példáján mutatta be, hogy a jogi szakértelmet miként alkalmazták az egyházpolitikai pozíciók megőrzésére, ami azonban késleltette a skizma megszűnését. Előadásának címe: „A jogi tanács szerepe az egyházpolitikai krízisben. Consilia az 1409-es pisai zsinat előkészítéséhez és indoklásához”.

Ansgar Frenken (Ulm) előadásának („A naplók mint zsinati források”) tárgyát a Konstanzi Zsinat (1414–1418) példáján mutatta be. Az egyes zsinati résztvevőktől vagy megfigyelőktől származó levelek, feljegyzések és naplók nem pártatlan tudósítások. Kommentáló jellegük mégis az egyházi zsinatok vizsgálatát gazdagíthatja, mert betekintést engednek a kulisszák mögé, benyomásokat, hangulatokat, személyes véleményeket és értékeléseket is tükröznek. A francia bíboros, Guillaume Fillastre és két kúriai munkatárs, Jacobus de Cerretanis és Guillaume de Turre – akik a Konstanzi Zsinat résztvevői voltak – naplói példáján hívta fel a figyelmet Frenken egy lehetséges módszertani kockázatra. A naplóírók elemzésénél nemcsak az ő céljukat vagy olvasóközönségüket kell figyelembe venni, hanem megfontolásra érdemes az is, hogy az ő véleményük helyénvaló-e, és mely tényekre tudnak támaszkodni. A válogatási szempontokat tekintve szintén fel kell tenni a kérdést, hogy miért hallgat el több naplóíró is olyan ismert eseményeket, amelyeket mások viszont előtérbe helyeztek. A szubjektív jellegű naplók visszatükrözhetik az egyházpolitikai tendenciákat és erőviszonyokat, illetve a nemzeti egyházak vagy a kúria véleményeit, mivel elképzelhető, hogy egy-egy napló megbízásra készült. Mivel a „napló” mint műfaji megjelölés helytelenül azt sugallja, hogy nem volt olvasóközönsége, ez azt a kérdést veti fel, hogy nem kellene-e inkább a „személyes jelentés” meghatározást alkalmazni.

A Trienti Zsinat (1545–1563) a tartományi zsinatok hároméves periódusonkénti összehívását írta elő, aminek betartását az 1565-ös *De concilio provinciali* traktátus ajánlotta. Ebből kiindulva fejtette ki Johannes Grohe (Róma) Borromei Károly szerepét a trienti reformrendeletek gyakorlati megvalósítása terén. Nelson H. Minnich (Washington) „Az V. Lateráni Zsinat megvalósítása Borromei Szent Károly milánói zsinatai alatt” című előadásában szintén a szent püspök tevékenységével foglalkozott. A két előadásból kitűnt, hogy Borromei Károly nemcsak a *Tridentinum* utáni korszak püspökideálja, hanem megtestesítette az V. Lateráni Zsinat püspökideálját is.

Az amerikai zsinatok modern liberalizmushoz való viszonyát vizsgálta Carlo Pioppi (Róma) két kolumbiai tartományi zsinat példáján (Új-Granada 1868-as és Cartagena 1902-es zsinatai).

Ezt követte saját előadásom „Az egyházi hagyomány recepciója a II. Vatikáni Zsinaton” címmel, melyben a művészettel foglalkozó zsinati határozatokat igyekeztem bemutatni és elemezni. A vizsgált zsinati dokumentumok összhangban vannak a 20. század első felében megjelent, művészettel kapcsolatos pápai megnyilatkozásokkal, amelyek kiálltak a hagyomány és a modernitás helyes kapcsolata mellett. A II. Vatikáni Zsinat megerősítette ezeket a korábbi tanításokat, különös tekintettel XI. és XII. Piusz pápa tanítására, de egyben új nyelven öntötte azt formába, és új aspektusokkal egészítette ki.

A II. Vatikáni Zsinat mai értelmezésének példáján az esztergomi konferencia záróelőadásában ismét a naplókval kapcsolatos módszertani megközelítések kerültek szóba. A bolognai Istituto per le scienze religiose, amely 2007-ig Giuseppe Alberigo vezetése alatt állt, többéves munkával tárta fel jelentősebb teológusok és más zsinati résztvevők naplóit, személyes feljegyzéseit és levelezéseit. A bolognai iskola a periférikus források szisztematikus elemzése révén a zsinat eseménytörténetére koncentrált. Alberigo e kutatások eredményét és a belőlük levont következtetéseket ismertette.

Az Esztergomban elhangzott előadások a 2011-es év során jelennek meg az *Annuario Historiae Conciliorum* folyóiratban. Az Internationale Gesellschaft für Konziliengeschichtsforschung üléseinek sokéves hagyományát 2012-ben a svájci Freiburgban rendezett konferencia folytatja, amely „Az evangelizáció mint a zsinatok témája” kérdéskörrel foglalkozik majd.

Ralf van Bühren
(fordította: Rétfalvi Balázs)

♦♦♦ ORA ET ARS 2011

Kulturális és tudományos szimpózium Trencsénben

A Trencsén melletti szkalkai apátság és Szent Benedek remete barlangja évszázadok óta népszerű zarándokhely. Az évente (július 17-én) rendszeresen megrendezett ünnepélyes zarándoklatot négy éve megelőzi az „Ora et Ars” elnevezésű kulturális és művészeti szimpózium, amelyre idén június 15–26. között került sor. A fő szervező Trencsén város, Trencsén megye és a szlovák Kulturális Minisztérium, az esemény kurátora Marián Kvasnička történész, művészettörténész volt.

Az „Ora et Ars” szimpózium az idén három szekcióból állt. A Jozef Vydrnák vezette képzőművészeti szekcióban összesen hat ország művészei vettek részt. Csehországból érkezett Jan Botek (Uherské Hradište) festő, Lengyelországból Krzysztof Brzuzan (Rzeszow) szobrász, valamint Eugeniusz Molski festő és keramikus (Tarnow), Oroszországból Oxana Begma (Moszkva) tájképfestő, Szerbiából (Zombor) Miljenko Buiša és Nikola Brkanović festők. Magyarországot Gnandt János békéscsabai festőművész képviselte. A helyi művészek közül Andrej Augustín festő (Pozsony), Il’ja Holešovský keramikus (Trencsén-Tepla), Juraj Oravec festő, Jozef Syrový szobrász (Trencsén) és a szervező, Jozef Vydrnák festő (Dubnic) mutatkozott be. A művészek a rendezvény ideje alatt helyben készítették el műveiket. A hely többeket megihletett, és sok alkotás témája lett Szkalka vagy Szent Szvorád András és Benedek remete.

A Rudolf Dobiáš szervezte szépirodalmi szekcióban nyolc kortárs író vett részt: Rudolf Dobiáš, (Trencsén-Tepla), Judita Kaššovicová (Somorja), Elena Hidvéghyová-Yung, Štefan Bučko, Ferdiš Takáč (Pozsony), Pavol Stanislav (Szenic), Ján Maršálek (Szvinna), Milan Kupčík (Trencsén). A képzőművészek és írók alkotásaiból készült nyomtatott katalógus (Ora et Ars – Skalka 2011. Trenčín, 2011.) elérhető az interneten (www.trencin.sk).

Ebben az évben először a művészeti szimpóziум keretében rövid tudományos konferenciára is sor került Igor Zmeták szervezésében, aki a konferencia első előadója volt. Igor Zmeták a Szlovák Nemzeti Könyvtár tudományos munkatársa és a pozsonyi Komenský Egyetem tanára a középkori Szkalkára vonatkozó írásos forrásokat mutatta be, köztük a szent remeték legendáit is. Külön kitért a bencés kolostor könyvtárának történetére, a rendelkezésre álló adatok alapján bemutatva az egykori gyűjteményt, amelyből ma már csak egy pergamen kódexlap maradt ránk, amelyet a Magyar Országos Levéltár őriz. Szkalka legkorábbi történetét mutatta be a Trencsényi Múemlékhivatal munkatársa, Daniela Nipčová, történész, régész, muzeológus is, de más típusú forrásanyag, a régészeti leletek alapján.

A következő két előadás a kolostor újkori történetéről szólt. 1644-ben Püsky János nyitrai püspök adománya révén a jezsuita rend vette át az addigra már üresen álló bencés kolostort. A jezsuiták később több missziósállomást is létrehoztak a környéken, és innen sikerült megszervezni trencsényi letelepedésüket is. Ennek körülményeit és a trencsényi jezsuiták szkalkai működését Viliam Judák nyitrai püspök, egyháztörténész ismertette. Ugyanehhez az időszakhoz kapcsolódott saját előadásom, melyben a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratok és a trencsényi jezsuitáknak a budapesti Egyetemi Könyvtárban található *Historia domusa* alapján a szkalkai jezsuiták tevékenységét vázoltam, egyúttal röviden bemutatva az említett forrásokat.

Szkalka történetének harmadik korszakáról beszélt Peter Martinák és Mária Vdovičíková. Peter Martinák a trencsényi Michal Rešetka könyvtárból Ľudovít' Bonaventura Stárek (1803–1863) szkalkai plébános, történész, tanár munkásságát ismertette, kiemelve a szkalkai kolostor rekonstrukciójában játszott szerepét. Mária Vdovičíková (Trencsényi Múemlékhivatal) a jelenlegi állagmegóvási és felújítási munkákat, valamint a jövőbeli terveiket mutatta be. Az elhangzott előadások külön füzetben jelentek meg (*Okno do histórie Skalky*, szerk. Igor Zmeták; Trenčín 2011), nagyszámú igényes képanyaggal kiegészítve. Ennek teljes anyaga elérhető az interneten is.

Kovács Eszter

◆◆◆ SZAKRÁLIS MŰVÉSZETEK HETE
Esztergom 2011. szeptember 18–24.

A Szakrális Művészetek Hete nagyszabású rendezvénysorozat szeptember 17–25. között idén immár ötödször mozgósította az egész Kárpát-medence kulturális életét az Ars Sacra Alapítvány szervezésében.

Az országos megnyitó a Magyar Nemzeti Múzeumban volt, amelyen fővédnökként jelen voltak Dr. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom–budapesti érsek és Schmittné Makray Katalin, a köztársasági elnök felesége is.

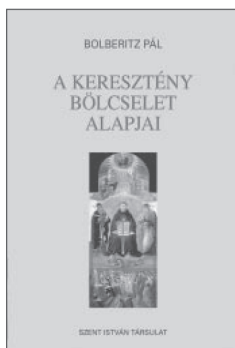
Az esztergomi Szent Adalbert Központ adott otthont a Szakrális Művészetek Hete rendezvénysorozat több eseményének. „Szent István Pozsonyban” címmel, a Pozsonyi Magyar Galéria festőművészeinek tárlatát mutatták be. A megnyitón Kalita Gábor festőművész, a galéria művészeti vezetője ismertette a pozsonyi magyar hivatásos képzőművészek szabad társulásának létrejöttét 2006-ban és az azóta eltelt évek tevékenységét, majd bemutatta az itt kiállító tíz művészt és műveiket. A társulás elődjének tekinti az 1885-ben alakult és 1945-ig működött Pozsonyi Magyar Képzőművészek Egyesületét, amelynek kezdeményezője és első elnöke gróf Esterházy István volt, Esterházy János mártír nagyapja. Az egyesület védnöke az esztergomi érsek, Magyarország prímása volt. A társulás feladatának tekinti a nagy magyar elődökre való emlékezést. A jelen kiállítással az 1000 éves Magyar Királyság megalapítójára, Szent István királyra emlékeznek, akinek koronája ott ragyog a pozsonyi koronázó templom égre mutató hegyes toronysisakjának a csúcán.

A kiállítás megnyitója után – 2011. szeptember 18-án – az Esztergomi Hittudományi Főiskola pompás könyvtártermében a Kecskés Együttes „Őseink buzgósága” című, régi szakrális dallamokból összeállított hangversenye zárta az ünnepi estét Pálmai Árpád kiváló fiatal énekművész és karvezető, az Esztergomi Hittudományi Főiskola zenetanára szólóénekeivel és irányításával.

Prokopp Mária

Bolberitz Pál

A keresztény bölcselet alapjai

A BÖLCSELET a végső okok, az egyetemes alapelvek tudománya. Azokat a végső feltételeket és összefüggéseket kutatja, amelyek túlesnek a szaktudományi kutatás keretein, de amelyek érvényét a szaktudomány is feltételezi. Ilyenek a megismerés, a lét, a cselekvés és az alkotás alapvető kérdései. Belőlük formálódik a bölcselet sajátos problémaköre.

Ebben a témakörben az ismert szerző összefoglaló áttekintést nyújt a filozófia rendszeréről a keresztény világnézet összefüggésében. Az emberi megismerés és a metafizika, továbbá a filozófiai istentan és a természetbölcselet tárgyalásán túl az ember, a vallás és az erkölcs filozófiai kérdéseit is feldolgozza.

484 oldal, puhafedeles, B/S, ára: 3600 Ft

Christoph Markschies

A gnózis

A gnózt meghatározni nem könnyű feladat, hiszen a szaktudósok is mást és mást értenek alatta. Egyesek ókori zsidó–keresztény szellemi áramlatnak tartják, mások egy valamennyi vallás mögött búvópatakként csordogáló, századokat átívelő ezoterikus világvallásként értelmezik, s vannak, akik a vallásfilozófia egy konkrét fajtáját jelölik ezzel a szóval. Napjainkban igen megnőtt az érdeklődés iránta, köszönhetően a könyvek és filmek hosszú sorának – *A da Vinci-kód*, *Mátrix* stb. –, de nem elhanyagolható a média és az internet szerepe sem, hiszen egy-egy gnosztikus szövegelet – Júdás evangéliuma, Nag Hammadí könyvtár – óriási nyilvánosságot kap. CHRISTOPH MARKSCHIES, a

Bonni Egyetem több tudományos díjjal kitüntetett professzora, a téma nemzetközileg elismert szakértője új szemlélettel közelíti meg a gnózis fogalmát és keletkezéstörténetét. Munkája a teljes tárgykört átöleli, az ókori forrásoktól a legújabb kutatási eredményekig. Következtetései arra ösztönzik a szakembereket, hogy felülvizsgálják az elmúlt évszázad megmerevedett bizonyosságait, másokat pedig abban segíthetnek, hogy biztonsággal tájékozódjanak e sokak számára homályos fogalom és jelenség vonatkozásában.

164 oldal, keménytáblás, B/6, ára: 1980 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Ralf van Bühren teológus, művészettörténész, a római Santa Croce Pápai Egyetem professzora

Csizmár Oszkár teológus, patrológus, a szabadkai Teológiai-Katechetikai Intézet tanára

Czékli Béla könyvtáros, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Demény-Dittel Lajos könyvtáros, levéltáros

Gaál Endre teológus, biblikus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Hámori Antal OESSH egyházjogász, jogász, a Budapesti Gazdasági Főiskola docense

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszllovakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kovács Eszter történész, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa

Kuminetz Géza teológus, kánonjogász, a Központi Papnevelő Intézet rektora

Prokopp Mária művészettörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Soós Sándor néprajzkutató, történész, muzeológus

Szádeczky-Kardoss Irma jogász, történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tiszteletbeli tanára

♦♦♦ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

♦♦♦ 2011

- április 2.** Konferencia a Máriahalmi Faluvédő Egyesület szervezésében
- április 3.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- április 6–8.** Konferencia a folyami hajózás gazdasági integrációjáról a NAIADES (európai hajózási és belvízi fellépés és fejlesztés) program keretében, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium szervezésében
- április 8–9.** Országos kardiológiai konferencia
- április 10.** „A család a Szentháromság szeretetének földi mása” – a Magyar Kolping Szövetség országos nagybőjti lelkigyakorlata *Székely János* vezetésével
- április 14–16.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- április 15.** A KIMA Stúdió konferenciája
- április 15–16.** A Máltai Lovagrend találkozója
- ápr. 29. – máj. 1.** A Comunione e Liberazione mozgalom lelkigyakorlata
- május 6–8.** Morus Szent Tamás Közéleti Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség képzése
- május 7.** Mindszenty-zarándoklat, zarándokcsoport fogadása
- május 10–11.** Vallásturisztikai konferencia
- május 20–23.** A Hit és Fény közösség jubileumi találkozója magyarországi megalakulásuk 25. évfordulója alkalmából
- május 26–28.** Fiatal Higiénikusok VII. Fóruma.
Konferencia a Magyar Higiénikusok Társasága Ifjúsági Tagozatának szervezésében.
Fővédnök: *Paller Judit* mb. országos tiszti főorvos,
védnök: *Szentesi Zsuzsanna* megyei tiszti főorvos
- május 29–31.** A Fokoláre mozgalom lelkigyakorlata

- május 31.** A Communio Alapítvány konferenciája
június 9. „Széchenyiek és Zamoyskiak”, lengyel–magyar konferencia a Széchenyi Alapítvány, az Országos Széchenyi Kör és a Széchenyi Társaság szervezésében
- június 18.** MÉCS közösségek 15 éves jubileumi találkozója
június 19–22. Nemzetközi Caritas-konferencia
június 22. Papi találkozó
július 30. Papi lelkigyakorlat
- augusztus 2–7.** Nemzetközi Szeretetláng konferencia
augusztus 21–28. Az Esztergomi Liszt Hét keretében:
Nicolas Namoradze zongorahangversenye
Paul Merrick bevezető előadásával; *Nicholas Clapton* dal-mesterkurzusának záróhangversenye
Gyökér Gabriella közreműködésével;
Klukon Edit és *Ránki Dezső* zongorahangversenye
- augusztus 29.** Természettudományos Muzeológusok XXIX. Országos Találkozója a Duna Múzeum szervezésében
- szeptember 17.** Ünnepség a „Pápvonatról”, Boldog II. János Pál pápa emlékvonata fogadása alkalmából. Köszöntőt mondott: *Völner Pál* államtitkár
- szeptember 18–24.** Szakrális Művészetek Hete rendezvényei: „Szent István Pozsonyban” vándorkiállítás; „Őseink buzgósága” – a Kecskés Együttes műsora; „Eleink énekei, imádságai a Magyarok Nagyasszonyához” – *Ferencz Éva* hangversenye; *Kontsek Ildikó* előadása a Szent Adalbert Központ kápolnájának oltáráról
- szeptember 22–24.** XVIII. Gyermektraumatológiai Vándorgyűlés
szeptember 29–30. A Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány és a Nyíregyházi Főiskola Kelet- és Közép-európai Kutató Központja közös konferenciája
- október 4.** Az Állami Számvevőszék konferenciája az Integritás Projekt keretében
- október 5.** *Soós Sándor: Út menti szakrális emlékek. Esztergom–Budapesti Főegyházmegye. Dunakanyar–Pilis c.* könyvének bemutatója a Magyar Katolikus Kultúra Napjai programsorozat keretében
- október 5–7.** A Magyar Higiénikusok Társasága országos konferenciája
- október 7–8.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga

- október 14–16.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- október 18.** Emlékünnepség a Szent Istvánról Nevezett Esztergomi Ósrégi Szeminárium előjáróinak tiszteletére
- november 6.** Budapesti neokatekumenális közösségek találkozója
- november 9–11.** Vallásügyi konferencia
- december 4.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 10.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga

♦ ♦ ♦ 2012

február UNITAS találkozó

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán,
a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

KUMINETZ GÉZA	
A szakrális hely és közösség szerepe a pasztorációban.	
Az <i>ecclesia</i> mint épület és mint közösség	177
HÁMORI ANTAL	
Az orvos lelkiismereti szabadsága és a <i>duplex effectus</i> elve	
az állapotos nő életveszélye esetén. Egyházi aspektusok	197
CSIZMÁR OSZKÁR	
Nagy Szent Leó pápa <i>Tomus ad Flavianum</i> leirata	227
SZÁDECZKY-KARDOSS IRMA	
A magyar szokások és szokásjog jelei	
Árpád-házi Szent Erzsébet életútjában.	247
SOÓS SÁNDOR	
'Az igaz szerzetes élete' ikonográfiai típus	
egy 18. századi szentképen.	267
<i>Közlemények</i>	
BIRÓ AURÉL	
A budapesti Szent Rókus Egyházközség harangjainak	
és zászlójának megszentelése (1926. május 16.)	291
DEMÉNY-DITTEL LAJOS	
Dittel István (1872–1946) nagyprépostról.	
Adalékok életéhez és munkásságához	295
SZEMLE	299
SZÁMUNK SZERZŐI.	315
KRÓNKA.	316

♦ ♦ ♦ OBSAH

GÉZA KUMINETZ

- Úloha sakrálneho miesta a spoločenstva v pastorácii.
Ecclesia ako budova a spoločenstvo 177

ANTAL HÁMORI

- Sloboda svedomia lekára a efekt duplex v prípade životného
nebezpečia tehotnej ženy. Cirkevnoprávne aspekty 197

OSZKÁR CSIZMÁR

- Tomus ad Flavianum*, dogmatický list pápeža sv.
Leva Veľkého. 227

IRMA SZÁDECZKY-KARDOSS

- Znaky uhorských zvykov a obyčajových práv v životnej
dráhe sv. Alžbety Uhorskej 247

SÁNDOR SOÓS

- Ikonografický typ „život pravého mnícha“ na svätom
obraze z 18. storočia 267

Správy

AURÉL BÍRÓ

- Vysvätenie zvonov a zástavy Cirkevnej obci
sv. Rocha v Budapešti (16. mája 1926). 291

LAJOS DEMÉNY-DITTEL

- O veľprepoštovi Ištvánovi Dittelovi (1872–1946).
Dodatky k jeho životu a dielu 295

- POHLADY 299

- AUTORI PRÍSPEVKOV. 315

- KRONIKA 316

◆◆◆ CONTENTS

GÉZA KUMINETZ	
The Role of the Sacred Place and Community in the Pastoral Work. The <i>Ecclesia</i> as a Building and as a Community	177
ANTAL HÁMORI	
Doctors' Liberty of Conscience and the Principle of Double Effect in case of Life Danger of a Pregnant Woman. Canonical Aspects	197
OSZKÁR CSIZMÁR	
Pope St. Leo the Great's <i>Tomus ad Flavianum</i>	227
IRMA SZÁDECZKY-KARDOSS	
Signs of Hungarian Customs and Customary Law in the Life of St. Elisabeth of Hungary	247
SÁNDOR SOÓS	
'The Life of the True Monk' Iconographic Type in a 18 th Century Religious Picture.	267
<i>Communications</i>	
AURÉL BIRÓ	
Consecration of the Bells and the Flag of the St. Roch Parish in Budapest (16 th May 1926)	291
LAJOS DEMÉNY-DITTEL	
Some Details of the Life and Work of the Grand Provost István Dittel (1872–1946)	295
REVIEW	299
AUTHORS OF THE PRESENT ISSUE	315
CHRONICLE	316

A folyóirat megrendelhető:
Magyar Sion szerkesztőség
(Szent Adalbert Központ, 2500 Esztergom, Szent István tér 10.)
info@szentadalbert.hu